Masalın Biçimbilimi

Olağanüstü Masalların Yapısı

Vladimir Propp

Türkçesi:
Mehmet Rifat - Sema Rifat

GÖZDEN GEÇİRİLMİŞ 2. BASKI

KURAM

Vladimir Propp, Rus halkbilimcisi, Rus Biçimcileri'nin önde gelen temsilcilerinden biri (Petersburg, 1895-Leningrad, 1970). Petersburg Üniversitesi Slav Filolojisi Bölümü'nde okudu, 1915'te S.A. Vengerov'un Puşkin seminerini izledi, çeşitli okullarda Rus dili ve yazını dersleri verdi, Leningrad Üniversitesi'nde Almanca okuttu, 1938'de aynı üniversitede profesör oldu.

Halkbilim ve budunbilim alanlarındaki yapıtları arasında özellikle şunlar sayılabilir: *Masalın Biçimbilimi* (1928; 2. baskı 1969); *Olağanüstü Masalların Tarihsel Kökenleri* (1946); *Rus Kahramanlık Destanı* (1955; 2. baskı 1958); *Rus Tarım Şenlikleri* (1963); vb.

Masalın Biçimbilimi

-Olağanüstü Masalların Yapısı-

Vladimir Propp

Rusça özgün adı: *Morfologiya skazki*

Fransızca çevirinin adı: *Morphologie du conte*

Fransızca'dan çevirenler: Mehmet Rifat-Sema Rifat

Om Yayınevi, İstanbul, Eylül 2001
Gözden geçirilmiş 2. Baskı: 1000 adet
1. Baskı: BFS Yayınları, İstanbul, 1985

Görsel yönetmen: Halil Ustaoğlu
Kapak tasarımı: Erkan Mazıcıoğlu
Grafik uygulama: Elif Gülünay
Baskı ve cilt: Mart Matbaası
ISBN 975-6827-92-0

Om Yayınevi
Seyrantepe Mah. İbrahim Karaoğlanoğlu Cad.
Yayıncılar Sok. No: 10/A Kat: 2
80660 4. Levent - İstanbul
Tel: (0212) 280 95 85 - 280 95 38
Faks: (0212) 280 93 40
www.omyayinevi.com
e-mail: omnia@prizma.net.tr

Vladimir Propp

MASALIN BİÇİMBİLİMİ

-Olağanüstü Masalların Yapısı-

Türkçesi: Mehmet Rifat - Sema Rifat

OM KURAM

İÇİNDEKİLER

Vladimir Propp ve *Masalın Biçimbilimi*
(Mehmet Rifat'ın Önsöz'ü)....7

MASALIN BİÇİMBİLİMİ

Giriş....15
1. Sorunun Tarihçesi....18
2.Yöntem ve Gereç....37
3. Kişilerin İşlevleri....44
4. Benzeşmeler. Aynı İşlevin Biçimbilimsel Açıdan İkili Anlamı....90
5. Masalın Başka Birkaç Öğesi....95
6. İşlevlerin Kişiler Arasındaki Dağılımı....105
7. Olayın Akışı İçine Yeni Kişiler Katmanın Çeşitli Yolları....111
8. Kişilerin Özel Nitelikleri ve Bu Özel Niteliklerin Anlamı....115
9. Bütün Olarak Masal....121
Sonuç....153
Ek I. Masalların Çizelgesini Oluşturmak İçin Gereken Veriler....154
Ek II. Başka Çözümleme Örnekleri....164
Ek III. Kısaltmalar Dizelgesi....176

VLADİMİR PROPP VE *MASALIN BİÇİMBİLİMİ*

1. *Giriş gözlemleri.*

Göstergebilim (semiyotik), budunbilim (etnoloji), halkbilim (folklor), anlatı çözümlemesi, vb. alanlarda çağımızın önde gelen bilim adamlarından biridir Vladimir Yakovlieviç Propp. Temel yapıtı *Masalın Biçimbilimi* (*Morfologiya skazki*, 1.baskı 1928; gözden geçirilmiş 2. baskı 1969) de söz konusu alanlardaki kaynakçalarda tartışmasız olarak yer alır.

Bir benzetme yaparak belirtecek olursak, Ferdinand de Saussure nasıl *Genel Dilbilim Dersleri*'yle (*Cours de linguistique générale*, 1916) çağdaş dilbilim alanında devrim yaratmış, kuralcı dil incelemelerinden bilimsel dil incelemelerine geçişi sağlamışsa, V. Propp da *Masalın Biçimbilimi*'yle hem masal incelemeleri alanında hem de anlatı çözümlemesi alanında yöntemsel açıdan bir öncü olmuştur.

2.*Vladimir Propp'un bilimsel etkinlikleri ve yapıtları.*

Germen kökenli olan V.Propp (Petersburg, 1895 - Leningrad, 1970) her şeyden önce bir halkbilim uzmanıdır. Doğduğu kentin üniversitesindeki Slav Filolojisi Bölümü'nde okuyan ve 1915 yılında S. A. Vengerov'un o dönem için önemli sayılan Puşkin seminerine (ileride

doğacak Biçimciler okulunun en önemli temsilcileri burada yetişmişlerdir) katılan V. Propp, 1918'de öğrenimini bütünledikten sonra çeşitli okullarda Rus dili ve yazını dersleri verdi, ardından Leningrad Üniversitesi'nde (1932'den başlayarak) Almanca okuttu ve bu konuda bazı incelemeler yayımladı. 1938 yılında bağlı bulunduğu üniversitede profesörlüğe atanan V. Propp, çalışmalarını bu tarihten sonra doğrudan doğruya halkbilim ile budunbilime yöneltti ve şu kitapları yayımladı: *Morfologiya skazki*[1] (Masalın Biçimbilimi) [Leningrad, 1. baskı 1928, 2. baskı 1969]; *İstoriçeskie korni volşebnoy skazki*[2] (Olağanüstü Masalların Tarihsel Kökenleri) [Leningrad, 1946]; *Russkiy geroyçeskiy epos* (Rus Kahramanlık Destanı) [Leningrad, 1. baskı 1955, 2.baskı 1958]; *Russkie agrarnye prazdniki*[3] (Rus Tarım Şenlikleri) [Leningrad, 1963].

V.Propp'un halkbilim kaynaklarında en çok sözü edilen yazıları arasında da şunları sayabiliriz: "Olağanüstü Masalların Dönüşümleri"[4] (Leningrad, 1928); "Folklorda Ritüel Gülüş" (Leningrad, 1939); "Olağanüstü Doğuş Motifi"

1. Fransızca çevirisi: *Morphologie du conte*, Paris, Seuil, 1970 (çeviren Marguerite Derrida).
2. V. Propp, *Masalın Biçimbilimi* adlı yapıtının elyazması metnini Rusya'da Sanat Tarihi Ulusal Enstitüsü'nün "Yazınbilim Sorunları" dizisine verdiğinde, incelemeye ek olarak bir de masalların tarihsel açıklamasına ilişkin bölüm eklemişti. Bu bölüm *Masalın Biçimbilimi* yayımlandığında çıkmadı ama V. Propp, sonradan bu bölümü geliştirerek *Olağanüstü Masalların Tarihsel Kökenleri* (1946) adlı yapıtını yayımladı . Söz konusu yapıtın Fransızca çevirisi: *Les racines historiques du conte merveilleux*, Paris, Gallimard, 1983 (çeviren: Lise Gruel-Apert); ve İtalyanca çevirisi: *Le radici storiche dei racconti di fate*, Torino, Boringhieri, 1972 (çeviren: Clara Coïsson).
3. Fransızca çevirisi: *Les fêtes agraires russes*, Paris, Maisonneuve & Larose, 1987 (çeviren: Lise Gruel-Apert).
4. V.Propp'un bu yazısı 1965'te Tzvetan Todorov tarafından Fransızca'ya çevrildi: "Les transformations des contes fantastiques", *Théorie de la littérature. Textes des formalistes russes*, Paris, Seuil, 1965, s.234-262. T. Todorov bu yazısının başlığını sonradan "Les transformations du conte merveilleux"ye dönüştürdü (bkz. *Morphologie du conte*, Paris, Seuil, 1970, s. 171-200). Metnin Türkçe çevirisi için bkz .: T. Todorov, *Yazın Kuramı . Rus Biçimcilerinin Metinleri*, İstanbul, Yapı Kredi Yay., 1995, s. 201-224 (çeviren: Mehmet Rifat-Sema Rifat).

(Leningrad, 1941); "Halkbilim Işığında Oidipus" (Leningrad, 1945); vb. Değişik bilimsel dergilerde yayımlanmış olan bu yazılar, yazarın ölümünden sonra *Halkbilim ve Gerçeklik* (Moskova, 1976) adıyla (V. Propp'un incelemelerinden birinin adıydı bu) yeniden yayımlanmıştır.

V. Propp ayrıca tek başına ya da ortaklaşa olarak Rus folklorundaki klasik nitelikli başlıca yapıtların yayımını da gerçekleştirmiştir: Afanasyev'in *Rus Halk Masalları* (3 cilt, 1957); *Blina*'lar (2 cilt, Putilov'la birlikte, 1958); *Lirik Halk Şarkıları*, 1961); Nikiforov'un derlediği *Kuzey Rusya Masalları* (1961).

V. Propp'un Leningrad Üniversitesi'nde masal konusunda verdiği temel nitelikli dersleri de *Russkaya skazka* (Rus Masalı) [Leningrad, 1984] adıyla basılmıştır.

3. Masalın Biçimbilimi'*nin çeşitli dillere çevirileri.*

V.Propp'un bilim dünyasında adını duyuran çalışması hiç kuşkusuz olağanüstü masalların yapısını araştırdığı *Masalın Biçimbilimi* adlı yapıtıdır. Bu yapıtta A. N. Afanasyev'in derlediği *Rus Halk Masalları*'nı inceleme konusu (bütünce: *corpus*) olarak seçen ve yaptığı çözümlemeyle bütün olağanüstü masalların kaynaklandığı temel yapıyı ortaya çıkaran V.Propp'un bu yapıtı Rusça olarak ilk kez 1928 yılında, ikinci kez gözden geçirilmiş ve düzeltilmiş olarak da 1969 yılında yayımlanmıştır.

1958'de İngilizce'ye, 1966'da İtalyanca'ya, 1968'de kısaltılmış olarak Lehçe'ye, 1970'te Fransızca'ya[5] ve Rumence'ye, 1971'de Macarca'ya ve Çekçe'ye, 1972'de

5.Yapıtın Fransızca'da aynı yıl içinde iki çevirisi çıkmıştır: *Morphologie du conte*, Paris, Seuil, 1970 (çeviren: Marguerite Derrida); *Morphologie du conte*, Paris, Gallimard, 1970 (çeviren: Claude Ligny). Fransa'daki göstergebilim, anlatı çözümlemesi, halkbilim, vb. alanlardaki çalışmaların kaynakçasında ağırlıklı olarak Seuil Yayınları tarafından yayımlanan metne gönderme yapıldığı için biz de çevirimizde M.Derrida'nın bu yayınevince basılan çevirisini temel aldık. Fransızca'daki söz konusu çevirinin Rusça'daki gözden geçirilmiş 2. baskıdan yapıldığını da burada özellikle belirtelim.

Almanca'ya çevrilen *Morfologiya Skazki*'yi Türkçe'ye 1978-1982 yılları arasında, Fransızca çevirisinden *Masalın Biçimbilimi* başlığıyla aktardık. Türkçe'ye yaptığımız bu çevirinin ilk baskısı da 1985 yılında yayımlandı[6]. Türkçe çeviriyi on altı yıl sonra ikinci baskıya hazırlarken metni Fransızcasıyla yeniden karşılaştırarak gözden geçirdik, birinci baskıda da yer alan "önsöz" niteliğindeki bu yazıyı da genişletip yeniden oluşturduk. Ayrıca, V. Propp'un araştırması doğrudan doğruya olağanüstü masalların yapısına ilişkin olduğu için, bu yeni baskıda, başlığı bir bakıma daha anlaşılır kılmak amacıyla, "Olağanüstü Masalların Yapısı" altbaşlığını ekledik.

4.Masalın Biçimbilimi'*nin önemi*.

Çağdaş dilbilim ve göstergebilimde göstergelerin değeri nasıl öbür göstergelerle kurdukları bağıntılara göre belirlenirse, aynı biçimde herhangi bir metin de öbür metinlere göre ayrımsal durumuyla değerlendirilebilir. V. Propp da Rus halk masallarının yapısını irdelemeye giriştiğinde bu yolu izlemiştir.

*Olağanüstü masalla*rın iki özelliğinin etkisinde kalan (masalların çok renkli, olağanüstü çeşitliliği ile görünürdeki bu çeşitlilik altında yatan tekbiçimlilik) ve bu saptamadan kalkarak da halk masallarını karşılaştırmaya yönelen V. Propp'un amacı, yüzeydeki çeşitlilik, çokrenklilik altında, binlerce masala ortak olabilecek "işlevsel" birimleri bulup ortaya çıkarmak, bir başka deyişle, halk masalının yapısını düzenleyen değişmez yasaları belirlemektir.

V. Propp, *Masalın Biçimbilimi*'nde, masalların temel işlevlerini belirlemeye girişmeden önce, masal incelemeleri konusunda daha önce yapılmış çalışmaları eleştirir; ona göre, masalın kökenini, doğuşunu, kaynaklarını araştırmak

6. *Masalın Biçimbilimi*, İstanbul, BFS Yay.,1985.

için öncelikle *masalın ne olduğunu* bilmek gerekir. Bu açıdan, V. Propp, dilbilim terimleriyle belirtecek olursak, masalların *artsüremli* (diyakronik) bir incelemesinin yapılabilmesi için öncelikle *eşsüremli* (senkronik) bir incelemenin gerektiğine inanır. Masal konusunda daha önce gerçekleştirilmiş çalışmalara ve yöntemlere getirdiği eleştirilerden sonra kendi yöntemini açıklayarak işlevlerin saptanmasına girişen V. Propp'a göre, *işlev* kişinin eylemidir ama bu eylem de olay örgüsünün akışı içindeki anlamına göre belirlenmiştir. Bir başka deyişle, kişilerin eylemleri, masalların temel bölümleridir ve V. Propp bu eylemleri, kişilerin her masalda sürekli değişebilen özelliklerinden soyutlayarak ele alır ve her eylemi, anlatının akışı içindeki yerini dikkate alarak belirler. Sonunda da otuz bir işlev saptar: *uzaklaşma*; *yasaklama*; *yasağı çiğneme*; *soruşturma*; *bilgi toplama*; *aldatma*; *suça katılma*; *kötülük (eksiklik)*; *aracılık (geçiş anı)*; *karşıt eylemin başlangıcı*; *gidiş*; *bağışçının ilk işlevi*; *kahramanın tepkisi*; *büyülü nesnenin alınması*; *iki krallık arasında yolculuk (bir klavuz eşliğinde yolculuk)*; *çatışma*, *özel işaret*; *zafer*; *giderme*; *geri dönüş*; *izleme*; *yardım*; *kimliğini gizleyerek gelme*; *asılsız savlar*; *güç iş*; *güç işi yerine getirme*; *tanı(n)ma*; *ortaya çıkarma*; *biçim değiştirme*; *cezalandırma*; *evlenme*.

Kuşkusuz, bütün masallarda, bu işlevlerin tümüne rastlanmaz ama, aradan bir ya iki işlevin eksikliği (kimi masallarda, bazı kesitlerin atlandığı, kısaltıldığı görülür), bu işlevlerin, masalların olay örgüsündeki ortaya çıkış düzenini (sırasını) sarsmaz. değiştirmez. Kişiler farklı masallarda değişik özelliklerle donatılmışlardır, öz nitelikleri farklıdır ama yaptıkları eylemler temel yapılarıyla, işlevleriyle aynıdır. Demek ki, V. Propp'un *işlevler* diye adlandırdığı eylemler, masalların sürekli var olan öğeleridir. Kişiler ne olursa olsun, bu işlevlere rastlanır, anlatıyı oluşturan da bu işlevlerdir.

V. Propp'un incelediği masallarda her şey genellikle

bir kötülükle başlar; kötülük belli bir ailede, belli bir çevrede bir eksiklik yaratır (sözgelimi küçük bir kızın kaçırılması), bir kahraman (bu durumda *arayıcı kahraman*) bu eksikliği gidermekle, dolayısıyla kötülüğü ortadan kaldırmakla görevlendirilir, ona eyleminde (yapacağı güç ve zor işte) birileri yardım ederken, birileri de karşı çıkar. Kahraman, birçok sınamadan geçerek(bu arada bir iki kez de başarısızlığa uğrayarak) eksikliği gidermeye çalışır ve sonunda görevini başarınca ödüllendirilir (arayıcı kahramanın bulunmadığı masallarda anlatı *kurban kahramanın* çevresinde gelişir). Bu genel anlatı süreci içinde yer alan işlevler, yukarıda da belirttiğimiz gibi aynı sıralama içinde birbirini izlerken, yine V. Propp'a göre yedi kişinin (anlatı kişisinin) eylem alanı içinde dağılım gösterir: *Saldırganın (kötü kişinin) eylem alanı; bağışçının (sağlayıcının) eylem alanı; yardımcının eylem alanı; prensesin (aranan kişi)* ve *babasının eylem alanı; gönderenin (görevlendirenin) eylem alanı; kahramanın eylem alanı; düzmece kahramanın eylem alanı.*

V.Propp, işlevleri ve kişileri belirledikten sonra, masalın birbirini izleyen iki tanımını verir. Birinci tanım işlevlerin dizilişine göre yapılan tanımdır; ikinci tanımsa masalın yedi kişiden oluşan bir taslağı izlediğini belirtir.

Yapıtında ayrıca, işlevlerin biçimbilimsel açıdan taşıdıkları ikili anlamı, masalların farklı başka öğelerini, kişilerin özel niteliklerini, bir masalın nasıl kesitlenip çözümlenebileceğini (yani işlevlerin nasıl saptanabileceğini), masalların çizelgelerinin nasıl belirlenebileceğini, vb'ni de açıklar V.Propp.

Kendi dönemindeki budunbilim, halkbilim, metin çözümlemesi çalışmalarından yöntem açısından çok ileri düzeyde olan *Masalın Biçimbilimi*'nin değeri Batı dünyasında ancak 1958 yılında İngilizce'ye, ardından da İtalyanca'ya ve Fransızca'ya çevrilmesinden sonra anlaşılmıştır. Gerçekten de Claude Lévi-Strauss, Algirdas Julien

Greimas, Roland Barthes, Tzvetan Todorov, Claude Bremond, Alan Dundes, vb. bilim adamları bu yapıta yönelik yapıcı eleştirileriyle ve/ya da bu yapıta dayanarak geliştirdikleri metin çözümleme yöntemleriyle V. Propp'un gerek masal incelemeleri alanında gerekse anlatı çözümleme teknikleri alanında açtığı çığırın önemini ortaya koymuşlar ve bu çığırı, dönüştürerek günümüze taşımışlardır[7].

Mehmet Rifat
Kızıltoprak, 1982 ve 1985.
Beylerbeyi, Temmuz 2001.

7. Bu konuda özellikle bkz.: Claude Lévi-Strauss, " La structure et la forme. Réflexions sur un ouvrage de Vladimir Propp", *Cahiers de l'Institut de science économique appliquée*, no 9, mart 1960, s.3-36, sonradan *Anthropologie structurale deux'de* (Cl.Lévi-Strauss), Paris Plon, 1973, s. 139-173; Algirdas Julien Greimas, *La sémantique structurale*, Paris Larousse, 1966; Claude Bremond, *Logique du récit*, Paris, Larousse, 1973.
Bu arada *Masalın Biçimbilimi*'nin Rusça ikinci baskısında "sonsöz" olarak yer alan ve 1970'te Fransızca'ya çevrilen, ünlü Rus halkbilimcisi Yevgeni Meletinski'nin tanıtıcı ve yorumlayıcı yazısını da belirtelim: E. Mélétinski, "L'étude structurale et typologique du conte", *Morphologie du conte* (V.Propp), Paris, Seuil, 1970, s.201-249 (çeviren: Claude Kahn).
Öte yandan V.Propp yöntemiyle Türk masalları üstüne gerçekleştirilmiş bir çalışmayı da burada analım: Umay Günay, *Elâzığ Masalları. İnceleme*, Erzurum, Atatürk Üniversitesi Yay., 1975.
Ayrıca, içinde V.Propp'a da değindiğimiz şu iki yazımızın da burada adını verelim: Mehmet Rifat " Masallara Yaklaşım Biçimleri ", *Göstergе Eleştirisi*, İstanbul, Kaf Yay., 1999, s.77-96; "Rus Biçimcileri ve Vladimir Propp", *XX. Yüzyılda Dilbilim ve Göstergebilim Kuramları*, I, İstanbul, Om Yay., 2000, s.179-185.

GİRİŞ

Biçimbilim bugün de özel bir bilim dalı olarak kabul edilmelidir; bu bilim dalı, başka bilim dallarında ancak gerektiğinde ve yüzeysel bir biçimde ele alınan şeyleri, kendine başlıca konu edinir, öbür bilim dallarındaki dağınık şeyleri toparlar, doğadaki şeyleri kolayca ve uygun bir biçimde incelemeyi sağlayan yeni bir bakış açısı ortaya koyar. İlgilendiği olgular son derece anlamlıdır; olguları karşılaştırmada başvurduğu zihinsel işlemler insan doğasına uygundur ve mutluluk verir; öyle ki, bir girişim başarısızlığa uğramış olsa bile, yararlılık ile güzelliği birleştirir.

GOETHE.

Biçimbilim [morfoloji] sözcüğü, biçimlerin incelenmesi anlamına gelir. Bitkibilimde, biçimbilim, bir bitkiyi oluşturan bölümlerin ve, bu bölümlerin hem birbirleriyle, hem de bütünle kurdukları bağıntıların incelenmesini kapsar; bir başka deyişle, bir bitkinin yapısının incelenmesidir biçimbilim.

Masalın biçimbilimi kavramının ve teriminin var olabileceğini hiç kimse düşünmemiştir. Oysa, halk masalı anlanında, biçimlerin incelenmesi ve yapıyı düzenleyen kuralların ortaya konması olanaklıdır; hem de organik oluşumları inceleyen biçimbiliminki kadar bir kesinlikle.

Bu sav, terimin yaygın anlamıyla, genel olarak masallara uygulanamasa da, ne olursa olsun olağanüstü masallar diye adlandırılan "gerçek anlamdaki" masallara uygulanabilir. İşte bu yapıt da, yalnızca bu tür masallara yöneliktir.

Burada sunduğumuz girişim, oldukça titiz bir çalışmanın sonucudur. Bu tür çabalar, araştırmacı açısından belli bir sabır gerektirir. Ama, biz açıklamamızı, okurun sabrını taşırmayacak biçimde yapmaya çalıştık; yalınlaştırma ve kısaltma yoluna da olası her durumda başvurduk.

Yapıtımız üç aşamadan geçti. Önce, çok sayıda çizelge, şema ve çözümleme kapsayan geniş bir inceleme biçimindeydi. Bunların böyle yayımlanması olanaksız göründü: Çünkü çalışmanın boyutu bile, yayımlanmasını engelleyen bir nedendi. Bunun üzerine, en çok içeriği taşıyabilecek en küçük boyuta indirgemeye giriştik çalışmamızı. Ama, böylesine kısaltılmış, özetlenmiş bir açıklama da, konuya yabancı bir okurun anlayabileceği düzeyde olmayacaktı: Çalışmamız bu biçimiyle bir dilbilgisine ya da bir armoni elkitabına benziyordu. O zaman, yapıtın biçimini değiştirmek gerekti. Ancak, açıklaması basite indirgenip yaygınlaştırılamayacak şeyler de vardır. Nitekim, bu yapıtta da rastlanacaktır bunlara. Ama en azından inanıyoruz ki, bu çalışma, elinizdeki biçimiyle, bir çeşitlilik dolambacı içinde bizi izlemeyi kabul edecek, ama sonunda bu çeşitliliğin olağanüstü bütünlüğüyle karşılaşacak olan her masalsever tarafından anlaşılacaktır.

Daha kısa ve daha somut bir açıklama yapabilmek için, uzmanın beğenebileceği birçok şeyi bir yana bırakmak gerekti. Bu yapıt, ilk biçimiyle, ileride görülecek küçük bölümlerin dışında, kişilerin özel nitelikleri bakımından çok zengin bir alanın incelenmesini de kapsıyordu; masalın değişim, bir başka deyişle, dönüşüm sorunlarını ayrıntılı bir biçimde inceliyordu; karşılaştırmalı büyük çizelgeler sunuyordu (bunların, ek bölümünde, yalnızca başlıklarına yer verilmiştir); başında da, daha kesin bir yöntemsel toplubakış yer alıyordu. Yapıtımızın bu ilk biçiminde, yalnızca masalın biçimbilimsel yapısının incelenmesini değil, ama kesinlikle özel olan mantıksal yapısının incelenmesini de sunmayı amaçlıyorduk; böylece,

masalın tarihsel incelemesinin temelleri atılmış oluyordu. Açıklamanın kendisi de daha ayrıntılıydı. Burada, ayrı ayrı, yalıtılmış olarak verilen öğeler, daha önce, titiz karşılaştırma ve incelemelerden geçirilmişti. Ama, öğelerin yalıtılması bu çalışmanın eksenini oluşturur ve sonuçlarını belirler. Bunu bilen okur, söz konusu taslakları kendi başına bütünlemeyi başaracaktır.

Kitabın bu ikinci baskısı, ilk baskısından bazı küçük düzeltmelerle ve bazı bölümlerin daha ayrıntılı biçimde sunulmasıyla ayrılmaktadır. Yetersiz ve eskimiş görülen başvuru kaynakları da çıkartılmıştır. Afanasyev'in derlemesinin devrimden önceki baskısına yapılan göndermeler de, Sovyet baskısına göre yeniden düzenlenmiştir.

1

SORUNUN TARİHÇESİ

Bilim tarihi, bulunduğumuz noktada her zaman çok önemli bir görünüm kazanır; kuşkusuz, bizden öncekilere saygı duyuyor ve bizlere yaptıkları hizmetten ötürü, belli bir noktaya kadar gönül borcumuz olduğunu biliyoruz. Ama, hiç kimse, onları, dayanılmaz bir eğilimle tehlikeli ve kimi kez de neredeyse hiçbir çıkış yolu bulunmayan durumlara çekilmiş kurbanlar olarak görmekten hoşlanmaz; varoluşumuzun temellerini atan atalarımızda, bu kalıtımı harcayan sonraki kuşaklara göre daha çok ciddilik görülür çoğunlukla.

GOETHE.

1920'li yılların sonlarına gelindiğinde, masala ilişkin bilimsel yayınların sayısı çok fazla değildi. Az yayım yapılması dışında, kaynakçalarda bir de şu özellik göze çarpıyordu: Yayımlananlar, özellikle metinlerdi; şu ya da bu özel sorun üstüne yayımlanmış çalışmalar da oldukça fazlaydı; buna karşılık, genel nitelikli yapıtlar daha azdı. Bu tür yapıtlar bulunsa bile, çoğu durumda felsefe yapmaya özenen, bilimsel kesinlikten yoksun yapıtlardı bunlar. Geçtiğimiz yüzyıldaki, doğayla ilgilenen düşünür bilginlerin çalışmalarını anımsatıyorlardı; oysa bizim, gözlemlere, çözümlemelere ve kesin sonuçlara gereksinmemiz vardı. Profesör M. Speranski bu durumu şu sözlerle dile getiriyordu: "Ortaya konmuş sonuçların üstünde takılıp kalmayan

etnografya, derlenmiş gereci, genel bir düzenleme için henüz yetersiz bularak, araştırmalarını sürdürür. Böylece, bilim, gelecek kuşakların yararına çalışarak, gerecin toplanmasına ve incelenmesine döner yeniden; ama, bu genel incelemelerin ne olacağı ve bunları ne zaman gerçekleştirebilecek duruma geleceğimiz konusunda hiçbir şey bilmemekteyiz[1]."

1920'li yıllarda masal biliminin içine düştüğü bu yetersizliğin, bu çıkmazın nedeni nedir?

Speranski'ye göre, suçu gerecin yetersizliğinde aramak gerekir. Ama, bu satırların yazılmasının ardından çok yıl geçti. O arada, Bolte ve Polivka'nın *Grimm Kardeşlerin Çocuk ve Ev Masalları Üstüne Notlar*[2] adlı temel yapıtı yayımlandı. Bu derlemedeki her masalın sonunda, o masalın bütün dünyada derlenmiş değişkeleri [varyantları] yer alır. Son cilt, kaynakçayla, bir başka deyişle, yazarların bildiği bütün masal derlemelerinin ve içinde masallar bulunan başka yapıtların dizelgesiyle biter. Dizelge yaklaşık 1200 başlık içerir. Bunların arasında, pek önemli olmayan küçük metinlerin de bulunduğu bir gerçektir ama, buna karşılık, *Binbir Gece Masalları* kadar oylumlu derlemelerin ya da Afanasyev'in yaklaşık altı yüz metin içeren derlemesinin de bulunduğunu görürüz. Ayrıca hepsi bu kadar da değildir. Çok sayıda masal henüz yayımlanmamış, hatta bir bölümünün de dökümü yapılmamıştır. Bu metinler, çeşitli kuruluşların arşivlerinde ve bazı kişilerin ellerinde bulunmaktadır. Söz konusu koleksiyonlardan kimileri uzmanlara açıktır. Bolte ve Polivka'nın gereci de bazı özel durumlarda, işte bu yolla genişletilebilir. Öyleyse, elimizdeki masalların toplam sayısı ne kadardır? Yalnızca basılı olanlar söz konusu olsa bile,

1. M. Speranski, *Russkaya ustnaya slovesnost* (Sözlü Rus Yazını), Moskova, 1917, s. 400.
2. J. Bolte ve G. Polivka, *Anmerkungen zu den Kinder-und Hausmärchen der Brüder Grimm*, 3 cilt, Leipzig, 1913, 1915, 1918.

böyle bir gereçten yararlanan çok sayıda araştırmacı var mıdır?

Bu koşullarda, "derlenmiş gereç henüz yeterli değildir" demek kesinlikle uygun olmaz.

Demek ki, sorun, gerecin niceliği sorunu değil de inceleme yöntemleri sorunudur.

Fiziksel-matematiksel bilimlerin uyumlu bir sınıflandırması, özel kurultaylarca benimsenmiş tutarlı terimleri, ustadan öğrencisine geliştirilmiş bir yöntemi varken, biz bütün bunlardan yoksunuz. Masalların oluşturduğu gerecin çeşitliliği, renkli değişikliği nedeniyle, sorunları ortaya atmak ve çözmek söz konusu olduğunda, belirginliğe ve kesinliğe büyük güçlüklerle ulaşmaktadır. Biz, bu denemede, masal incelemesi üstüne düzenli bir tarihsel açıklama yapmak amacında değiliz. Böyle bir şey kısa bir giriş bölümünde olanaklı değildir; ayrıca, daha önce, birçok kez gerçekleştirildiğinden, bu çok da gerekli değildir. Biz yalnızca, bazı temel sorunları çözmek için yapılmış girişimleri, eleştirel olarak aydınlatmaya ve bu arada okuru söz konusu sorunlarla sınırlandırılmış alana şöyle bir sokmaya çalışıyoruz.

Çevremizdeki olguları ve nesneleri, bileşimleri ve yapıları açısından, kökenleri açısından ya da geçirdikleri süreç ve dönüşümler açısından inceleyebileceğimiz tartışılamaz. Hiçbir tanıtlamaya gerek duymayan bir başka gerçeklik de şudur: Ne tür bir olgu olursa olsun, onu betimlemeden önce kökeninden söz edemeyiz.

Bununla birlikte, masal özellikle oluşsal [genetik] açıdan incelenmiş, çoğunlukla da, daha önceden, düzenli en küçük bir betimleme girişiminde bulunulmamıştı. Biz burada, şimdilik masalların tarihsel incelemesinden değil, betimlemelerinden söz etmekle yetineceğiz; çünkü, her zaman yapıldığı gibi, betimleme sorununa özel bir dikkat yöneltmeden masalların doğuşundan söz etmek kesinlikle boşunadır. *Masalın kökeni* sorununu aydınlatmadan önce, *masalın ne olduğu*nun bilinmesinin gerektiği bir gerçektir.

Masallar son derece çeşitli olduğuna ve açıkça bunları bütün çeşitlilikleri içinde hemen inceleyemeyeceğimize göre, *bütünce*yi [*corpus*'ü] birçok bölüme ayırmak, bir başka deyişle, sınıflandırmak gerekir. Doğru bir sınıflandırma, bilimsel betimlemenin ilk adımlarından biridir. Yapılacak incelemenin doğruluğu, sınıflandırmanın doğruluğuna bağlıdır. Sınıflandırma, her ne kadar bütün incelemelerin kaynağında yer almaktaysa da, kendisinin de hazırlık niteliğindeki derin bir ön araştırmanın ürünü olması gerekir. Oysa, bunun tam tersini görmekteyiz: Araştırmacıların çoğu, sınıflandırmayla işe başlar, dışarıdan hazırladıkları bu sınıflandırmayı bütüncenin içine sokarlar; ama, gerçekte, bütünceden kalkarak bir sınıflandırmaya varmak zorundadırlar. Üstelik ileride de göreceğimiz gibi, sınıflandırmacılar, çoğu kez, bölümlemenin en yalın kurallarına bile uymazlar. Speranski'nin sözünü ettiği çıkmazın nedenlerinden biri de budur işte.

Burada birkaç örnek ele alalım.

Masalların en alışılmış bölümlemesi, onları olağanüstü masallar, töre masalları, hayvan masalları diye ayırt eden bölümlemedir[3]. İlk bakışta, doğru gibi görünmektedir bu. Ama hemen ardından, ister istemez bir soru sorulur: Hayvan masalları, kimi kez çok geniş ölçüde bir *olağanüstülük* öğesi taşımaz mı? Karşıt yönde düşünürsek, hayvanlar da olağanüstü masallarda çok önemli bir rol oynamaz mı? Bu göstergelerin yeterince kesin olduğu kabul edilebilir mi? Sözgelimi, Afanasyev, balıkçı ile küçük balığın öyküsünü hayvan masalları arasına koymaktadır. Haklı mıdır, haksız mıdır? Haksızsa, neden haksızdır? İleride masalların aynı eylemleri insanlara, nesnelere ve hayvanlara çok kolaylıkla yüklediğini göreceğiz. Bu kural, özellikle olağanüstü diye adlandırılan masallarda görülür

3. V. F. Miller tarafından önerilen bu sınıflandırma, gerçekte, mitlere dayalı okulun yaptığı sınıflandırmaya (mitsel masallar, hayvan masalları, töre masalları) denk düşer.

ama, öbür masallarda da karşılaşılmaktadır bu kurallâ. Aynı alanda, en tanınan örneklerden biri, ekinin paylaşılması konusunda anlatılan masaldır ("Ben, Mişa, ekinin üst kısmını alıyorum, sen de köklerini"). Rusya'da, aldatılan ayıdır, ama daha Batı'ya gidildikçe, aldatılanın şeytan olduğu görülür. Dolayısıyla, bu masal, Batı'daki değişkesini de ekleyecek olursak, hayvan masallarından hemen ayrılır. Peki bu masalı nereye koymak gerekir? Töre masalı olmadığı kesindir; çünkü, hangi törelere göre ekin bu biçimde paylaştırılır? Ama aynı zamanda, olağanüstülüğü de işin içine katan bir masal değildir. Bu masal, önerilen sınıflandırma içinde yer alamaz.

Yine de bu sınıflandırmanın, *ilkesi bakımından* doğru olduğunu ileri süreceğiz. Söz konusu sınıflandırmayı yapanlar, sezgileriyle davranıyorlardı ve kullandıkları sözcükler, duyumsadıkları şeyi karşılamıyordu. Herhangi bir kişinin, ateş kuşunun ya da boz kurtun öyküsünü, hayvan masalları arasına koyma yanlışı yapabileceğinden kuşkuluyum. Afanasyev'in altın balık öyküsü konusunda yanıldığı da açıkça görülmektedir. Ama, bundan emin olmamızın nedeni, hayvanların masallarda bulunup bulunmaması değil, olağanüstü masalların kesinlikle özel bir *yapı* taşımalarıdır; söz konusu olağanüstülük kategorisini tanımlayan bu yapıyı, bilinçli olarak kavramasak bile, hemen sezinleriz. Sınıflandırmayı, önerilen şemaya göre gerçekleştirdiğini söyleyen her araştırmacı, gerçekte başka türlü çalışır. Ama kendi kendisiyle çeliştiği için de yaptığı doğru olur. Durum böyleyse, bölümleme, farkında olmaksızın, henüz incelenmemiş ve hatta tanımlanmamış masal *yapısı* üstüne dayanıyorsa, masalların sınıflandırılması bütünüyle yeniden gözden geçirilmelidir. Bu sınıflandırmanın, öbür bilimlerde olduğu gibi, biçimsel ve yapısal bir göstergeler dizgesini yansıtması gerekir. Bunun için de, söz konusu göstergeler incelenmelidir.

Ama biz fazla hızlı gidiyoruz. Betimlediğimiz durum,

günümüze dek karanlıkta kalmıştır. Yeni girişimler, gerçekte, hiçbir gelişme sağlamamıştır. İşte bu nedenle, sözgelimi bir Wundt, halkların ruhbilimi üstüne yazdığı ünlü yapıtında[4], şu bölümlemeyi önerir;

1. Mitolojik fabl-masallar (*Mythologische Fabelmärchen*).
2. Katışıksız olağanüstü masallar (*Reine Zaubermärchen*).
3. Biyolojik masallar ve fabllar (*Biologische Märchen und Fabeln*).
4. Katışıksız hayvan fablları (*Reine Tierfabeln*).
5. Soy sop masalları (*Abstammungsmärchen*).
6. Gülmeceli masallar ve fabllar (*Scherzmärchen und Scherzfabeln*).
7. Ahlak fablları (*Moralische Fabeln*).

Bu sınıflandırma öncekilerden çok daha zengindir ama, yine de bazı eleştirilere yol açar. Yedi kümeden beşini tanımlayan *fabl* biçimsel bir kategoridir. Wundt'un, bu terimi hangi anlamda kullandığı da belli değildir. "Gülmeceli" sözcüğü de kesinlikle kabul edilemez, çünkü aynı masal hem kahramanlık, hem de güldürü açısından ele alınabilir. Ayrıca, "katışıksız hayvan fablları" ile "ahlak fablları" arasında da ne gibi bir ayrımın bulunduğu sorulabilir. "Katışıksız fabllar" hangi açıdan "ahlaksal" değildir, "ahlaksal" olanlar da hangi açıdan "katışıksız fabl" değildir?

İncelediğimiz sınıflandırmalar, masalların bazı kategorilere göre bölümlenmesiyle ilgilidir. Ayrıca, bir de masalların *konularına* göre bölümlenmesi vardır.

Kategorilere göre bölümleme söz konusu olduğunda güçlüklerle karşılaşırken, konulara göre bölümlemede tam bir karışıklığın içine düşeriz. Konu kadar karmaşık ve belirsiz bir kavramın hiçbir anlam taşımadığı ya da her yazarın bu kavrama gönlünce bir anlam yüklediği gerçeğinden söz

4. W. Wundt, *Völkerpsychologie* (Halk Ruhbilimi), 2. cilt, Leipzig, 1960, Bölüm 1, s. 346.

etmeye gerek yok. Şimdiden şöyle diyebiliriz: Olağanüstü masalların konularına göre bölümlenmesi, ilkece, kesinlikle olanaksızdır. Bu bölümlemenin de, kategorilere göre yapılan bölümleme gibi yeniden gözden geçirilmesi gerekir. Masalların şöyle bir özelliği vardır: Bir masalın oluşturucu bölümleri, hiçbir değişikliğe uğratılmadan, başka bir masala aktarılabilir. Bu değiştirilebilirlik yasası ileride daha ayrıntılı biçimde incelenecektir; biz burada, sözgelimi, Baba Yaga'nın en değişik masallarda, en değişik konularda yer aldığını belirtmekle yetineceğiz. Bu ayırıcı nitelik, halk masalının bir özelliğidir. Ama, söz konusu özelliğe karşın, konu hep şöyle saptanır: Masalın herhangi bir bölümü (çoğunlukla da rastlantısal olarak dikkati çeken bölüm) ele alınır, neden söz ettiğine bakılır ve iş burada biter. Böylece, bir ejderhaya karşı girişilen savaşımın yer aldığı masal "Ejderhayla Savaşım," Koşçey'in ortaya çıktığı masal "Koşçey" diye adlandırılacak ve bu işlem böyle sürdürülecektir. Belirleyici öğelerin seçiminde hiçbir ilkenin egemen olmadığını bir kez daha anımsatalım. Değiştirilebilirlik yasasından ötürü, tam bir karışıklığa düşmek, mantıksal açıdan kaçınılmazdır. Daha kesin bir biçimde şöyle diyebiliriz: Üstüste binmelerin görüldüğü bir bölümlemeyle karşı karşıya kalırız ve böyle bir sınıflandırma, her zaman için, incelenen gerecin öz niteliğini değiştirir. Ayrıca, bölümlemenin temel ilkesinin, bu durumda, sonuna kadar uygulanamayacağını da ekleyelim; böylece, mantığın en temel kurallarından biri, bir kez daha yerine getirilmemiş olur. Bu duruma günümüzde de hâlâ rastlanmaktadır.

Söylediklerimizi iki örnekle açıklayabiliriz. Odessa'da ders veren R. M. Volkov, 1924'te, masal konusunda bir kitap yayımlamıştı[5]. Volkov, bu kitabının daha ilk

5. R. M. Volkov, *Skazka, Roziskanya po siyujetoslojeniyu narodnoy skazki*, cilt 1, *Skazka velikorusskaya, ukrainskaya, belorusskaya* (Masal. Halk Masalında Konunun Oluşumu Üstüne Araştırmalar, cilt 1, Rusya, Ukrayna, Beyaz Rusya Masalları), Gosizdat Ukrainiy (Odessa), 1924.

sayfalarından başlayarak olağanüstü masalın on beş konu içerebileceğini söylüyordu. Bu konular şöyle sıralanır:

1. Hırpalanan suçsuzlar.
2. Aptal kahraman.
3. Üç erkek kardeş.
4. Ejderha ile savaşan kahraman.
5. Nişanlı kızın aranması.
6. Akıllı bakire.
7. Büyünün ya da kaderin kurbanı olan kişi.
8. Tılsımı elinde bulunduran kişi.
9. Büyülü nesneleri elinde bulunduran kişi.
10. Aldatan kadın, vb.

Bize, bu konuların nasıl düzenlendiğiyle ilgili bilgi verilmemektedir. Bölümlemenin ilkesini incelersek, şunu söyleyebiliriz: Birinci altbölüm olay örgüsüne göre (olay örgüsünün ne anlama geldiğini ileride göreceğiz), ikincisi kahramanın kişiliğine, üçüncüsü kahramanların sayısına, dördüncüsü olayın akışındaki anlardan birine göre, vb. belirlenmiştir. Dolayısıyla, bu bölümlemede, hiçbir ilkeye bağlı kalınmamıştır. Ortaya gerçek bir karmaşa çıkmaktadır. Üç erkek kardeşin (üçüncü altbölüm) nişanlı kızları (beşinci altbölüm) aramaya gittikleri masallar yok mudur? Tılsımı elinde bulunduran bir kişi, kendisini aldatan karısını cezalandırmak için, tılsımdan hiç yararlanmaz mı? Bu sınıflandırmanın, sözcüğün gerçek anlamıyla bilimsel bir sınıflandırma olmadığını söyleyebiliriz; değeri çok tartışma götüren, rastlantısal bir dizinden başka bir şey değildir bu. Söz konusu sınıflandırma, görünümlere göre değil de, bütüncenin önceden, doğru ve uzun uzun incelenmesiyle düzenlenen bitki ya da hayvan sınıflandırmasıyla, uzaktan da olsa, karşılaştırılabilir mi?

Konulara göre sınıflandırma sorununa değindiğimiz için, Antti Aarne'nin masal dizininden de söz etmeden

geçemeyeceğiz[6]. Aarne, Fin Okulu denilen topluluğun kurucularından biridir. Bu yöneliş konusunda ne düşündüğümüzü söylemenin yeri burası değil. Yalnızca şunu belirtelim ki, bilimsel yayınlar arasında, şu ya da bu konunun değişkeleri üstüne oldukça önemli sayıda yazı ve not bulunmaktadır. Söz konusu değişkeler, kimi kez, beklenmedik kaynaklardan doğar. İyice biriken bu değişkeler, düzenli bir incelemeden de geçirilmemiştir. İşte, Fin Okulu, özellikle böyle bir inceleme yapmaya yönelmiştir. Fin Okulu'nun temsilcileri her konunun dünyadaki değişkelerini derlerler ve karşılaştırırlar. Gereç, önceden oluşturulmuş bir dizgeye göre, coğrafya ve etnografya açısından toplanmış, sonra da, konuların temel yapısı, yayılması ve kaynağı üstüne sonuçlar çıkarılmıştır. Ama, bu yöntem de bazı eleştirilere açıktır. İleride de göreceğimiz gibi, konular (özellikle de olağanüstü masalların konuları) birbirlerine çok yakından bağlıdırlar. Bir konunun, değişkeleriyle birlikte nerede bittiğini ve başka bir konunun nerede başladığını, ancak masal konularının derin bir incelemesini yaptıktan ve gerek konuların, gerekse değişkelerin seçilmesindeki ilkeyi kesinlikle tanımladıktan sonra belirleyebiliriz. Bu koşullar biraraya getirilmemiştir. Öğelerin değiştirilebilirliği, burada da, dikkate alınmamıştır. Söz konusu okulun çalışmaları içgüdüsel bir öncüle dayanır. Bu öncüle göre, her konu başka konular yığınından ayırabileceğimiz ve tek başına inceleyebileceğimiz organik bir bütündür.

Konuların kesinlikle nesnel bölümlemesi ve değişkelerin seçilmesi hiç de kolay bir şey değildir. Masalların

6. A. Aarne, *Verzeichnis der Märchentypen* (Masal Tipleri Dizini), Folklore Fellows Communications, 3, Helsinki, 1911. Bu dizin birçok kez çevrilmiş ve yayımlanmıştır. Son baskı: *The Types of the Folktale* (Halk Masalı Tipleri). Sınıflandırma ve kaynakça: Antti Aarne'nin *Verzeichnis der Märchentypen* (FFC, 3) adlı yapıtının S. Thompson tarafından çevrilmiş ve genişletilmiş biçimi, Folklore Fellows Communications, 184, Helsinki, 1964.

konuları birbirine öylesine sıkı bir biçimde bağlıdır, birbiriyle öylesine iç içe girmiştir ki, bu sorunun, konuların bölümlenmesinden *önce* özel olarak ele alınıp incelenmesi gerekir. Bu inceleme yapılmamışsa, araştırmacı kendi beğenisine kapılır ve konuların nesnel bölümlemesi de böylece olanaksızlaşır. Burada bir örneği ele alalım. Bolte ve Polivka *Frau Holle* masalının değişkeleri arasında, Afanasyev'in *Baba Yaga* (102)[7] başlıklı masalını da sayar. Ardından aynı konuyla ilgili çok değişik bir masallar dizisine yapılan göndermeler gelir. Masalın, o dönemde Rusya'da bilinen bütün değişkeleri, hatta Baba Yaga'nın, yerini bir ejderhaya ya da farelere bıraktığı değişkeler bile söz konusudur burada. Ama bu sıralamada *Morozko*'nun öyküsüne yer verilmemiştir. Peki neden? Burada da, evden kovulan üvey kız, armağanlarla geri döner, burada da söz konusu olaylar, kızın gönderilmesine ve cezalandırılmasına yol açar. Bu kadarla da bitmez: Morozko da, Frau Holle de kışın temsilcileridir ama, Alman masalında dişil bir kişileştirme söz konusuyken, Rus masalında eril bir kişileştirme söz konusudur. Açıkçası, *Morozko*, gücü ve canlılığıyla kendini kabul ettirmiş ve öznel olarak, özel bir masal türü biçiminde, kendine özgü değişkeleri bulunabilecek bağımsız bir konu biçiminde yerleşmiştir. İki konu arasında bir bölümleme yapmayı sağlayacak, kesinlikle nesnel ölçütlerin bulunmadığını görmekteyiz. Bir araştırmacının yeni bir konu gördüğü yerde, bir başkası bir değişke görmekte ya da bunun tersi olmaktadır. Çok yalın bir örnekti bu verdiğimiz ama, bütünce geliştikçe ve genişledikçe güçlükler de artmaktadır.

Ne olursa olsun, bu okulun kullandığı yöntemler, önce konularla ilgili bir dizelgenin hazırlanmasını gerektirmektedir.

7. Bundan böyle ayraç içinde italik olarak vereceğimiz rakamlar Afanasyev'in derlemesinin son baskısındaki masallara göndermektedir: *Narodniye russkie skazki, A. N. Afanasieva* (Afanasyev'in Rus Halk Masalları), 3 cilt, Moskova, 1958.

İşte Aarne'nin giriştiği iş de budur.

Söz konusu dizelge, uluslararası kullanıma girmiş ve masal incelemesi alanında büyük yarar sağlamıştır: Aarne'nin hazırladığı dizin sayesinde masallar *numaralandırılabilmiştir*. Aarne, konuları *tip* diye adlandırır ve her tipe de bir numara verir. Masalları uzlaşmalı bir biçimde kısaca adlandırabilmek (dizin numarasına gönderme yaparak) çok kullanışlıdır.

Ama, dizinde, bu olumlu niteliklerin yanı sıra, çok sayıda ciddi kusur da vardır: Sınıflandırma olarak, Volkov'un yaptığı yanlışlıklardan kurtulmuş değildir. Temel bölümler şunlardır: I. Hayvan masalları; II. Asıl masallar; III. Güldürücü hikâyeler (ya da fıkralar). Yöntemleri, bu yeni sunuluş biçimleri altında, kolayca görebilmekteyiz. (Hayvan masallarının, asıl masallar olarak kabul edilmemesi oldukça şaşırtıcı bir olaydır.) Ayrıca, *güldürücü hikâye* (*fıkra*) kavramının, rahatlıkla kullanılabilmesi için, yeterince kesin bir biçimde incelenip incelenmediğini de kendi kendimize sormaktayız (bu kavramı Wundt'un *fabl*ları ile karşılaştırınız). Burada, söz konusu sınıflandırmanın ayrıntılarına girmeyeceğiz ve bir altsınıf oluşturan olağanüstü masallar üstünde durmakla yetineceğiz. Yeri gelmişken şunu da belirtelim ki, altsınıf kavramının işin içine katılması Aarne'nin başarılarından biridir; çünkü, cinslere, türlere, alttürlere ayırma işlemi, Aarne'den önce ele alınmamıştı. Olağanüstü masallar, Aarne'ye göre şu kategorilere ayrılır: 1. Büyülü düşman; 2. Büyülü koca ya da karı; 3. Büyülü iş; 4. Büyülü yardımcı; 5. Büyülü nesne; 6. Büyülü güç ya da bilgi; 7. Başka büyülü öğeler. Bu sınıflandırma konusunda da, Volkov'un sınıflandırmasına karşı ileri sürdüğümüz eleştirileri hemen hemen sözcüğü sözcüğüne yineleyebiliriz. Sözgelimi, *büyülü işin büyülü yardımcı* aracılığıyla gerçekleştirildiği masalları (çok rastlanan bir durumdur bu) ya da *büyülü karının* tam da *büyülü yardımcı* rolünü üstlendiği masalları ne yapmalı peki?

Aarne'nin gerçekten bilimsel bir sınıflandırma yapmaya girişmediği doğrudur; hazırladığı dizin, başvuru kitabı olarak yararlıdır ve bu özelliğiyle de kullanım açısından büyük bir önem taşır. Ama, öte yandan, çeşitli tehlikeler de içerir. İşin özü konusunda yanlış fikirler verir. Gerçekte, masalların tiplerine göre kesin bir bölümlemesi yoktur ve her seferinde de bir düş ürünü olarak kalır. Eğer masal tipleri varsa, bunlar, Aarne'nin yerleştirdiği düzeyde değil, ama birbirine benzeyen masalların yapısal özellikleri düzeyindedir; buna da ileride değineceğiz. Konuların birbirine yakınlığı ve aralarında kesinlikle nesnel bir sınır çizmenin olanaksızlığı şu sonucu doğurur: Bir metni şu ya da bu tipe bağlamak istediğimizde, çoğu kez hangi numarayı seçeceğimizi bilemeyiz. Bir tip ile numaralandırılacak metin arasındaki uygunluk çoğunlukla son derece yaklaşık olarak kurulan bir uygunluktur. A. İ. Nikiforov'un derlemesinde sunulan yüz yirmi beş masalın yirmi beşi (bir başka deyişle % 20'si) ancak yaklaşık ve saymaca bir numara taşır; bu numara, yazarın ayraç içinde belirttiği numaradır[8]. Ama birçok araştırmacı aynı masalı değişik tiplere bağlarsa ne olur? Öte yandan, tipler, masalların yapısına göre değil de, herhangi bir çarpıcı ana göre belirlendiğinden ve bir öyküde buna benzer birçok an bulunacağından, kimi kez aynı masalı, aynı anda birçok tipe bağlamak gerekebilir [bir masal beş tipe kadar bağlanabilir); ama, bu durum, eldeki metnin beş konudan oluştuğu anlamına gelmez. Bu tür bir belirleme yöntemi, temelde, oluşturucu bölümlere göre yapılmış bir tanımlamadır yalnızca. Aarne, bazı masal kümeleri açısından, ilkelerinden bile sapar: Beklenmedik bir biçimde ve biraz da tutarsız olarak, konulara göre yapılan bölümlemeden, motiflere göre yapılan bölümlemeye geçer. İşte, altsınıflardan biri olan ve "Alık Şeytan" diye adlandırdığı

8. A. İ. Nikiforov, *Skazoşniye materialiy zaonejya so raniye v 1926 godu* (1926'da Derlenmiş Onega Gölü Kıyısı Masalları), *Skazoşnaya Komissiya v 1926 g. Obzor ra ot*, Leningrad, 1927.

küme de, böyle belirlenmiştir. Ama bu tutarsızlık, bir kez daha, sezginin gösterdiği doğru yolun belirtisidir. İleride, en küçük oluşturucu bölümleri incelemenin, iyi bir araştırma yöntemi olduğunu kanıtlamaya çalışacağız.

Görüldüğü gibi, masalların sınıflandırılması çok ileri aşamalara götürülmemiştir. Oysa, araştırmanın ilk ve başlıca aşamalarından biridir bu. Linnaeus'un yaptığı ilk bilimsel sınıflandırmanın bitkibilim açısından taşıdığı önemi düşünelim. Bizim bilimimiz ise, henüz Linnaeus öncesi dönemi yaşıyor.

Şimdi de, masal incelemesinin çok önemli bir başka bölümüne, gerçek anlamıyla masal betimlemesine geçelim. Karşımıza şöyle bir durum çıkmaktadır: Betimleme sorunlarına değinen araştırmacılar, çoğunlukla sınıflandırmayla ilgilenmezler (Veselovski). Öte yandan, sınıflandırmayla ilgilenenler de masalları her zaman ayrıntılarıyla betimlemeyip, bazı özelliklerini incelemekle yetinirler (Wundt). Bir araştırmacı, bunlardan her ikisine de ilgi duyuyorsa, sınıflandırmanın betimlemeden sonra gelmemesi gerekir; betimleme önceden düzenlenmiş bir sınıflandırmanın düzenine göre gerçekleşmelidir.

A. N. Veselovski masalların betimlenmesi konusunda çok az şey söylemiştir. Ama, söylediği de son derece önemlidir. Veselovski, konunun gerisinde, bir *motifler* bütünü tasarlar. Bir motif birçok değişik konuya bağlanabilir[9]. ("Bir motif dizisi bir konudur. Motif, konu olarak gelişir." "Konular değişkendir: Bazı motifler konuları kaplar ya da bazı konular belli bir düzen içinde biraraya gelirler." "Konu deyince, içinde çeşitli durumların –motifler– örüldüğü bir tema anlıyorum.") Veselovski'ye göre, motif birincildir, konu ise ikincil. Konu, bir yaratma, birleştirme işidir. Dolayısıyla, incelememizi, zorunlu olarak, önce konulara göre

9. A. N. Veselovski, *Poetike siyujetov* (Konuların Poetikası), *Sobraniye Soşineniy*, dizi 1 (Poetika, 2. cilt, 1, Petersburg, 1913, s. 1-133).

değil, motiflere göre yapmamız gerekir.

Masallar bilimi, Veselovski'nin "*motif sorununu, konu sorunundan ayırmak gerek*"[10] (altını çizen Veselovski'dir) diye ortaya attığı ilkeye daha iyi uymuş olsaydı, birçok karanlık nokta çoktan ortadan kalkmış olacaktı[11].

Ama Veselovski'nin motiflere ve konulara ilişkin öğütü yalnızca genel bir ilke niteliğindedir. Motif terimi için verdiği somut açıklama bugün artık uygulanabilirliğini yitirmiştir. Veselovski'ye göre motif, anlatının ayrıştırılamayacak bir birimidir ("Motif sözcüğünden, anlatının en yalın birimini anlıyorum." "Motif imgelerle yüklü, temel bir taslak biçiminde olmasıyla kendini belli eder; ileride sunduğumuz mit ve masal öğeleri böyledir: Daha küçük parçalara ayrılamazlar"). Ama, örnek olarak verilmiş motifler ayrıştırılabilir. Motif, mantıksal bir bütünse, masalın her tümcesi bir motif üretir ("bir babanın üç oğlu vardı" bir motiftir, "üvey kız evi terk eder" bir motiftir; "İvan ejderhayla savaşır" da bir motiftir; ve bu böyle sürüp gider). Motifler gerçekten ayrışamaz olsalardı çok iyi olurdu. Böylece, motifler dizini oluşturabilirdi. Ama şu motifi ele alalım: "Ejderha kralın kızını kaçırır" (örnek, Veselovski'nin değildir). Bu motif, her biri ayrı ayrı değişebilecek dört öğeye ayrışır. Ejderhanın yerini Koşçey, rüzgâr, şeytan, bir şahin, bir büyücü alabilir. Kaçırma eyleminin yerini, masalda yok olmaya yol açan vampirlik ve başka eylemler alabilir. Kızın yerini, kız kardeş, nişanlı kız, karı, ana alabilir. Kral, yerini kralın oğluna, bir köylüye, bir papaza bırakabilir. Öyle ki, Veselovski'ye karşın, motifin yalın olmadığını ve ayrıştırılamayacak bir birim olmadığını ileri sürmek zorunda kalırız. Temel ve ayrıştırılamayan birim

10. A. N. Veselovski, *a.g.y.*
11. Volkov büyük bir yanlışlık yapmıştır. "Konu değişmez bir birimdir, masal incelemesinde olabilecek tek kalkış noktasıdır" (R. M. Volkov, *a.g.y.*, s. 5). Buna şu yanıtı vereceğiz: Konu bir birim değildir, karmaşık bir bütündür; değişmez değil, değişkendir; konuyu, masal incelemesinin kalkış noktası olarak almak olanaksızdır.

mantıksal ya da estetik bir bütün değildir. Parçanın, betimlemede, bütünden önce yer alması gerektiği konusunda Veselovski ile aynı düşünceyi paylaştığımıza göre (Veselovski açısından, motif, kökeni bakımından da konuya göre birincildir) sorunu çözmek zorundayız: Bu da, birincil öğeleri Veselovski'nin yaptığından değişik bir biçimde ayırmakla gerçekleştirilebilir.

Veselovski'nin başarısızlığa uğradığı yerde başka araştırmacılar da başarısız olmuşlardır. Nitekim, bu açıdan, değerli bir yöntemin uygulaması olarak, J. Bédier'nin çalışmalarını gösterebiliriz[12]. Gerçekten de masaldaki değişmez değerler ile değişken değerler arasında belli bir bağıntı bulunduğunu ilk kabul eden Bédier oldu. Bédier, bu olguyu şematik olarak açıklamaya çalışır. Değişmez, temel değerleri *öğeler* diye adlandırır ve bunları Yunanca'daki omega (ω) harfiyle belirtir. Değişken olan öbür değerlerse Latin harfleriyle gösterilmiştir. Buna göre, bir masalın şeması $\omega+a+b+c$, bir başkasınınki $\omega+a+b+c+n$, yine bir başkasınınki $\omega+l+m+n$, vb. biçiminde belirtilir. Ama, temelde doğru olan bu düşünce, omega'yı doğru bir biçimde tanımlama olanaksızlığıyla karşılaşır. Gerçekte Bédier'nin *öğeler*inin nesnel olarak neyi simgelediği ve bunların nasıl ayırt edildiği açıklanmamıştır[13].

Genel olarak, masal betimlemesinin yarattığı sorunlarla pek ilgilenilmemiş ve masala bitmiş, belli bir bütün gözüyle bakılmıştır. Çok uzun süreden beri masal biçimlerinden söz edilmesine karşılık, kesin bir betimlemenin gerekli olduğu düşüncesi ancak günümüzde gitgide yaygınlaşmaktadır. Gerçekten de, minerallerin, bitkilerin ve hayvanların betimlemesinin yapılmasına (bunlar

12. J. Bédier, *Les Fabliaux* (Fabliau'lar), Paris, 1893.
13. J. Bédier'nin yöntemlerinin daha ayrıntılı bir eleştirisi için bkz. S. F. Oldenburg, "Fablo vostoşnogo proishojdeniya" (Batı Kaynaklı Fabliau), *Jurnal Ministerstva narodnogo prosve şçeniya*, CCCXLV, 1903, 4, fasikül II, s. 217-238.

yapılarına göre betimlenmiş ve sınıflandırılmışlardır), bir dizi yazınsal türün (fabl, od, dram, vb.) betimlenmiş olmasına karşılık, masal hâlâ betimlemesi yapılmaksızın incelenmektedir. Masal biçimleri düzleminde kalmayan oluşsal masal incelemesi, V. B. Şklovski'nin[14] gösterdiği gibi, kimi kez işi saçmalığa dek vardırır. Şklovski, toprağın bir post yardımıyla ölçüldüğü ünlü masalı gösterir buna örnek olarak. Masal kahramanı, bir öküz postunun kaplayabileceği kadar toprak alma iznini elde eder. Postu kayış gibi keser ve böylece beklenilenden daha fazla toprağı "kaplayarak" karşı tarafı aldatır. V. F. Miller, başka birkaç araştırmacıyla birlikte, bu masalda bir hukuksal işlemin izlerini bulmaya çalışmıştı. Şklovski bu konuda şöyle der: "Öyle görülüyor ki, aldatılan taraf –masalın bütün değişkelerinde bir aldatma söz konusudur– toprak ölçümü genellikle böyle yapıldığı için, toprağa bu tür bir el koymaya karşı çıkmaz. Sonunda iş saçmalığa varır. Bu olayın geçtiğini kabul ettiğimiz dönemde, toprağı kayışla çevreleyerek ölçme alışkanlığı varsa ve bu alışkanlık hem satıcı, hem de alıcı tarafından biliniyorsa bir aldatmacadan söz edilemeyeceği gibi, ortada bir konu da yoktur; çünkü, satıcı, durumun ne olacağını önceden bilmektedir." Demek ki, anlatının özelliklerini bir anlatı olarak incelemeden, masalı tarihsel gerçekliğe dayandırmak, bu çabayı gerçekleştiren araştırmacıların çok fazla bilgili olmalarına karşın, yanlış sonuçlara götürmektedir.

Veselovski ve Bédier'nin düşünceleri oldukça gerilerde kalmıştır. Bu bilginler, folklor tarihçileriydi ama yaptıkları biçimsel incelemeler, temelinde doğru, yeni bir düşünceydi, ancak, hiç kimse bu düşünceyi geliştirmemiş ve uygulamamıştır. Günümüzdeyse, masal biçimlerini inceleme gerekliliğine kimse karşı çıkmamaktadır.

14. V. Şklovski, O *teorii prozi* (Düzyazı Kuramı Üstüne), Moskova-Leningrad, 1925, s. 24 ve ötesi.

Masalın bütün özelliklerinin yapısal incelemesi, masalın tarihsel incelemesinin yapılması için zorunlu bir koşuldur. Biçimsel açıdan kurala uygunlukların incelenmesi, tarihsel açıdan kurala uygunlukların incelenmesini belirler.

Ama, bu koşullara yanıt verebilecek tek inceleme, masal sanatına özgü biçimsel yöntemlerin yüzeysel bir dökümünü sunan inceleme değil, yapının kurallarını ortaya çıkaran incelemedir. Volkov'un yukarıda sözünü ettiğimiz kitabı, şöyle bir betimleme yolu önerir: Masallar önce motiflere ayrılır. Kahramanların nitelikleri ("ikisi akıllı, üçüncüsü ise aptal damat") ve nicelikleri ("üç erkek kardeş"), kahramanların eylemleri ("ölümünden sonra, oğullarının mezarı başında nöbet tutmalarını isteyen babanın son arzusunu yalnızca aptal olan yerine getirir"), nesneler ("tavuk ayaklı kulübe", tılsımlar), vb. motif olarak kabul edilmiştir. Bu motiflerin her biri saymaca bir işaretle, bir harf ve bir rakam ya da bir harf ve iki rakamla gösterilir. Birbirine az çok benzeyen motifler değişik rakamları olan aynı harfi taşırlar. Burada şöyle bir soruyla karşılaşılır: Gerçekten tutarlı davranıp bir masalın bütün içeriğini bu yolla simgeleyecek olursak, ne kadar motif elde ederiz? Volkov, yaklaşık olarak iki yüz elli simge verir (kesin bir dizelge yoktur). Birçok motifin bir yana bırakıldığı, Volkov'un bir seçme yaptığı kesindir ama, ne tür bir seçme olduğunu bilmiyoruz. Volkov, motifleri bu yolla ayırt ettikten sonra, bunları mekanik olarak simgelerle belirterek ve ortaya çıkan formülleri birbirleriyle karşılaştırarak, masalların yeni bir yazımını yapar. Birbirine benzeyen masallar, kuşkusuz, benzer formüllerin ortaya çıkmasına yol açar. Yeniden yazımlar [transkripsiyonlar] kitabın bütününü kaplar. Buradan çıkarılabilecek tek "sonuç" benzer masalların birbirine benzediğidir; bu da bizi hiçbir sonuca ulaştırmadığı gibi, hiçbir şeye de bağlamaz.

Bilimin incelediği sorunların ne gibi bir nitelik taşıdığını görmekteyiz. Bu konuda pek hazırlığı olmayan bir okur, şu tür sorular sorabilir: Bilim, gerçekte, tümüyle gereksiz soyutlamalarla ilgilenmiyor mu? Bir motifin ayrıştırılabilir olup olmaması neyi değiştirir? Temel öğelerin nasıl ayırt edileceğini, masalların nasıl sınıflandırılacağını, bu masalların motifler ya da konular açısından mı incelenmesi gerektiğini bilmenin ne önemi var? Daha somut, daha açık soruların, masalları sevmekle yetinen kişilerin daha iyi anlayabileceği sorunların sorulmasının istendiği görülür. Ama bu tür bir istek bir yanlışlığa dayanmaktadır. Şimdi bir karşılaştırma yapalım. Sözcük türleri üstüne, bir başka deyişle, kendi dönüşüm yasalarına göre düzenlenmiş bazı sözcük öbekleri üstüne hiçbir şey bilmeden, bir dilin yaşamından söz edilebilir mi? Yaşayan bir dil, somut bir veri, dilbilgisi ise onun soyut desteğidir. Bu tür altkatmanlara var oluşla ilgili çok sayıda olgunun temelinde rastlanır; işte bilimin dikkati de doğrudan doğruya bunlara yöneliktir. Bu soyut temeller bir inceleme konusu yapılmasaydı, hiçbir somut olgu açıklanamazdı.

Bilim, burada ele aldığımız sorunlarla yetinmez. Biz yalnızca biçimbilimle ilgili sorunlardan söz ettik. Özellikle geniş tarihsel araştırmalar alanına değinmedik. Bu tür araştırmalar, görünüşte, biçimbilimsel araştırmalardan daha ilginç olabilir; bu alanda çok da çalışılmıştır. Her ne kadar masalların doğuşunu ve gelişmesini belirleyen yasaların var olduğu kesinse de (bu yasalar hâlâ açıklanmamıştır), masalların nereden geldiklerine ilişkin genel sorun bütünüyle çözümlenmemiştir. Buna karşılık, bazı özel sorunlar çok daha iyi incelenmiştir. Burada, yazar ve yapıt adı sıralamaya gerek yok. Ama, doğru bir biçimbilimsel inceleme yapılmadığı sürece, iyi bir tarihsel incelemenin de gerçekleşmeyeceğini kesinlikle söylüyoruz. Bir masalı oluşturucu bölümlerine ayrıştırmayı bilmiyorsak, doğrulanmış bir karşılaştırma yapamayız. Karşılaştırma yapamazsak,

sözgelimi, Hint-Mısır bağıntılarını ya da Yunan fablı ile Hint fablı arasındaki bağıntıları nasıl aydınlatabiliriz? İki masalı birbiriyle karşılaştırmayı bilmiyorsak, masal ile din arasındaki bağıntıları nasıl inceleyebilir, masallar ile mitleri nasıl karşılaştırabiliriz? Kısacası, bütün ırmaklar sonunda nasıl denize akıyorlarsa, masal incelemesiyle ilgili bütün sorunlar da, her zaman ortaya çıkan şu temel sorunun, bütün dünyadaki masalların benzerliği sorununun çözümü sonucuna ulaşmalıdır. Rusya'daki, Almanya'daki, Fransa'daki, Hindistan'daki, Amerika yerlilerindeki ve Yeni Zelanda'daki Kurbağa Kraliçe öykülerinin birbirine benzediği, toplumlar arasındaki hiçbir bağlantı tarihsel açıdan kanıtlanamayacağına göre, nasıl açıklanabilir? Öz niteliği konusunda yanlış bir görüş edinmişsek, bu benzerlik açıklanamaz. Biçimbilimsel sorunlar konusunda deneyimden yoksun bir tarihçi, benzerliği, gerçekten bulunduğu bir yerde görmeyecektir; kendisi için çok önemli olan ama ayrımına varamadığı uygunlukları bir yana bırakacaktır; buna karşılık, bir benzerlik bulunduğunu sandığında, biçimbilim uzmanı, ona, karşılaştırılan olguların tümüyle ayrışık, benzeşmeyen olgular olduğunu gösterebilir.

Biçim incelemesinin birçok soruna egemen olduğunu görmekteyiz. Dolayısıyla, çözümleyici ve titiz olduğu kadar öyle pek de görkemli olmayan, hatta biçimsel ve soyut açıdan girişildiği için daha da karmaşıklaşan bu çalışmayı yapmaktan kaçınmayacağız. Bu nankör ve "ilginç olmayan" çalışma, sonunda, genel düzenlemelere ve "ilginç" bir çalışmaya götürür bizi.

2

YÖNTEM VE GEREÇ

Dönüşümler üstüne temellenmiş bir genel tipin bütün organik varlıklardan geçtiğine ve bunun herhangi bir orta kesitte bütün bölümleriyle kolayca gözlemlenebileceğine kesinlikle inanmıştım.

GOETHE.

Önce amacımızı saptamaya çalışacağız.

Giriş bölümünde de belirttiğimiz gibi, bu yapıt *olağanüstü* masalları ele almaktadır. Olağanüstü masalların özel bir kategori olması kaçınılmaz bir çalışma varsayımı olarak benimsenecektir. Olağanüstü masallar teriminden de Aarne ve Thompson'ın dizininde *300.* ile *749.* numaralar arasında sınıflandırılmış masalları anlıyoruz. Bu giriş niteliğindeki tanımlama yapay bir tanımlamadır ama, sonradan daha kesin bir tanımlama verebileceğimiz durum ortaya çıkacaktır; bu tanımlamayı da varacağımız sonuçlardan elde edeceğiz. Söz konusu masalların konularını birbirleriyle karşılaştırmaya girişeceğiz. Bu amaçla, özel yöntemler izleyerek (bkz. aşağıdaki açıklama) önce olağanüstü masalların oluşturucu bölümlerini ayırt edecek, sonra da masalları oluşturucu bölümlerine göre karşılaştıracağız. Bu çalışmanın sonucunda ortaya biçimbilimsel bir yapı çıkacak, yani masalların, bir yandan oluşturucu bölümleri açısından bir yandan da hem bu bölümlerin kendi aralarında hem de bütünle kurdukları bağıntılar açısından bir

betimlemesi elde edilecektir.

Masalların doğru bir betimlemesinin yapılmasını sağlayacak yöntemler nelerdir?

Bunun için, aşağıdaki durumları birbirleriyle karşılaştıralım:

1. Kral, bir yiğite, bir kartal verir. Kartal, yiğiti, başka bir krallığa götürür (*171*).

2. Büyükbaba, Suçenko'ya bir at verir. At, Suçenko'yu başka bir krallığa götürür (*132*).

3. Bir büyücü, İvan'a bir kayık verir. Kayık, İvan'ı başka bir krallığa götürür (*138*).

4. Kraliçe, İvan'a bir yüzük verir. Yüzükten çıkan iri yarı adamlar İvan'ı başka bir krallığa götürürler (*156*), vb.

Bu saydığımız durumlarda, değişmez değerler ile değişken değerlere rastlarız. Değişen, kişi adları ve aynı zamanda kişilerin özel nitelikleridir; değişmeyen ise, kişilerin eylemleri ya da *işlevler*idir. Buradan, masalın, çoğunlukla, aynı eylemleri değişik kişilere yaptırttığı sonucu çıkarılabilir. Bu da, masalları, *kişilerin işlevlerinden kalkarak* incelememizi sağlar.

Söz konusu işlevlerin, masalın değişmez, yinelenen değerlerini gerçekten ne ölçüde temsil ettiğini belirlememiz gerekecektir. Bütün öbür sorunlar, şu ilk soruya verilecek yanıta bağlıdır: Masalda kaç işlev vardır?

Yaptığımız inceleme, işlevlerin şaşırtıcı bir biçimde yinelendiklerini göstermektedir. Nitekim, üvey kızı sınayacak ve ödüllendirecek kişiler arasında Baba Yaga'ya olduğu kadar, Morozko'ya, ayıya, orman perisine ya da kısrak başına rastlarız. Bu araştırmaları sürdürecek olursak, birbirlerinden ne kadar değişik olurlarsa olsunlar, masal kişilerinin çoğunlukla aynı eylemleri yerine getirdiklerini ortaya koyabiliriz. Bir işlevin gerçekleşmesini sağlayan yolun kendisi de değişebilir: Burada, değişken bir değer söz konusudur. Morozko, Baba Yaga'ya göre başka türlü davranır. Ama işlev, işlev olarak, değişmez bir değerdir.

Masal incelemesinde, önemli olan tek şey, kişilerin *ne* yaptıklarını bilmektir; *kim* ne yapıyor ve *nasıl* yapıyor, bunlar ancak ikinci dereceden sorulardır.

Kişilerin işlevleri, Veselovski'nin *motiflerinin* ya da Bédier'nin *öğelerinin* yerini alabilecek oluşturucu bölümleri temsil etmektedir. Şunu belirtelim ki, din tarihçileri, mitlerde ve inançlarda, işlevlerin değişik gerçekleştiriciler tarafından yinelendiğini uzun süreden beri farketmişlerdi; ama, masal tarihçileri bunu göremediler. Tanrıların özelliklerinin ve işlevlerinin birbirlerine geçmesi ve hatta sonunda Hıristiyan azizlerine ulaşması gibi, masallardaki bazı kişilerin işlevleri de başka kişilere geçer. Şunu önceden söyleyebiliriz ki, işlevler son derece az, kişiler ise son derece çoktur. Bu da, olağanüstü masalın şu çift özelliğini açıklayan bir şeydir: Bir yanda, olağanüstü çeşitliliği, son derece renkli görünümü, öbür yanda, olağanüstü sayılabilecek tekbiçimliliği, tekdüzeliği.

Demek ki, kişilerin işlevleri masalın temel bölümlerini göstermektedir ve öncelikle ayırt etmemiz gerekenler de bu işlevlerdir.

Bunun için de, işlevleri tanımlamak gerekir. Tanımlama, iki konu üstüne düşünüldükten sonra yapılmalıdır. İlkin, tanımlamada hiçbir zaman gerçekleştirici-kişi göz önünde bulundurulmamalıdır. Durumların büyük çoğunluğunda, tanım, eylemi açıklayan bir adla (yasaklama, sorgulama, kaçma, vb.) belirtilecektir. İkinci olarak da, eylem, anlatı akışındaki konumu dışında betimlenemez. Olay örgüsünün akışı içinde verilmiş bir işlevin taşıdığı anlam göz önüne alınmalıdır.

İvan'ın prensesle evlenmesiyle, bir babanın, iki kız anası bir dulla evlenmesi bambaşka bir şeydir. Bir örnek daha verelim: İlk durumda, kahraman babasından yüz ruble alır, sonra da parayla kendisine kâhin bir kedi satın alır; bir başka durumdaysa, kahraman yaptığı büyük iş karşılığında ödül olarak para alır ve masal da böyle biter.

Burada eylem aynı (para verme) olduğu halde, biçimbilimsel açıdan değişik öğelerle karşılaşmaktayız. Demek ki, aynı [özdeş] edimler değişik anlamlar taşıyabileceği gibi, bunun tersi de geçerlidir. *İşlev sözcüğünden, bir kişinin eylemini, olay örgüsünün akışı içinde taşıdığı anlam açısından betimlenmiş eylemini anlıyoruz.*

Sunduğumuz gözlemler kısaca şu biçimde belirtilebilir:

1. *Kişiler kim olursa olsun ve işlevler nasıl gerçekleştirilirse gerçekleştirilsin, masalın değişmez, sürekli öğeleri, kişilerin işlevleridir. İşlevler masalın temel oluşturucu bölümleridir.*

2. *Olağanüstü masalın içerdiği işlevlerin sayısı sınırlıdır.*

İşlevler ayırt edilir edilmez, bir başka sorun çıkar ortaya: Bu işlevler ne tür bir kümelenme, ne tür bir düzen içinde görülmektedir? Önce, işlevlerin düzeninden söz edelim. Kimileri, bunun rastlantıya dayandığını düşünür. Veselovski bu konuda şöyle der: "İşlevlerin ve rastlaşmaların (motif örnekleri. V. P.) seçimi ve *düzenlenişi* belli bir *özgürlük* gerektirir[1]." Şklovski, bu düşünceyi daha da açık bir biçimde dile getirir: "Aktarma parçalarda motiflerin *rastlantısal* (altını çizen Şklovski'dir. V. P.) düzeninin neden korunması gerektiği hiç anlaşılmaz. Tanıkların açıklamalarında ilk olarak değişen, olayların düzenidir[2]. Bir olaya tanık olanların anlatılarına yapılan gönderme, başarısız bir göndermedir. Tanıklar olayların düzenini değiştirirlerse, anlatılarının bir anlamı yoktur: Olaylar düzeninin nasıl kendi yasaları varsa, yazınsal anlatının da buna benzer yasaları vardır. Hırsızlık, kapı kırılmadan gerçekleşemez. Bu açıdan, masalın da tümüyle özel ve özgül yasaları vardır. İleride de göreceğimiz gibi, olayların dizilişi masalda kesinlikle *aynıdır*. Bu alandaki özgürlük, kesinlikle belirtilebilecek bir biçimde, iyice sınırlıdır. Şimdi çalışmamızın ileride geliştirip tanıtlayacağımız

1. A. N. Veselovski, *Poetika siyujetov*, s. 3.
2. V. Şklovski, *O teorii prozi*, s. 23.

üçüncü temel savına geliyoruz:

3. *İşlevlerin dizilişi her zaman aynıdır.*

Yukarıda sözünü ettiğimiz yasaların yalnızca fokloru ilgilendirdiğini burada belirtmemiz gerekir. Bu yasalar, doğrudan doğruya masalın bir özelliğini oluşturmaz. Yapay olarak yaratılmış masallar, bu yasalara uymaz.

Kümelenme konusuna gelince, önce, bütün masallarda bütün işlevlerin yer almadığını bilmek gerekir. Ama bu durum işlevlerin dizilişiyle ilgili yasayı hiçbir biçimde değişikliğe uğratmaz. Bazı işlevlerin bulunmayışı, öbür işlevlerin düzenini değiştirmez. Bu olguya ileride yeniden değineceğiz; şimdilik, sözcüğün gerçek anlamıyla, işlevlerin kümelenmesini inceleyelim. Sorunun yalnızca ortaya konması bile şu varsayımı gerektirir: İşlevler bir kez ayırt edildikten sonra, aynı işlevlerin sıralandığı masalları kümelendirebiliriz. Bu masallar, *aynı tip* masallar olarak görülebilir. Pek anlaşılmayan ve belirsiz göstergeler olan konulara değil de, kesin yapısal özelliklere dayanan bir tipler dizini de, daha sonra bu temelden kalkılarak oluşturulabilecektir. Bu, gerçekten olanaklı bir şeydir. Ama, yapısal tipleri kendi aralarında karşılaştırma işlemini sürdürürsek, hiç beklenmedik şöyle bir gözlemde bulunabiliriz: İşlevler, birbirlerini dışlayan eksenlere göre bölüştürülemezler. Bu olgu, bir sonraki bölüm ile bu yapıtın son bölümünde, olabildiğince somut olarak karşımıza çıkacaktır. Ama, bu arada, söz konusu olguyu şöyle açıklayabiliriz: Her yerde ilk olarak karşılaştığımız işlevi *A* ile, *her zaman ardından gelen işlevi* (böyle bir işlev varsa) *B* ile belirtirsek, masaldaki bilinen bütün işlevler *bir tek* anlatıya göre düzenlenirler, hiçbir zaman sırayı bozmazlar, birbirlerini dışlamazlar, birbirleriyle de çelişmezler. Böyle bir sonuca ulaşılacağı, hiçbir biçimde önceden beklenemezdi. Kuşkusuz, bu konuda daha çok *A* işleviyle karşılaştığımız bir yerde, bazı anlatılara özgü bazı başka işlevlerle karşılaşılamayacağı düşünülebilirdi. Birçok eksen bulacağımızı sanıyorduk;

oysa, bütün olağanüstü masallar için bir tek eksen vardı. Bütün bu masallar aynı tip masallardı ve yukarıda sözünü ettiğimiz birleşimler de bu türün altbölümleriydi. İlk bakışta, böyle bir sonuç saçma ve hatta kurallara aykırı görünür, ama bunu en kesin biçimde doğrulayabiliriz. Bu olgu, gerçekte, ileride yeniden ele almak zorunda olduğumuz çok karmaşık bir sorunu simgelemekte, bir dizi sorun çağrıştırmaktadır.

Çalışmamızın dördüncü temel savı da şu:

4. *Bütün olağanüstü masallar yapıları açısından aynı tipe bağlanırlar.*

Şimdi, bu savları tanıtlamaya ve geliştirmeye çalışacağız. Burada, masal incelemesinin kesinlikle tümdengelimli bir yönteme, bir başka deyişle, bütünceden sonuçlara doğru uzanan bir yönteme göre sürdürülmesi gerektiğini (çalışmamızı da gerçekten bu doğrultuda sürdürdük) anımsatmalıyız. Ama, *sunuş* [*açıklama*] biçimi ters yönde yapılabilir; çünkü, okur bu çalışmanın genel temellerini önceden bilirse, gelişmesini izlemesi de daha kolay olur.

Bununla birlikte, masalların incelenmesine geçmeden önce, bir soruya yanıt vermemiz gerekir. Bu incelemenin uygulanacağı bütüncenin önem derecesi ne olmalıdır. İlk bakışta, var olan bütün masalların toplanmasının gerekli olduğu sanılır. Gerçekteyse, böyle bir şey zorunlu değildir. Masalları, kişilerin işlevlerinden kalkarak incelediğimize göre, yeni masalların yeni hiçbir işlev getirmediklerini farkettiğimiz an, bütünce incelemesini durdurabiliriz. Kuşkusuz, araştırmacının incelediği denetleme bütüncesinin önemli olması gerekir. Ama, bütün bunları da bir kitapta kullanmak zorunlu değildir. Biz, çeşitli konulara yönelik yüz masalın fazlasıyla yeterli bir bütünce oluşturduğunu gördük. Biçimbilimci, yeni hiçbir işlevle karşılaşmadığını görünce, araştırmasını durdurabilir; bu durumda da, inceleme başka doğrultulara (dizin oluşturma, eksiksiz sınıflandırma, tarihsel inceleme, yazınsal yöntemler

bütününün incelenmesi, vb.) göre sürdürülecektir. Ama, bütünce nicel olarak sınırlandırılabiliyorsa, bu durum bütüncenin isteğe göre, rastgele bir biçimde oluşturulacağı anlamına gelmez. Bütünce kendini dıştan kabul ettirmek zorundadır. Biz Afanasyev'in derlemesini ele alacağız ve masal incelemesini 50. numaradan (bu, Afanasyev'in düzenlemesine göre, derlemenin ilk olağanüstü masalıdır) başlayarak 151. numaraya kadar sürdüreceğiz. Bütünceye ilişkin bu sınırlandırma kuşkusuz birçok eleştiriye yol açacaktır ama, kuramsal olarak doğrulanmış bir sınırlandırmadır bu. Söz konusu sınırlandırmayı daha geniş olarak doğrulamak için, masallara bağlı olguların ne ölçüde yinelendiklerini kendi kendimize sormamız gerekir. Bu olgular çok yineleniyorsa, sınırlı bir bütünceyle yetinilebilir. Az yineleniyorsa, sınırlı bir bütünceyle yetinmek olanaksızdır. Masalın oluşturucu temel bölümlerinin yinelenmesi, ileride de göreceğimiz gibi, bütün beklenileni aşar. Dolayısıyla, sınırlı bir bütünceyle yetinmek, kuramsal açıdan olanaklıdır. Çok sayıda masalın kullanılması, kitabımızın boyutunu iyice genişleteceğinden, bu sınırlandırma, uygulama açısından da kendini doğrular. Önemli olan, masalların niceliği değil, masallara uygulanan incelemenin niteliğidir. Yüz masal, çalışma bütüncemizi oluşturmaktadır. Gerisi, araştırmacı için önem taşıyan bir denetleme bütüncesidir, ama bunun ötesinde bir yarar sağlamaz.

3

KİŞİLERİN İŞLEVLERİ

Bu bölümde kişilerin işlevlerini, masallardaki düzene uygun olarak sıralayacağız.

Her işlev için de şunları belirteceğiz: 1. İşlevin gösterdiği eylemin kısa bir betimlemesi; 2. Olabildiğince kısa bir tanım; 3. Bu işlevi belirtmek için kullandığımız saymaca bir simge (simgeler, daha sonra, masalların yapısı üstüne şematik karşılaştırmalar yapmayı sağlar). Ardından da örnekler gelecek. Bunlar, birçok durumda, bütüncemizi tüketmekten uzaktır ve ancak temsil edici birer örnek oluştururlar. Söz konusu örnekler birçok kümeye ayrılır. Bu kümeler ile tanım arasında, *türler* ile *cins* arasındaki aynı bağlantı vardır. Asıl iş, *cinsler*i birbirinden ayırt etmektir. Türlerin incelenmesi, genel biçimbilim çalışmaları içinde yer alamaz. Türler *çeşitler*e ayrılabilir. Bu, bir sınıflandırma çalışmasının [sistematik] başlangıç noktasıdır. Aşağıdaki dizelge bu tür amaçlara uymaz. Örnekler yalnızca, işlevin varlığını, *cins* tipinin birimi olarak açıklamak ve göstermek için kullanılmıştır. Daha önce de belirttiğimiz gibi, bütün işlevler tek ve kesintisiz bir anlatı biçiminde sıralanır. Bizim işlevler dizelgemiz, genel olarak olağanüstü masalların biçimbilimsel temelini gösterir.[1]

1. Bu bölümü okumadan önce, sayılan tüm işlevlerin tanımlarının, ayrıntılara girmeden art arda okunmasını, bir başka deyişle, yalnızca büyük harflerle dizilmiş satırların okunmasını salık veririz. Önceden yapılacak bu hızlı okuma, ayrıntıların kavranmasını kolaylaştıracaktır.

Masalların girişinde genellikle bir başlangıç durumu sunulur. Ailenin üyeleri sayılır ya da geleceğin kahramanı (sözgelimi, bir asker) yalnızca, adıyla ya da durumunun betimlenmesiyle belirtilir. Her ne kadar, bu başlangıç durumu, bir işlev değilse de, yine de önemli bir biçimbilimsel öğe niteliği taşır. Masalların açılış türleri, ancak yapıtın sonunda incelenecektir. Bu öğeyi, başlangıç durumu olarak tanımlıyor ve α ile belirtiyoruz.

Açılışı şu işlevler izler:

I- AİLEDEN BİRİ EVDEN UZAKLAŞIR
(tanımı: *uzaklaşma*, simgesi β).

1. Uzaklaşma, yetişkin kuşaktan biri tarafından gerçekleştirilebilir. Ana baba çalışmaya gider (*113*). "Prens, uzun bir yolculuğa çıkmak, karısından ayrılmak ve onu yabancılarla bırakmak zorunda kalır" (*265*). "Satıcı yabancı ülkelere gitti" (*197*). Uzaklaşmanın alışılagelmiş biçimleri şunlardır: Çalışmaya, ormana, mal alıp satmaya, savaşa, "işleriyle ilgilenmeye" gitme (β^1).

2. *Ana babanın ölümü*, uzaklaşmanın zorlamalı bir biçimini simgeler (β^2).

3. Kimi kez, genç kuşaktan birileridir uzaklaşan. Bunlar, birini görmeye (*101*), balık tutmaya (*108*), gezmeye (*137*), çilek toplamaya (*224*) giderler (β^3).

II- KAHRAMAN BİR YASAKLA KARŞILAŞIR
(tanımı: *yasaklama*, simgesi γ).

1. "Bu odada bulunan şeylere *bakmamalısın*" (*159*). "Erkek kardeşine göz kulak ol, evden de dışarı çıkma" (*113*). "Eğer Baba Yaga gelirse, *sakın ağzını açma, sus*" (*106*). "Prens uzun uzun öğütler verdi, odasından *dışarı çıkmasını*

yasakladı" (*265*), vb. Dışarıya çıkma yasağı, kimi kez, çocukların bir çukura bırakılmasıyla artırılır ya da yerini bu ikinci biçime bırakır (*201*). Bazen de, tersine, yasaklamanın bir rica ya da bir öğüt biçiminde yumuşatıldığı görülür: Ana, oğlunu balık tutmaya gitmekten caydırmaya çalışır. "Sen daha küçüksün" (*108*), vb. Masal, genel olarak önce uzaklaşmadan, sonra da yasaklamadan söz eder. Gerçekte, olaylar, kuşkusuz, ters yönde gelişmiştir. Yasaklama, uzaklaşmayla hiçbir bağlantı olmadan da kurulabilir: Elma toplama yasağı (*230*), altın tüyü alma yasağı (*169*), bir kutuyu açma yasağı (*219*), kız kardeşini öpme yasağı (*219*) (γ^1).

2. Yasaklamanın tersine çevrilmiş biçimi, buyruk ya da öneridir: Yemeği tarlalara götürme (*133*), erkek kardeşini ormana götürme (*244*) buyruğu ya da önerisi (γ^2).

Söylediklerimizin daha iyi anlaşılması için, burada konu dışı bir açıklama yapacağız. Masalın daha sonraki bölümünde, felaketin (her ne kadar önceden hazırlanmışsa da) apansız gelişi anlatılır. Başlangıç durumunun canlandırdığı görüntünün (kimi zaman son derece belirgin, özel bir mutluluğun görüntüsüdür) ardından da bu felaket gelir. Kralın, altın elmalar yetişen çok güzel bir bahçesi vardır; yaşlı ana babalar küçük İvaşka'larını şefkatle severler, vb. Ürünün bolluğu, bu mutluluğun büründüğü özel bir biçimdir: Bir köylü ile oğulları çok iyi bir hasat yapmışlardır. Çoğu kez, olağanüstü bir biçimde baş veren tohumların betimlenmesiyle karşılaşılır. Bu mutluluk, arkadan gelecek mutsuzluğu ortaya çıkarmada karşıt bir temel olarak kullanılmaktadır, kuşkusuz. Kötülük bulutları, görünmeseler bile, daha şimdiden ailenin üstünde dolaşıp durmaktadır. Dışarı çıkma, vb. yasaklamalar işte buradan kaynaklanır. Ağabeylerin evden uzaklaşmaları da felaketi hazırlar, felaket için elverişli anı yaratır. Ana babanın gidişinden ya da ölmesinden sonra, çocuklar kendi başlarına kalırlar. Kimi kez, bir buyruk da yasaklama rolü oynar. Çocuklardan, tarlalara ya da ormana gitmeleri istendiğinde, bu buyruğun

yerine getirilmesi, tarlalara ya da ormana gitme yasağının çiğnenmesiyle aynı sonuçları yaratır.

III- YASAK ÇİĞNENİR
(tanımı: *yasağı çiğneme*, simgesi δ).

Yasağı çiğneme biçimleri, yasaklama biçimlerine denk düşer. II. ve III. işlevler, *ikili* bir öğe oluştururlar. Bu öğenin ikinci bölümü, kimi kez birinci bölümü olmadan da var olabilir. Prensesler bahçeye giderler (β^3), eve dönmekte *gecikmişlerdir*. Geç kalma yasağı konmamıştır. Yerine getirilen buyruk (δ^2), daha önce de belirttiğimiz gibi yasağın çiğnenmesine (δ^1) denk düşer.

Masalda, bu aşamada, yeni bir kişi ortaya çıkar; bu kişiyi *saldırgan [kahramana saldıran]* (*kötü kişi*) olarak nitelendirebiliriz. Bu saldırganın rolü, mutlu ailenin huzurunu bozmak, mutsuzluk yaratmak, kötülük yapmak, zarar vermektir. Kahramanın düşmanı, bir ejderha, bir şeytan, bir eşkiya, bir cadı, bir üvey ya da kötü ana, vb. olabilir. Olayın akışı içinde genellikle yeni kişiler de ortaya çıkar; bu sorunu özel bir bölümde inceleyeceğiz. Demek ki, saldırgan, olay örgüsünün içine girmiştir artık. Uçarak, sessizce, vb. bir biçimde gelmiş ve eyleme geçmeye başlamıştır.

IV- SALDIRGAN BİLGİ EDİNMEYE ÇALIŞIR
(tanımı: *soruşturma*, simgesi ε).

1. Soruşturmanın amacı, çocukların oturduğu yeri, kimi kez de değerli eşyaların, vb'nin yerini bulmaktır. Ayı: "Kralın çocuklarının nereye gittiğini kim söyleyecek bana?" (*201*). Kâhya: "Bu değerli taşları nereden alıyorsunuz?" (*197*). Günah çıkarma sırasında papaz: "Nasıl oldu da bu kadar çabuk toparlanabildin?" (*258*). Prenses: "Söyle bana,

satıcının oğlu İvan, nerede senin bilgeliğin?" (*209*). Baba Yaga'nın kızı "Dişi köpek, neyle yaşar?" diye sorar kendi kendine. Tekgöz, Çiftgöz ve Üçgöz'ü durumun ne olduğunu ortaya çıkarmak üzere yollar (*100*). (ε^1).

2. Soruşturmanın tersi, saldırgana kurbanı tarafından sorulan sorular biçiminde ortaya çıkar. "Nerede senin ölümün, Koşçey?" (*156*). "Atınız ne kadar da hızlı! Bir yerlerde sizinki gibi, sizinkinden de daha hızlı koşabilecek bir at bulunabilir mi?" (*160*). (ε^2).

3. Bazı ayrı durumlarda da soruşturmanın araya giren başka kişiler tarafından yapıldığı görülür (ε^3).

V- SALDIRGAN KURBANIYLA İLGİLİ BİLGİ TOPLAR (tanımı: *bilgi toplama*, simgesi ξ).

1. Saldırgan, sorusuna hemen bir yanıt alır. Keski, ayıya şöyle yanıt verir: "Beni avluya götür ve yere at; nereye saplanırsam, orayı kaz" (*201*). Kâhyanın, değerli taşlarla ilgisi sorusunu, satıcının karısı şöyle yanıtlar: "Bize bunları bir tavuk yumurtluyor" (*197*), vb. Yeniden, ikili işlevlerle karşılaşmaktayız. Bu tür işlevler, çoğunlukla karşılıklı konuşma biçiminde ortaya çıkar. Bunların arasında da özellikle, kötü ananın ayna ile konuşması yer alır. Kötü ana, her ne kadar üvey kızıyla ilgili doğrudan doğruya bir soru sormasa da, ayna ona yanıt verir: "Güzelsin, kuşkusuz, ama uyuyan ormanda, yiğitlerin yanında yaşayan bir üvey kızın var senin, bu kız senden de güzel." Kimi zaman, bu ikili işlevin ikinci yarısı, ilki olmadan da var olabilmektedir. Bu durumda bilgi toplama bir ihtiyatsızlıktan kaynaklanır. Anne, eve dönmesi için oğlunu çağırır ve böylece büyücü kadına varlığını belli eder (*108*). Yaşlı adam, *büyülü* bir çanta elde etmiştir. Komşu kadını bu çantadan çıkardığı yiyeceklerle ağırlar ve böylece tılsımının gizini ele vermiş olur (*187*). (ξ^1).

2-3. Ters yönde ya da bir başka biçimde sürdürülen soruşturma, uygun bir yanıtı gerektirir. Koşçey ölümünün gizini (*136*), coşkun atın gizini (*159*), vb. ele verir (ξ^2 ve ξ^3).

VI- SALDIRGAN, KURBANINI YA DA SERVETİNİ ELE GEÇİRMEK İÇİN, ONU ALDATMAYI DENER

(tanımı: *aldatma*, simgesi η).

Saldırgan ya da kötü kişi, önce bir başka kılığa bürünür. Ejderha altın keçiye (*162*), yakışıklı bir delikanlıya (*202*) dönüşür. Cadı "iyi yürekli bir yaşlı kadın" (*225*) olur. Ananın sesini taklit eder (*108*). Papaz, keçi postuna bürünür (*258*). Hırsız kadın, bir dilenciymiş gibi davranır (*139*).

İşlev de hemen bunların ardından gelir.

1. Saldırgan inandırmaya çalışır: Cadı bir yüzük verir (*114*), komşu kadın bir buhar banyosu yapmasını önerir (*187*), cadı giysisini çıkarmayı (*259*), gölde yıkanmayı (*265*) önerir (η^1).

2. Saldırgan doğrudan doğruya büyülü araçlar kullanır. Kötü ana üvey oğluna zehirli galetalar verir (*233*). Giysilerine büyülü bir iğne takar (233) (η^2).

3. Saldırgan aldatıcı ya da ürkütücü başka yolları dener. Kötü yürekli kız kardeşler, Finist'in geçmek zorunda olduğu pencereye bıçaklar ve sivri aletler yerleştirirler (*234*). Ejderha, genç kızı erkek kardeşlerine götürecek yolu gösteren yongaların yerini değiştirir (*133*) (η^3).

VII- KURBAN ALDANIR VE BÖYLECE İSTEMEYEREK DÜŞMANINA YARDIM ETMİŞ OLUR

(tanımı: *suça katılma*, simgesi θ).

1. Kahraman saldırgana inanır; bir başka deyişle, yüzüğü takmayı, bir buhar banyosu yapmayı, yıkanmayı, vb.

kabul eder. *Yasaklar* nasıl her zaman *çiğneniyorsa, aldatıcı öneriler* de tersine, her zaman kabul edilir ve yerine getirilir (θ^1).

2-3. Kahraman, kullanılan büyülü araçlara ya da başka yollara mekanik olarak tepki gösterir; bir başka deyişle, uyur, yaralanır, vb. Bu işlev önceki bir işlev olmadan da var olabilir: Kahramanın uyuması için, hiç kimse bir şey yapmamıştır ama, kahraman birdenbire kendiliğinden uyuyuverir; bu da, kuşkusuz düşmanın işini kolaylaştırmış olur (θ^2 ve θ^3).

Aldatıcı öneri ve bu önerinin kabul edilmesi, aldatıcı anlaşma içinde özel bir biçime bürünür ("Bana, evinde bilmediğin bir şeyi ver"). Bu koşullarda, düşman, kurbanın içine düştüğü güç durumdan (sürünün kaçması, aşırı yoksulluk, vb.) yararlanarak anlaşmayı zorla yaptırmış olur. Kimi kez de, bu güç durum saldırgan tarafından bile bile yaratılır (ayı, kralı sakalından yakalar) (*201*). Bu öğeyi, *ön kötülük* olarak tanımlayabiliriz (*x* ile belirteceğiz bu öğeyi ve böylece öbür aldatma biçimlerinden ayırt etmiş olacağız).

VIII-SALDIRGAN AİLEDEN BİRİNE ZARAR VERİR (tanımı: *kötülük*, simgesi *A*).

Bu işlev son derece önemlidir, çünkü masala devingenliğini sağlar. Uzaklaşma, yasağın çiğnenmesi, bilgi toplama, başarılı aldatma bu işlevi hazırlar, olanaklı kılar ya da yalnızca kolaylaştırır. Bu nedenle, ilk yedi işlevi masalın *hazırlayıcı bölümü* olarak ele alabiliriz; olay örgüsüyse, kötülük aşamasında düğümlenmektedir. Bu kötülüğün büründüğü biçimler son derece çeşitlidir:

1. *Saldırgan birini kaçırır* (A^1). Ejderha kralın kızını (*131*), bir köylünün kızını (*133*) kaçırır. Cadı, küçük bir oğlan çocuğunu kaçırır (*108*). Ağabeyler en küçük kardeşin nişanlısını kaçırır (*168*).

2. *Saldırgan büyülü bir nesneyi*[2] *çalar ya da kaçırır* (A^2). "Açıkgöz çocuk, büyülü kutuyu çalar (*189*). Prenses büyülü gömleği çalar (*203*). Parmak adam, büyülü atı çalar (*138*).

2a. Büyülü yardımcının ürkütücü bir biçimde yok edilişi, bu kaçırma biçiminin özel bir durumunu oluşturur. Üvey ana, büyülü ineğin boğazlanmasını buyurur (*100, 101*). Kâhya, büyülü tavuğun ya da kızın boynunun koparılmasını ister (*195, 197*) (A^{II}).

3. *Saldırgan ekinleri yağma eder ya da ekinlere zarar verir* (A^3). Kısrak kuru otları yer (*105*). Ayı yulafı çalar (*143*). Turna kuşu bezelyeleri çalar (*183*).

4. *Saldırgan günün ışığını kaçırır* (A^4). Bu duruma yalnızca bir kez rastlanır (*135*).

5. *Saldırgan hırsızlık ya da kaçırma olaylarını başka biçimlerde yapar* (A^5). Kaçırılan, çalınan nesneler büyük değişiklikler geçirir, bu nedenle bütün biçimleri saymak gereksizdir. İleride göreceğimiz gibi, kaçırılan ya da çalınan nesnenin niteliğinin, olayın akışı üstüne bir etkisi yoktur. Bütün kaçırma olaylarını ilk kötülüğün tek biçimi olarak görmek ve kaçırılan ya da çalınan nesnenin belirlediği kaçırma ya da çalma biçimlerini de türler olarak değil, çeşitler olarak ele almak mantıksal açıdan daha doğru olacaktır. Ama, teknik açıdan, bazı belli başlı biçimleri ayırt etmek ve geri kalanları birarada toplamak daha uygundur. Örnekler: Ateş kuşu altın elmaları çalar (*168*). Vizon her gece kralın hayvanlarını yemeye gelir (*132*). General kralın büyülü olmayan kılıcını çalar (259), vb.

6. *Saldırgan, kişilerin bedenlerine zarar verir* (A^6). Hizmetçi kadın, hanımının gözlerini çıkarır (*127*). Prenses, Katoma'nın ayaklarını keser (*195*). İlginç olan, bu biçimlerin de (biçimbilimsel açıdan) bir kaçırma, çalma

2. Büyülü nesne ve büyülü yardımcının taşıdığı anlam için bkz. ileride XIV. işlev.

olayını simgelemesidir. Sözgelimi, hizmetçi kadın, gözleri cebine koyup gider; bu gözler, sonradan çalınan öbür nesneler gibi kendisinden aynı yollarla geri alınacak ve yerlerine konacaktır. Aynı şey, çıkartılmış bir yürek için de gerçekleşir.

7. *Saldırgan, birinin apansız kaybolmasına yol açar* (A^7). Genellikle bu kaybolma, büyü ya da aldatma sonucu ortaya çıkar. Kötü ana, üvey oğlunu uyutur. Bu oğlanın nişanlısı da sonsuza dek ortadan kaybolur (*232*). Finist'in geçmek zorunda olduğu genç kızın penceresine, kız kardeşleri bıçak ve sivri şeyler yerleştirirler; Finist, kanatlarından yaralanır ve sonsuza dek ortadan kaybolur (*234*). Kadın bir uçan halıya binerek kocasını terk eder (*192*). *267* numaralı masal, ortadan kayboluşun ilginç bir biçimini sunmaktadır. Kaybolmaya, bu masalda kahraman neden olur: Büyülenmiş karısının kürkünü yakar, ardından kadın sonsuza dek ortadan kaybolur. *219* numaralı masalın sunduğu özel durumu da buraya katabiliriz. Büyülü bir öpücük, nişanlı kızı tam bir unutkanlığa sürükler. Burada kurban, nişanlısını kaybeden bir genç kızdır (A^{VII}).

8. *Saldırgan kurbanını bir şey yapmaya zorlar ya da ondan zorla bir şey koparır* (A^8). Bu kaçırma biçimi, aldatıcı bir anlaşma sonucunda ortaya çıkar genellikle. Denizler kralı prensi zorlayınca, prens de oradan ayrılır (*219*).

9. *Saldırgan birini kovar* (A^9). Kötü ana üvey kızını kovar (*95*). Papaz torununu kovar (*143*).

10. *Saldırgan birinin denize atılmasını buyurur* (A^{10}). Kral kızını ve damadını bir fıçıya kapatır ve fıçının denize atılmasını buyurur (*165*). Ana baba, uyuyan oğullarını bir kayığa koyup denize bırakırlar (*247*).

11. *Saldırgan birini ya da bir şeyi büyüler* (A^{11}). Burada, saldırganın çoğu kez birçok kötülüğü birden yaptığını belirtmek gerekir. Bazı kötülük biçimlerine tek olarak ender rastlanır; bunlar başka kötülük biçimleriyle birleşmeye yönelirler. Büyüleme de bunlardan biridir. Kadın kocasını

köpeğe dönüştürür ve onu kovar —bu da $A^{9}{}_{11}$'i verir (*246*). Kötü ana, üvey kızını vaşağa dönüştürür ve onu kovar (*266*). Nişanlı kızın ördeğe dönüşüp uçtuğu durumlarda, her ne kadar bir kovmadan söz edilmiyorsa da yine bir kovma olayı söz konusudur (*264*, *265*).

12. *Saldırgan birinin yerine başkasını kovar* (A^{12}). Burada, birçok durumda, bir başka kötülüğe eşlik eden bir kötülük biçimi söz konusudur. Dadı, nişanlı kızı ördeğe dönüştürür ve onun yerine kızını koyar —bu da $A^{11}{}_{12}$'yi verir (*264*). Hizmetçi kadın, kralın nişanlısını kör eder ve onun yerine geçer—$A^{6}{}_{12}$ (*127*).

13. *Saldırgan birinin öldürülmesini buyurur* (A^{13}). Bu biçim, gerçekte, değişikliğe uğramış (pekiştirilmiş), bir kovma biçimidir. Kötü ana, uşağına üvey kızını bir gezinti sırasında boğmasını buyurur (*210*). Prenses, hizmetkârlarına, kocasını ormana götürmelerini ve öldürmelerini buyurur (*192*). Saldırgan böyle durumlarda, genellikle, ölünün karaciğerinin ve kalbinin kendisine getirilmesini ister.

14. *Saldırgan birini öldürür* (A^{14}). Bu da genellikle, asıl kötülüğün başka görünümlerine eşlik eden bir biçimdir ve onları pekiştirmeye yarar. Prenses, kocasının sihirli gömleğini çalar ve onu öldürür —bu da $A^{2}{}_{14}$'ü verir (*208*). Erkek kardeşler en küçük kardeşlerini öldürürler ve nişanlısını kaçırırlar —$A^{1}{}_{14}$ (*168*). Kız kardeş, erkek kardeşinin topladığı çilekleri elinden alır ve onu öldürür (*244*).

15. *Saldırgan birini bir yere kapatır ya da hapseder* (A^{15}). Prenses İvan'ı zindana kapatır (*256*). Denizler kralı, Semion'u hapiste tutar (*256*).

16. *Saldırgan birini kendisiyle evlenmeye zorlar* (A^{16}). Ejderha prensesi kendisiyle evlenmeye zorlar (*125*).

16a. Aynı şeye yakın akrabalar arasında rastlanır (A^{XVI}). Erkek kardeş kız kardeşini kendisiyle evlenmeye zorlar (*114*).

17. *Saldırgan yamyamlıkla korkutur* (A^{17}). Ejderha prensesi yemek ister (*171*). Ejderha bütün köy halkını yemiştir, aynı yazgı canlı kalan son köylüyü beklemektedir şimdi (*146*).

17a. Aynı şeye yakın akrabalar arasında rastlanır (A^{XVII}). Kız kardeş erkek kardeşini yemek ister (*92*).

18. *Saldırgan her gece birine acı verir* (A^{18}). Ejderha (*192*), şeytan (*115*) her gece prensese acı çektirir. Cadı uçarak genç kızın yanına gelir ve onun memelerini emer (*193*).

19. *Saldırgan savaş ilan eder* (A^{19}). Komşu ülkenin kralı savaş ilan eder (*161*). Bir başka benzer durum: Ejderha krallığı yakıp yıkar (*137*).

Seçilen bütüncenin içindeki kötülük biçimleriyle ilgili tümükapsayıcı dizelge burada bitiyor. Ama bütün masallar, bir kötülüğün yapılmasıyla başlamaz. Başka başlangıçlar da vardır; bu başlangıçlar da çoğu kez A işleviyle, yani kötülük işleviyle başlayan masallarla aynı gelişmeyi izler. Bu olgu incelenirse, söz konusu masalların bir *eksiklik* ve *yokluk* durumundan kaynaklandıkları görülür; bu da kötülüğü izleyen arayışa benzer bir arayışa yol açar. Böylece, yokluğun sözgelimi bir hırsızlıkla eşdeğerli tutulabileceği sonucu çıkar. Şu durumu ele alalım: Prenses, İvan'ın tılsımını çalar. Bu hırsızlığın sonucu, İvan, tılsımının eksikliğini duyar. Oysa, kötülüğü bir yana bırakırsak, masalın çoğu kez doğrudan doğruya bir eksiklikle başladığını görürüz: İvan, büyülü bir kılıcı ya da büyülü bir atı olsun ister. El koyma da, eksiklik gibi olay örgüsünün bir sonraki anını belirler: İvan eksikliğini duyduğu şeyi aramaya çıkar. Aynı şeyi, kaçırılan nişanlı kız, yalnızca eksikliği duyulan nişanlı kız, vb. için de söyleyebiliriz. İlk durumda, bir olay olmuş, bunun sonucunda bir eksiklik doğmuş, bu da bir arayışa yol açmıştır; ikinci durumdaysa, daha önceden var olan ve kendisi de bir arayışa yol açan bir eksiklikle karşılaşırız.

İlk durumda, eksiklik dıştan yaratılmıştır. İkincisindeyse, içten varolan bir eksikliktir. Bu eksikliği, rakamlar dizisinde belirli bir değeri olan sıfıra benzetebiliriz. Bu an, şöyle betimlenebilir:

VIII-a. AİLEDEN BİRİNİN BİR EKSİĞİ VARDIR; AİLEDEN BİRİ BİR ŞEYİ ELDE ETMEK İSTER
(tanımı: *eksiklik*, simgesi *a*).

Bu olgular güçlükle sınıflandırılabilir. Bunları, eksikliğin tanınmasının büründüğü değişik biçimlere göre sınıflandırabiliriz (bkz. ilerideki 5. bölümün sonu) ama, biz burada eksikliği duyulan nesneye göre yapılacak bir dağılımla yetinebiliriz. Buna göre, aşağıdaki biçimleri ayırt edebiliriz: 1. Bir nişanlı kızın eksikliği (ya da bir dostun, genellikle de bir insanın eksikliği). Bu eksiklik kimi kez çok güçlü bir biçimde betimlenir (kahraman kendisine bir nişanlı aramaya karar vermiştir); kimi kez de sözü bile edilmez. Bekâr olan kahraman, kendisine bir nişanlı aramaya koyulur, olay da işte böyle başlar (a^1). 2. Elma, su, at, kılıç, vb. büyülü bir nesneye kesin bir gereksinme duyulur, onlarsız yapılamaz (a^2). 3. Acayip bir nesneye (büyüleyici gücü olmayan bir nesne) gereksinme duyulur: Ateş kuşu, altın tüylü ördek, harikalar harikası, vb. (a^3). 4. Özgül bir biçim: Koşçey'in ölümü (prensesin aşkı) yüzünden büyülü yumurtanın eksikliği duyulur (a^4). 5. Usa yatkın biçimler: Para yokluğu, gelir yokluğu, vb. (a^5). Bu arada şunu da belirtelim ki, bu gerçekçi başlangıçların ardından kimi kez tümüyle fantastik gelişmeler gelir. 6. Başka değişik biçimler (a^6). Çalınan, kaçırılan nesnenin masalın yapısına bir etkisi yoksa, eksikliği duyulan nesnenin de yoktur. Demek ki, genel biçimbilim açısından, bütün durumların dizgesel bir sınıflandırmasını yapmak gerekmez; belli başlı olanlarla yetinip, öbürlerini biraraya toplayabiliriz.

Ama burada, ister istemez bir sorunla karşılaşırız: Bütün masallar, yukarıda belirttiğimiz gibi bir kötülük ya da eksiklikle başlamaz. Sözgelimi, Aptal Yemel masalının başında, aptalı bir alabalık avlarken görürüz, ama, ne böyle bir şeye gereksinmesi vardır, ne de kötülük yapmayı amaçlar. Çok sayıdaki masal birbiriyle karşılaştırıldığında, öncelikle masalın *ortasına* özgü bazı öğelerin masalın *başına aktarıldığı* görülür; verdiğimiz örnekte de buna rastlanır. İleride de göreceğimiz gibi, bir hayvanı yakalamak ve onu öldürmemek belirgin bir temel öğedir. Genel olarak, *A* ya da *a* öğeleri incelediğimiz kategoriye ilişkin bütün masallarda zorunlu öğelerdir. Olağanüstü masallardaki olay örgüsünü düğümlemenin başka biçimi yoktur.

IX. KÖTÜLÜĞÜN YA DA EKSİKLİĞİN HABERİ YAYILIR, BİR DİLEK YA DA BİR BUYRUKLA KAHRAMANA BAŞVURULUR, KAHRAMAN GÖNDERİLİR YA DA GİTMESİNE İZİN VERİLİR

(tanımı: *aracılık, geçiş anı*, simgesi *B*).

Bu işlevle birlikte kahraman ortaya çıkar. Daha ayrıntılı bir çözümlemeyle, bu işlev birçok oluşturucu bölüme ayrılabilir ama, bizim bakış açımıza göre, bunun önemi yoktur. Masalların kahramanları iki değişik türdedir. 1. İvan, ana babasının çevresinden (ve masalı dinleyenlerin çevresinden) kaçırılarak uzaklara götürülen genç kızı aramaya çıkarsa, masalın kahramanı genç kız değil, kendisidir. Bu kahramanları *arayıcı kahramanlar* diye adlandırabiliriz. 2. Bir genç kız ya da bir küçük çocuk kaçırılır ya da kovulursa ve masal geride kalanlarla ilgilenmeyip bunları anlatırsa, masalın kahramanı, kaçırılmış ya da kovulmuş olan genç kız ya da küçük çocuktur. Bu masallarda arayıcı kahraman yoktur; başlıca kişi de *kurban kahraman* diye adlandırılabilir. Aşağıda, masalların, birinci ya da ikinci tür kahramanı

ortaya çıkardıklarında, aynı biçimde gelişip gelişmediklerini göreceğiz. Bütüncemizde, arayıcı kahramanın olduğu kadar, kurban kahramanın da anlatıldığı (örneğin *Ruslan ve Ludmila*) bir masal yok. Geçiş anına her iki durumda rastlamaktayız. Bu anın gerekçesiyse, kahramanın yola çıkmasını sağlamaktır.

1. *Bir yardım çağrısı yapılır, ardından da kahraman gönderilir* (B^1). Yardım çağrısı genellikle kraldan gelir ve çeşitli sözler verilir.

2. *Kahraman hemen gönderilir* (B^2). Kahramanın gönderilmesi, bir buyruk ya da bir rica sonucunda gerçekleşir. Birinci durumda, bazen korkutma, ikinci durumda da çeşitli umut vermeler söz konusu olur. Bazen de her ikisi birarada bulunur.

3. *Kahraman evinden yola çıkar* (B^3). Bu durumda, yola çıkma kararını, gönderen [görevlendiren] değil de kendisi verir. Ana babası ona hayır duada bulunur. Kahraman, bazen, gerçek amacını açıklamaz. Dolaşmaya çıkacağını söyler ya da buna benzer bir şey söyler; gerçekteyse, savaşmak, dövüşmek için yola çıkmaktadır.

4. *Felaket haberi yayılır* (B^4). Ana, oğluna, ablasının, daha kendisi doğmadan kaçırıldığını anlatır; bunu anlatırken de ondan hiçbir yardım istemez. Oğlan ablasını aramaya çıkar (*133*). Felaket, çoğunlukla ana baba tarafından değil de, yaşlı kadınlar, rastlantıyla karşılaşılmış kişiler, vb. tarafından anlatılır.

Söz konusu işlevin bu dört biçimi arayıcı kahramanla ilgilidir. Aşağıdaki biçimlerse, doğrudan doğruya kurban kahramana ilişkindir. Masalın yapısı, ne olursa olsun, kahramanın kendi evinden yola çıkmasını gerektirir. Kötülük yetersiz kalırsa, masal bu iş için, geçiş anını kullanır.

5. *Kovulan kahraman evinden uzaklara götürülür* (B^5). Baba, üvey ananın evden kovduğu kızını ormana götürür. Bu biçim, birçok açıdan oldukça ilgi çekicidir. Mantıksal

olarak, babanın eylemi gereksizdir. Kız, ormana tek başına gidebilir. Ama masal geçiş anında, ana babanın kahramanın gidişine yön vermeleri için orada bulunmalarını gerektirir. Burada ikincil bir oluşumun var olduğunu gösterebiliriz, ama bu, genel biçimbilimin konusuna girmez. Ayrıca, ejderhanın istediği prensesin de götürüldüğünü belirtelim: Prenses, bu durumda, deniz kıyısına bırakılır. Ama burada, aynı anda bir yardım çağrısında da bulunulur. Olay örgüsünün gelişmesini belirleyen de prensesin götürülmesi değil, yardım çağrısıdır. Bu durumda, prensesin götürülmesi, geçiş anıyla ilgili olamaz.

6. *Ölüme mahkûm edilen kahraman gizlice serbest bırakılır* (B^6). Aşçı ya da okçu, genç kızı ya da küçük çocuğu serbest bırakır ama öldürmüş izlenimi vermek için de onların yerine öldürdüğü hayvanın yüreğini ve karaciğerini gösterir (*210*, *195*). IX. işlevi yukarıda, kahramanın evinden yola çıkışını sağlayan bir etken olarak tanımlamıştık. Kahramanın gönderilmesi yola çıkma *gereksinmesi* ortaya koyarsa, yola çıkma olasılığı ile karşılaşırız. Birinci olasılık arayıcı kahramanı, ikincisi ise kurban kahramanı belirtir.

7. *Acıyı dile getiren bir ağıt söylenir* (B^7). Öldürme (ağıt, hayatta kalan erkek kardeş ya da başkaları tarafından söylenir), ardından kovmanın geldiği büyüleme, ihanet söz konusu olduğunda görülen özgül bir biçimdir bu. Felaket böylece duyulur ve tepki gösterilebilir.

X. ARAYICI KAHRAMAN EYLEME GEÇMEYİ KABUL EDER YA DA EYLEME GEÇMEYE KARAR VERİR

(tanımı: *karşıt eylemin başlangıcı*, simgesi C).

Bu an, "senin prenseslerini aramak için yola çıkmamıza izin ver" gibi açıklamalarla belirginleşir. Kimi kez, masalda bu andan söz edilmez ama, arayıştan önce bir kararın alınmış olduğu kesindir. Böyle bir an, kahramanın bir

arayışı gerçekleştirmek için yola çıktığı masallarda vardır yalnızca. Kovulan, öldürülen, büyülenen, ihanete uğrayan kahramanların kendilerini kurtarmak ellerinden gelmez; bu durumda da, söz konusu öğeye rastlanmaz.

XI. KAHRAMAN EVİNDEN AYRILIR
(tanımı: *gidiş*, simgesi ↑).

Bu gidiş, yukarıda β ile belirtilen geçici uzaklaşmadan başka bir şeyi simgeler. Arayıcı kahramanın gidişi, ayrıca kurban kahramanın gidişinden de farklıdır. Birincisinin amacı bir arayıştır, ikincisiyse, araştırma amacı olmaksızın yola çıkarken, kendisini her çeşit serüven beklemektedir. Şu olguyu göz önünde tutmak gerekir: Bir genç kız kaçırılmış ve kahraman da onu aramaya koyulmuşsa, iki kişi evden ayrılmış demektir. Ama anlatının izlediği yol, olay örgüsünün geliştiği yol, arayıcı kahramanın yoludur. Buna karşılık, sözgelimi bir genç kız evden kovulur ve hiç kimse onu aramaya çıkmazsa, anlatı, kurban kahramanın gidişini ve serüvenlerini izler. ↑ işareti arayıcı kahraman söz konusu olsun olmasın, kahramanın gidişini belirtir. Bazı masallarda kahramanın uzamda yer değiştirdiği görülmez. Bütün olay aynı yerde geçer. Bazen de, tersine, gidiş daha da pekiştirilip bir *kaçış* biçimini alır.

ABC↑ öğeleri olay örgüsünün düğüm noktasını gösterir. Olay daha sonra gelişir.

Masala yeni bir kişi katılır; bu kişi *bağışçı* ya da daha kesin olarak *sağlayıcı* diye adlandırılabilir. Kahraman, genellikle bu kişiyle, ormanda, yolda, vb. yerde rastlantı sonucu karşılaşır. (Bkz. VII. Bölüm, kişilerin olaya katılış biçimleri.) Kahraman —ister arayıcı olsun ister kurban— bu bağışçıdan bir araç (genellikle büyülü bir araç)

elde eder ve bununla da uğramış olduğu haksızlığı giderir. Ama, kahràman büyülü nesneyi elde etmeden önce, çok değişik olaylar yaşar; ancak, sonunda bütün bu olaylar onun söz konusu nesneyi elde etmesini sağlar.

XII. KAHRAMAN BÜYÜLÜ BİR NESNEYİ YA DA YARDIMCIYI EDİNMESİNİ SAĞLAYAN BİR SINAMA, SORGULAMA, SALDIRI, VB. İLE KARŞILAŞIR.

(tanımı: *bağışçının ilk işlevi*, simgesi *D*).

1. *Bağışçı, kahramanı bir sınamadan geçirir* (D^1). Baba Yaga genç kıza ev işleri yaptırır (*102*). Ormanın yiğit insanları, kahramandan kendilerine üç yıl süreyle hizmet etmesini isterler (*216*). Kahraman üç yıl süreyle bir satıcının yanında çalışmak (gerçekçi açıdan usa yatkın hale getirme, *115*), hiçbir karşılık istemeden üç yıl süreyle salcılık yapmak (*128*), kemanla çalınan bir ezgiyi, uyumadan, sonuna dek dinlemek (*216*) zorunda kalır. Bir elma ağacı, bir ırmak, bir soba ona oldukça sıradan bir yiyecek sunar (*113*). Baba Yaga ona kızının yanında yatmasını buyurur (*171*). Ejderha ona ağır bir taşı kaldırmasını buyurur (*128*). Bu buyruk kimi kez taşın üstüne yazılmıştır; kimi kez de, büyük bir taş bulan erkek kardeşler, kendi istekleriyle bu taşı kaldırmaya çalışırlar. Baba Yaga, kahramana bir kısrak sürüsünü korumasını buyurur (*159*), vb.

2. *Bağışçı kahramanı selamlar ve ona sorular yöneltir* (D^2). Bu biçimi, sınamanın yumuşaması olarak ele alabiliriz. Selamlama ve sorular sorma daha önce saydığımız biçimlerde de vardır, ama oralarda sınamadan önce gelmekte ve bu özelliği taşımamaktadırlar. Burada ise, sınamanın kendisi yoktur, ama sorular bir çeşit sınama biçimindedir. Kahraman, soruyu kabaca yanıtlarsa, hiçbir şey elde edemez; kibarca yanıtlarsa, bir at, bir kılıç, vb. elde eder.

3. *Ölmek üzere olan biri ya da bir ölü, kahramandan kendisine yardım etmesini ister* (D^3). Bu biçim, aynı zamanda, bir sınama niteliğine de bürünür bazen. Bir inek, kahramana şöyle yalvarır: "Yeme sakın etimi, topla kemiklerimi, koy bir mendile, git bahçeye ek ardından ve beni hiç unutma, sula her sabah onları" (*100*). Bir boğa da 201 numaralı masalda, benzer bir biçimde yalvarır. Ama, bu yalvarış 179 numaralı masalda bir başka biçime bürünür: Ölüm döşeğindeki baba, oğullarından, üç geceyi mezarının başında geçirmelerini ister.

4. *Bir tutsak, kahramandan kendisini kurtarmasını ister* (D^4). Tutsak bir küçük tunç adam, kahramandan kendisini kurtarmasını ister (*125*). Bir kaleye kapatılan şeytan, askerden, kendisini serbest bırakmasını ister (*236*). Suyun dibinden çıkarılan testi, kahramana kendisini kırması için yalvarır; bir başka deyişle, testiye kapatılmış olan cin kurtarılmasını ister (*195*).

4a. *Aynı duruma, bağışçının tutuklanmasından sonra rastlanır* ($^*D^4$). Sözgelimi, bir orman perisinin yakalandığı *123* numaralı masalda bu eylem bağımsız bir işlev oluşturamaz: Yalnızca, tutsağın isteğini hazırlayan bir eylemdir.

5. *Kahramana başvurularak aman dilenir* (D^5). Bu biçimi bir öncekinin çeşiti olarak ele alabiliriz: Yakalanmayı izleyen bir biçimdir bu. Bir başka yerde, kahraman, öldürmek üzere bir hayvanı hedef alır. Bir turna balığı avlar; balık, ondan kendisini bırakmasını ister (*166*). Kahraman hayvanları hedef alır; hayvanlar ondan kendilerini salıvermesini isterler (*156*).

6. *Birbirleriyle tartışmakta olan iki kişi, kahramandan, ele geçirilen malın bölüştürülmesini ister* (D^6). İki dev, kahramandan, bir sopa ile bir süpürgenin bölüştürülmesini isterler (*185*). Hasımların isteği her zaman açıklanmamıştır. Kahraman kimi kez kendi girişimiyle onlara hakemlik etmek ister (d^6). Yırtıcı hayvanlar, avladıkları hayvanın postunu bölüştüremeyince, kahraman bölüştürür (*162*).

7. *Başka istekler* (D^7). İstekler açıkçası, bağımsız bir tür, isteklerin çeşitli görünüşleri de alttürleri oluşturur. Ama, çok fazla karmaşık bir işaretler dizgesinden kaçınmak için değişik istek biçimlerini türler olarak sınıflandırabiliriz. Başlıca biçimleri ayırt ettikten sonra, öbürlerini birlikte kümelendirebiliriz. —Fareler, beslenmelerini isterler (*102*). Bir hırsız, kurbanından sakladığı şeyi getirmesini ister (*238*). Aşağıdaki durumsa, iki kategoriye birden bağlanabilir: Kuzinka bir tilki yakalar. Tilki ona yalvarır. "Öldürme beni (yakalanan hayvan aman diler, D^5), iyice yağlı bir tavuk kızart bana" (ikinci istek, D^7). Yakalanma, söz konusu isteklerden önce gerçekleştiği için, bu durumu $^\circ D^5{}_7$ olarak belirteceğiz. Bir korkutma içeren ya da istekte bulunulan kişiyi güç duruma düşüren bir başka örnek de şudur: Hırsız, yıkanan bir kızın giysilerini çalar; kız onları kendisine geri vermesini söyler. Bazen de, yalvarma eylemi olmaksızın, yalnızca bir güçsüzlük durumuyla karşılaşırız (yağmurdan ıslanmış kuş yavruları, çocukların eziyet ettiği kedi). Kahramanın, bu durumlarda, yardım etme olasılığı vardır. Her ne kadar kahraman öznel olarak öyle hissetmese de, nesnel olarak bir sınama söz konusudur, burada (d^7).

8. *Düşman bir yaratık, kahramanı yok etmeye çalışır* (D^8). Bir cadı, kahramanı bir sobanın içine kapatmaya çalışır (*108*). Evin beyi, geceleyin, konuklarını, farelere yedirmeye kalkar (*212*). Bir cadı, geceleyin, kahramanın kafasını kesmeyi dener (*105*). Bir büyücü adam, kahramanı bir dağda yalnız bırakarak açlıktan öldürmeyi ister (*243*).

9. *Düşman bir yaratık, kahramanla dövüşür* (D^9). Baba Yaga kahramanla dövüşür. Çeşitli orman sakinlerine karşı ormandaki küçük evde sürdürülen çatışmaya sık sık rastlanır. Çatışma, bir kavga, bir dayak görünümü alır.

10. *Kahramana büyülü bir nesne gösterilir ve bir değiştokuş önerilir* (D^{10}). Bir eşkiya, kahramana bir gürz gösterir (*216*), satıcılar kahramana acayip nesneler gösterirler

(*212*), bir yaşlı adam kahramana bir kılıç gösterir (*268*). Her biri, karşılığında başka bir şey ister.

XIII. KAHRAMAN İLERİDE KENDİSİNE BAĞIŞTA BULUNACAK KİŞİNİN (BAĞIŞÇININ) EYLEMLERİNE TEPKİ GÖSTERİR

(tanımı: *kahramanın tepkisi*, simgesi *E*).

Birçok durumda, tepki olumlu ya da olumsuz olabilir.

1. *Kahraman sınamayı başarır* (*başaramaz*) (E^1).

2. *Kahraman bağışçının selamını alır* (*almaz*) (E^2).

3. *Kahraman ölüye istediği yardımı yapar* (*yapmaz*) (E^3).

4. *Kahraman tutsağı kurtarır* (E^4).

5. *Kahraman, kendisinden yardım isteyen hayvanı kurtarır* (E^5).

6. *Kahraman bölüştürmeyi yapar ve tartışan kişileri uzaklaştırır* (E^6). Hasımların isteği (ya da istek olmaksızın yalnızca tartışmaları) çoğunlukla bir başka tepki yaratır. Kahraman hasımları *aldatır*: Onları sözgelimi fırlattığı bir oku aramaya göndererek, uzlaşmazlık konusu olan nesneyi alıp götürür (E^{VI}),

7. *Kahraman bir başka yardımda bulunur* (E^7). Bu yardımlar, kimi kez kahramana yalvarmanın karşılığıdır, kimi kez de yalnızca kahramanın iyilikseverliğinden kaynaklanır. Bir genç kız yoldan geçen dilenci kadınlara yiyecek verir (*114*). Dinsel nitelikli biçimler, özel bir alttür oluşturabilir. Kahraman Tanrı'ya şükretmek için günlük yakar. Bunların yanı sıra bir de dua etme durumunu sayabiliriz (*115*).

8. *Kahraman düşman kişinin başvurduğu yolları ona çevirerek saldırılardan kurtulur* (E^8). Kahraman, Baba Yaga'dan sobanın içine nasıl girildiğini göstermesini ister, ardından da onu sobanın içine kapatır (*108*). Kahramanlar, kendi giysilerini Baba Yaga'nın kızlarının giysileriyle değiştirirler;

Baba Yaga da, onların yerine, kızlarını öldürür (*105*). Büyücü adam, kahramanı dağda bırakmak isterken, kendi orada kalır (243).

9. *Kahraman düşman yaratığı yener (ya da yenemez)* (E^9).

10. *Kahraman değiş-tokuş yapmayı kabul eder ama, bağışçıya karşı büyülü nesnenin gücünü kullanır* (E^{10}). Yaşlı bir adam, bir süvariye, büyülü bir fıçı karşılığında, kendi kendine kesen bir kılıç vermeyi önerir. Süvari, değiş-tokuşu kabul eder ve hemen ardından da kılıca yaşlı adamın boynunu kesmesini buyurur. Böylece fıçıyı da geri almış olur (*270*).

XIV. BÜYÜLÜ NESNE KAHRAMANA VERİLİR

(tanımı: *büyülü nesnenin alınması*, simgesi *F*).

Büyülü nesneler şunlar olabilir: 1. Hayvanlar (at, kartal, vb.); 2. İçinden büyülü yardımcıların çıktığı nesneler (çakmak ve at, yüzük ve genç kişiler); 3. Gürz, kılıç, keman, bilye gibi büyüleyici özellik taşıyan birçok nesne; 4. Hayvan kılığına dönüştürme gücü, yeteneği, vb. gibi doğrudan doğruya edinilen nitelikler. Aktarılan şeyleri, şimdilik, koşullu olarak, *büyülü nesneler* diye adlandırıyoruz.

Aktarma biçimleri şunlardır:

1. *Nesne doğrudan doğruya aktarılır* (F^1). Bu türden bağışlar, çoğunlukla bir ödüllendirme niteliğindedir. Yaşlı bir adam, bir at verir, ormandaki hayvanlar yavrularını verirler, vb. Kahraman kimi kez, kendisine ayrılan bir hayvanı almak yerine, hayvan kılığına dönüşme yeteneğini elde eder (ayrıntılar için bkz. ilerideki 6. bölüm). Bazı masallar ödüllendirmeyle biter. Bu durumlarda, bağış, büyülü bir nesneyi değil, maddî bir değeri simgeler (f^1). Kahramanın tepkisi olumsuz olmuşsa, aktarma gerçekleşmeyebilir (*olumsuz F*) ya da yerini ciddi bir cezaya bırakabilir. Kahraman biri tarafından yenir, kahraman donar, kahramanın

sırtında bir kayış kesilir, kahraman bir kayanın altına atılır, vb. (*karşıt F*).

2. *Nesne belirtilen yerdedir* (F^2). Yaşlı bir kadın, altında uçan geminin bulunduğu meşe ağacını gösterir (*144*). Yaşlı bir adam büyülü atın hangi köylüden alınabileceğini gösterir (*138*).

3. *Nesne üretilir* (F^3). "Büyücü adam, deniz kıyısına gider, kumsala bir kayık resmi çizer ve şöyle der: 'İşte dostlarım, bu kayığı görüyor musunuz? —Görüyoruz!— İçine oturunuz!" (*138*).

4. *Nesne satılır ve satın alınır* (F^4). Kahraman büyülü bir tavuk (*195*), büyülü bir kedi ve köpek (*190*) satın alır. Üretim ile satın alma arasındaki biçim, ısmarlama yoluyla üretimdir. Kahraman, demirciye bir zincir ısmarlar (*105*). Bu durum $F^{4}{}_{3}$ ile belirtilmiştir.

5. *Nesne rastlantı sonucu kahramanın eline geçer (kahraman onu bulur)* (F^5). İvan tarlada bir at görür, üstüne biner (*132*), İvan, elmaları büyülü olan bir ağaçla karşılaştırır (*192*).

6. *Nesne kendiliğinden apansız belirir* (F^6). Dağ boyunca yükselen bir merdiven apansız belirir (*156*). Nesnenin yerden bitivermesi kendiliğinden belirmenin özel bir biçimidir (F^{IV}); büyülü çalılıklar (160, *101*), değnekler, bir köpek ve bir at, bir cüce, vb. de böylece belirebilir.

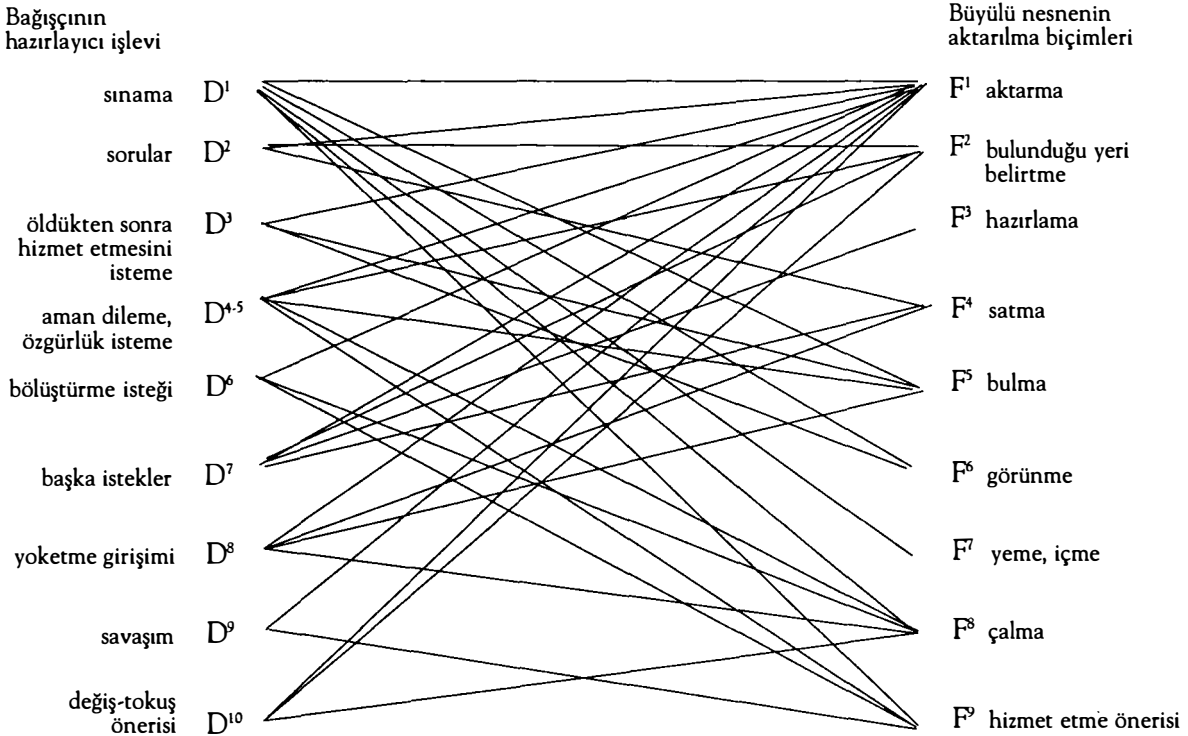
7. *Nesne içilir ya da yenir* (F^7). Burada, kesin anlamıyla, bir aktarma söz konusu değildir, ama bu biçim, bazı koşullarda, yukarıda belirttiğimiz durumlara da uymaktan geri kalmaz. Bir iksirden üç yudum, olağanüstü bir güç verir (*125*). Kuşun yüreği, ciğeri, vb'ni yiyen kahramanlar çeşitli büyülü nitelikler kazanırlar (*195*).

8. *Nesne çalınır* (F^8). Kahraman, Baba Yaga'nın atını çalar (*159*). Bir uzlaşmazlık konusu olan nesneye sahip çıkar (*197*). Kahramanın sonradan geri aldığı bir nesne karşılığında verilmiş büyülü nesnenin, bunu veren kişiye karşı kullanılması da bir hırsızlık biçimi olarak kabul edilebilir.

9. *Çeşitli kişiler kendiliklerinden kahramanın hizmetine girerler* (F^9). Sözgelimi bir hayvan, kahramana ya yavrusunu verebilir ya da kendisi kahramana hizmet eder. Bu kendi kendisini adamak demektir. Şimdi aşağıdaki şu iki durumu birbiriyle karşılaştıralım: At, her zaman, doğrudan doğruya ya da bir çakmak içinde verilmez. Kimi kez, bağışçı, atı çağırmaya yarayan bir büyülü söz söylemekle yetinir. Sonunda öyle bir durum olur ki, İvan, açıkçası hiçbir şey elde edemez. Kendisine yalnızca, büyülü bir yardımcıya sahip olma hakkı verilir. Bu, İvan'dan aman dileyen birinin ona kendi kişiliği üstünde hak tanıdığı zaman gerçekleşen durumdur. Turnabalığı, İvan'a kendisini çağırmada kullanacağı sözleri açıklar ("Turnabalığının buyruğuyla, diye seslen" vb.). Hayvanın, büyülü sözler söylenmeksizin "bana ihtiyaç duyduğun anda ortaya çıkarım" diye yalnızca söz verdiği durumda da büyülü bir nesnenin hayvan kılığında kahramanın hizmetine sunulması söz konusudur. Hayvan, böylece İvan'ın yardımcısı olur (f^9). Kimi kez, hiçbir hazırlık olmaksızın, çeşitli büyülü yaratıklar apansız belirebilirler, kahraman onlara yolda rastlayabilir, bu yaratıklar kahramana yardım edebilir ve onunla birlik olabilirler ($F^{6}9$). Çoğunlukla, olağanüstü nitelikleri olan ya da bazı büyülü özellikleri bulunan kişilerdir bunlar: Obyedalo, Opivalo, Moroz-Treskun (Her şeyi-Yiyen, Her şeyi-İçen, Her yeri-Donduran).

İşlevleri sıralamayı sürdürmeye geçmeden önce şu soruyu sorabiliriz: *D* öğesi (aktarmanın hazırlanışı) ile *F* öğesinin (aktarma) değişik biçimleri arasında hangi birleşimlerle karşılaşmaktayız?[4] Yalnızca şunu belirtmek gerekir ki, kahramanın olumsuz bir tepki gösterdiği durumda, ancak olumsuz *F* (aktarma gerçekleşmez) ya da *karşıt F* (kahraman ciddi bir biçimde cezalandırılır) ile karşılaşılır. Olumlu bir tepki durumunda da, şu birleşimlerle karşılaşırız (bkz. karşı sayfadaki çizelge).

4. İşlevlerin biçimleri arasındaki bağlantı daha geniş biçimde son bölümde ele alınacaktır.

Bağışçının hazırlayıcı işlevi
Büyülü nesnenin aktarılma biçimleri
sınama D1
sorular D2
öldükten sonra hizmet etmesini isteme D3
aman dileme, özgürlük isteme D4-5
bölüştürme isteği D6
başka istekler D7
yoketme girişimi D8
savaşım D9
değiş-tokuş önerisi D10
F1 aktarma
F2 bulunduğu yeri belirtme
F3 hazırlama
F4 satma
F5 bulma
F6 görünme
F7 yeme, içme
F8 çalma
F9 hizmet etme önerisi

Bu çizelge, birleşimlerin son derece çeşitli olduğunu gösterir; dolayısıyla, genel olarak, bir alttürün büyük ölçüde bir başkası yerine konabileceğini ileri sürebiliriz. Ama çizelgeyi dikkatlice inceleyecek olursak, bazı birleşimlerin bulunmadığını da hemen görürüz. Bu durum, bir bölümüyle, bütüncemizin küçük boyutlu oluşuyla açıklanabilir ama, bazı birleşimler de ne olursa olsun mantık dışı olacaktır. Demek ki, biz burada, birleşim *tipleri* bulunduğu sonucuna vardık. Bu tipleri betimlemek için, büyülü nesnenin aktarım biçimlerinden kalkacak olursak, iki tür birleşim ayırt edebiliriz:

1. Büyülü nesnenin çalınması, kahramanı yok etme girişimlerine (kahramanı ateşte pişirmek, vb.), hasımların hakemliğe çağırmalarına, değiş-tokuş önerilerine bağlıdır.

2. Aktarmanın ve elde etmenin bütün öbür biçimleri, bütün öbür hazırlayıcı biçimlere bağlıdır. Hasımların hakemliğe çağırmaları, eğer bölüştürme gerçekten yapılırsa, bu ikinci tipe, ama hasımlar aldatırsa, birinci tipe bağlanır. Ayrıca, büyülü nesnenin ya da yardımcının bulunmasına, satın alınmasına, kendiliğinden ve apansız belirmesine de sık sık rastlanır ama, bunlar hiçbir biçimde önceden hazırlanmış değillerdir. İlkel biçimlerdir bunlar. Söz konusu biçimler arasında önceden hazırlanmış olanlar varsa, bunlar birinci tipin değil ikinci tipin biçimleridir. Bu konuda, bağışçıların niteliği sorununu ele alabiliriz. İkinci tip birleşimler özellikle dost bağışçıları (büyülü nesneyi bir kavgadan sonra kendi isteğine karşın verenlerin dışında), birinci tip ise, düşman bağışçıları ya da sonuçta, aldatılmış bağışçıları kapsamaktadır. Bunlar artık sözcüğün gerçek anlamıyla bağışçılar değil, kahramanları kendi isteklerine karşın donatan kişilerdir. Her tip içinde, bütün birleşimler, var olmasalar bile, olanaklı ve mantıksaldırlar. Böylece, sözgelimi, iyilikbilir bağışçı ya da kahramanı sınayan bağışçı, büyülü nesneyi verebilir, bulunduğu yeri belirtebilir, satabilir, yapabilir, buldurtabilir, vb. Öte yandan, bu nesne ancak

bağışçı aldatılmış olursa kaçırılabilir ya da çalınabilir. Tipler arasındaki birleşimler mantık dışıdır. Sözgelimi, kahramanın, Baba Yaga'nın kendisine verdiği güç işi başardıktan sonra, onun tayını çalması mantık dışıdır. Ama, bu, söz konusu birleşimlerin bulunmadığı anlamına da gelmez. Bu tür birleşimler vardır ama, masalı anlatan kişi, böyle durumlarda, kahramanların eylemlerine ek güdülenmeler [nedenler] bulmaya çalışır. Nasıl güdülendiği açıkça belirtilmiş bir başka mantık dışı birleşim de şudur: İvan bir yaşlı adamla dövüşmektedir. Kavga sırasında, yaşlı adam İvan'a *yanlışlıkla* güç veren iksirden içirir. Bu olayı, içkinin, iyilikbilir ya da sadece dost bir bağışçı tarafından verildiği masallarla karşılaştıracak olursak, "yanlışlıkla" sözcüğünün ne anlama geldiğini kavrarız. Demek ki, birleşimin mantık dışılığı anlatıcıyı durduramaz. Tümüyle görgül bir yol izlemek için, *D* ve *F* öğelerindeki bütün alttürlerin, bağıntı açısından, birbirlerinin yerini alabileceklerini söyleyebiliriz.

İşte bu biçimlerle ilgili birkaç somut örnek:

Tip II.

D^1 E^1 F^1. Baba Yaga, kahramana, kısrak sürüsünü otlatmasını buyurur. Kahraman ikinci bir iş üstlenir, bu işi yerine getirir ve bir at elde eder (*160*).

D^2 E^2 F^2. Yaşlı bir adam, kahramana sorular sorar. Kahraman kabaca yanıtlar ve hiçbir şey elde edemez. Sonra yeniden gelip kibarca yanıtlar ve bir at elde eder (*155*).

D^3 E^3 F^1. Ölüm döşeğindeki bir baba, oğullarından, üç geceyi mezarının başında geçirmelerini ister. En küçüğü bu isteği yerine getirir ve bir at elde eder (*179*).

D^1 E^1 F^{v1}. Genç bir boğa, kralın çocuklarından kendisini boğazlamalarını, yakmalarını ve küllerini de üç tarhın üstüne serpmelerini ister. Kahraman bu isteğe uyar. Birinci tarhta bir elma ağacı biter, ikincisinde bir köpek ortaya çıkar, üçüncüsündeyse bir at belirir (*202*).

D^{1} E^{1} F^{5}. Erkek kardeşler bir kaya bulurlar. "Bu kayayı kaldırabilir miyiz?" (bu sınama, sınamayı yaptıran kişi olmaksızın gerçekleşir). En büyükler başaramaz, ama en küçük kardeş kayayı yerinden oynatır, altından bir mahzen çıkar ve bu mahzende de üç at bulunur (*137*).

Bu dizelgeyi istediğimiz ölçüde uzatabiliriz. Ancak şunu belirtelim ki, bu durumlarda, aktarılacak olan büyülü nesneler, yalnızca atlar değildir. Bizim atlarla ilgili örnekler seçmemizin nedeni, bunların biçimbilimsel yakınlıklarını ortaya çıkarmaktır.

Tip I.

D^{6} E^{IV} F^{8}. Tartışmakta olan üç kişi, kahramandan büyülü nesneleri aralarında bölüştürmesini ister. Kahraman, bu kişilere bir sürat yarışı yaptırtırken kendi de nesneleri (bir başlık, bir halı, çizmeler) çalar.

D^{8} E^{8} F^{8}. Kahramanlar rastlantıyla Baba Yaga'nın evine girerler. Baba Yaga geceleyin onların başını kesmek ister. Ama kahramanlar, Baba Yaga'nın, kendilerinin değil de, kızlarının başını kesmesi için duruma bir çözüm bulurlar. Erkek kardeşler kaçarken, en küçükleri de büyülü bir mendil çalar (*106*).

D^{10} E^{10} F^{8}. Kahramanın, her an yardımına koşan Şmat-Razum adlı görünmeyen bir cini vardır. Üç satıcı, bu cini bir mücevher kutusu (bir bahçe), bir balta (bir gemi), bir borazan (bir ordu) karşılığında değiş-tokuş etmeyi önerir. Kahraman, değiş-tokuşu kabul eder, sonra da yardımcısını çağırır (*212*).

Her tipin içinde bir alttürün çok geniş olarak bir başkasının yerine geçtiğini görmekteyiz. Bazı aktarılmış *nesneler*in, bazı aktarma *biçimler*ine bağlı olup olmadığı, bir başka deyişle bir atın her zaman verilip verilmediği, bir uçan halının her zaman çalınıp çalınmadığı, vb. de sorulabilir. Her ne kadar incelememizde yalnızca işlevleri ele almaktaysak

da, böyle bir kuralın var olmadığını da, hiçbir kanıt göstermeksizin belirtebiliriz. Çoğunlukla verilen at, *160* numaralı masalda çalınır. Buna karşılık, birinden kaçarken yardıma gelen ve genellikle de çalınan büyülü atkı, *159* numaralı masalda ve daha başkalarında verilmektedir. Öte yandan, uçan gemi de yapılabilir, bulunduğu yer belirtilebilir, birine verilebilir, vb.

Biz yine kişilerin işlevlerinin sıralanmasına dönelim. Büyülü nesnenin aktarılmasından sonra, bu nesnenin kullanılışını ya da söz konusu canlı bir yaratıksa, kahramanın buyruğu üzerine işe doğrudan doğruya el atmasını göreceğiz. Bu durumda, kahraman açıkça bütün önemini yitirir: Artık hiçbir şey yapmaz, her şeyle yardımcısı ilgilenir. Ama biçimbilimsel açıdan kahramanın değeri azalmaz, çünkü onun eğilimleri anlatının eksenini oluşturur. Bu eğilimler, kahramanın yardımcılarına verdiği çeşitli buyruklarda ortaya çıkar. Şimdi kahramanın tanımını, yukarıdakinden daha kesin bir biçimde yapabiliriz. Olağanüstü masalın kahramanı, ya olay örgüsünün düğümlendiği anda saldırganın eyleminden doğrudan doğruya zarar gören (ya da eksiklik duyan) kişidir ya da bir felaketi gidermeyi veya başka birinin gereksinmesini karşılamayı üstlenen kişidir. Olayın akışı sırasında, kahraman büyülü bir nesneyle (ya da büyülü bir yardımcıyla) donanmıştır; bu nesneyi kullanır (ya da ondan bir hizmetkâr olarak yararlanır).

XV. KAHRAMAN, ARADIĞI NESNENİN BULUNDUĞU YERE ULAŞTIRILIR, KENDİSİNE KILAVUZLUK EDİLİR YA DA YOL GÖSTERİLİR

(tanımı: *iki krallık arasında yolculuk, bir kılavuz eşliğinde yolculuk*, simgesi G).

Aranan nesne, "bir başka" krallıktadır. Bu krallık da, ya çok uzaklarda, ya yükseklerde ya da çok derinlerdedir.

Ulaşım araçları bütün durumlarda aynı olabilir ama, yüksekliklere ve derinliklere yolculuk yapmanın kendine özgü biçimleri vardır.

1. *Kahraman gökyüzünde uçar* (G^1). Atla (*171*), bir kuşun sırtında (*210*), bir kuş gibi (*162*), uçan bir gemiyle (*138*), uçan bir halıyla (*192*), bir devin ya da bir cinin sırtında (*210*), şeytanın arabasıyla (*154*), vb. Bir kuşun sırtında yapılan uçuş, kimi kez, ek bir ayrıntı içerir: Yolculuk sırasında kuşu beslemek gerekir, kahraman yanına bir boğa alır, vb.

2. *Kahraman karada ya da suda yolculuk eder* (G^2). Atla ya da bir kurtun sırtına binerek (*168*). Bir gemiyle (*247*). Kolsuz bir adam kötürüm bir adamı taşır (*196*). Bir kedi, bir köpeğin sırtına binerek bir ırmağı geçer (*190*).

3. *Kahramana kılavuzluk edilir* (G^3). Bir iplik yumağı kahramana yolunu çizer (*234*). Bir tilki, kahramanı prensesin yanına götürür (*163*).

4. *Kahramana kılavuzluk edilir* (G^4). Bir kirpi kahramana, kendisini kaçırılmış olan erkek kardeşine götürecek yolu gösterir (*113*).

5. *Kahraman hareketsiz ulaşım araçları kullanır* (G^5). Bir merdiveni çıkar (*156*), bir yeraltı girişi bulur ve bundan yararlanır (*141*), çok büyük bir turnabalığının sırtında bir köprüdeymiş gibi yürür (*156*), bir kayış boyunca kayar, vb.

6. *Kahraman kan izlerinin peşinden gider* (G^6). Kahraman, ormandaki küçük evde oturan kişiye karşı zafer kazanır; bu kişi kaçıp bir kayanın altına saklanır. İvan, izlerin peşinden giderek öbür krallığın girişini bulur.

Kahramanın yaptığı başka bir yolculuk biçimi yoktur; en azından bütüncemiz çerçevesinde bu böyledir. Özel bir işlev olarak yolculuğun kimi kez bulunmadığı görülür. Kahraman kısa yoldan amacına ulaşır; bir başka deyişle, G işlevi, ↑ işlevinin doğal bir uzantısıdır. Bu durumda, G işlevi tek başına ele alınamaz.

XVI. KAHRAMAN VE SALDIRGAN, BİR ÇATIŞMADA KARŞI KARŞIYA GELİR
(tanımı: *çatışma*, simgesi *H*).

Bu çatışma biçimini düşman bağışçıyla yapılan dövüşmeden (ya da kavgadan) ayırt etmek gerekir. İki çatışma biçimi, sonuçları açısından birbirinden ayrılır. Kahraman, çatışma sonucunda, arayışını sürdürmede kendisine yardım edecek bir nesneyi elde ederse, o zaman bir *D* öğesi karşısındayız demektir. Kahraman, zaferi kazandıktan sonra, aradığı nesneyi (araması için gönderildiği şeyi) elde ederse, o zaman bir *H* öğesi söz konusudur.

1. *Kahraman ile saldırgan açık alanda dövüşürler* (H^1). Bir ejderhayla, Çudo-Yudo'yla, vb. ile çatışma (*125*) ve düşman bir orduyla, bir yiğitle (*212*) vb. ile çatışma işte burada ilk başta yer alır.

2. *Kahraman ile saldırgan yarışırlar* (H^2). Gülmece masallarında, gerçek çatışmaya kimi zaman rastlanmaz. Bir atışmadan sonra (bu atışma kimi kez, tümüyle çatışmadan önceki tartışmayı andırır), kahraman ve saldırgan birbirleriyle yarışmaya başlarlar. Kahraman, yarışı kurnazlığıyla kazanır. Bir çingene, sıkıp suyunu çıkardığı bir beyaz peyniri, bir taş parçasıymış gibi göstererek, enseye inen bir gürz darbesini bir ıslık sesiymiş gibi göstererek ejderhayı kaçırtır (*148*), vb.

3. *Kahraman ile saldırgan kâğıt oynarlar* (H^3). Kahraman ejderhayla (*153*), şeytanla (*192*) kâğıt oynar.

4. *93* numaralı masal özel bir biçim sunar. Bu masalda, dişi ejderha kahramana şöyle der: "Prens İvan, benimle birlikte teraziye çıksın da, hangimiz daha ağır görelim." (H^4).

XVII. KAHRAMAN ÖZEL BİR İŞARET EDİNİR
(tanımı: *özel işaret*, simgesi *I*).

1. *Kahramanın bedeninde bir işaret oluşur.* (I^1). Kahraman çatışma sırasında bir yara alır. Prenses, kahramanı, savaştan önce, yanağında bıçakla bir yara açarak uyandırır (*125*). Prenses, yüzüğüyle kahramanın alnına özel bir işaret yapar (*195*). Prenses onu öper ve bunun üzerine alnında bir yıldız parlar.

2. *Kahraman bir yüzük ya da bir mendil edinir* (I^2). Her iki biçim, kahramanın çatışma sırasında yaralandığı ve yarasının de prensesin ya da kralın mendiliyle sarıldığı durumda biraraya gelir.

3. *Başka işaret biçimleri* (I^3).

XVIII. SALDIRGAN YENİK DÜŞER
(tanımı: *zafer*, simgesi *J*).

1. *Saldırgan açık alanda yapılan çatışmada yenik düşer* (J^1).

2. *Saldırgan yarışmada yenik düşer* (J^2).

3. *Saldırgan kâğıt oyununda kaybeder* (J^3).

4. *Saldırgan tartıda kaybeder* (J^4).

5. *Saldırgan bir çatışma olmadan öldürülür* (J^5). Ejderha, uyurken öldürülür (*141*). Zmiulan (Yılanımsı) bir deliğe saklanır ve orada öldürülür (*164*).

6. Saldırgan hemen püskürtülür (J^6). Şeytanın tutsak ettiği prenses, boynuna kutsal bir resim asar. "Kötü ruh, bir fırtına gibi hızla uçup gider." (*115*).

Zafere, olumsuz bir biçimde de rastlanır. İki ya da üç kahraman çatışmaya girmişlerse, aralarından biri (general) saklanır, öbürü de zafer kazanır ($°J^1$).

XIX. BAŞLANGIÇTAKİ KÖTÜLÜK GİDERİLİR YA DA EKSİKLİK KARŞILANIR

(tanımı: *giderme*, simgesi *K*).

Bu işlev, olay örgüsünün düğümlendiği anda, kötülük ya da eksiklikle birlikte ikili bir bütün oluşturur (*A*). Masal, bu noktada en üst aşamasındadır.

1. *Aranan nesne zorla ya da kurnazlıkla kaçırılır* (K^1). Kahraman kimi kez, saldırganın başlangıçtaki kaçırma, el koyma sırasında başvurduğu aynı yolları kullanır. İvan'ın atı dilenciye dönüşür ve sadaka ister. Prenses ona para verir. İvan çalıların arasından koşarak çıkar, ikisi bir olup prensesi kıskıvrak yakalayıp götürürler (*185*).

1a. Kaçırma, kimi kez iki kişi tarafından gerçekleştirilir; bu kişilerden biri öbürünü zorlar. At, ayağını bir ıstakozun üstüne koyar, sonra onu gelinliği getirmeye zorlar; bir kedi, bir fare yakalar ve sonra onu yüzüğü alıp getirmeye zorlar (*190*) (K^1).

2. *Aranan nesne, araştırmaları hızla birbirini izleyen birçok kişinin elinden geçer* (K^2). Nesnenin bir kişiden bir başkasına geçişi bir dizi başarısızlık ya da kaçma girişimiyle gerçekleşir. Yedi Semyonlar, prensesi ele geçirirler; bir hırsız prensesi kaçırır, prenses bir kuğu kılığına girip uçar; bir okçu onu yakalar, bir başkası da köpek yerine onu sudan çekip çıkarır, vb. (*145*). İçinde Koşçey'in ölümünü taşıyan yumurta bulunduğunda da benzer olaylarla karşılaşılır. Bir tavşan, bir kaz, bir balık kaçar; biri karada, biri havada, biri suda kaçarken de yumurtayı götürürler. Bir kurt, bir kuzgun ve bir başka balık yumurtayı onlardan alır (*156*).

3. *Aranan nesne çekicilik sayesinde ele geçirilir* (K^3). Bu biçim bazı durumlarda K^1'e çok yakındır. Kahraman altın eşyalar göstererek, prensesi gemiye çeker ve onu alıp götürür (*242*). Bir değiş-tokuş önerisi biçiminde ortaya

çıkan çekicilik, bu biçimin bir alttürünü oluşturabilir. Kör edilmiş bir genç kız olağanüstü bir taş işler ve bunu, gözlerini çalmış olan hizmetçi kadına yollar; hizmetçi kadın da bunun karşılığında, kızın gözlerini geri gönderir (*127*).

4. *Aranan nesnenin elde edilmesi doğrudan doğruya önceki eylemlerin bir sonucudur* (K^4). Sözgelimi, İvan, ejderhayı öldürdükten sonra, kurtarılmış prensesle evlenirse, burada ele geçirmeden, özel bir edim olarak değil ama olay örgüsünün akışındaki bir aşamayı oluşturan bir işlev olarak söz edilebilir. Prenses yakalanmamıştır, kaçırılmamıştır, ama yine de ele geçirilmiştir; bu, çatışmanın bir sonucudur. Ele geçirme bu durumda mantıksal bir öğedir. Ele geçirme, çatışmadan başka bir eylemin de sonucu olabilir. Nitekim, İvan, yolculuğunun sonunda prensesi *bulabilir*.

5. *Aranan nesne büyülü nesne aracılığıyla hemen elde edilir* (K^5). Büyülü bir kitaptan çıkan iri yarı iki adam, altın boynuzlu geyiği rüzgâr hızıyla getirir (*212*).

6. *Büyülü nesnenin kullanımı, yoksulluğu ortadan kaldırır* (K^6). Büyülü bir kaz, altın yumurta yumurtlar (*195*). Yemek sunan örtü ile altın pisleyen at işte burada yer alır (*186*). Yemek sunan örtünün bir başka biçimini, turnabalığı görünümü altında buluruz. "Turnabalığının buyruğu üzerine ve Tanrı'nın lütfuyla, sofra kurulsun ve akşam yemeği hazırlansın" (*167*).

7. *Aranan nesne bir avlama sırasında ele geçirilir* (K^7). Bu biçime özellikle tarıma zarar verildiği durumlarda rastlanır. Kahraman ot çalan kısrağı gözetler ve yakalar (*105*). Kahraman bezelyeleri çalan turnakuşunu yakalar (*187*).

8. *Büyülenen kişi eski kimliğine döner* (K^8). Bu biçim, tam olarak A^{11}'deki kötülüğe (büyülenme) uygun düşer. Büyü, büyülenen kişinin kürkü yakılarak ya da "yeniden bir genç kız ol" deyişi söylenerek, vb. biçiminde bozulur.

9. *Ölü dirilir* (K^9). Ölünün kafasından bir toplu iğne ya da bir ölü dişi çıkarılır (*202, 206*). Kahraman ölüm ya da yaşam suyu ile ıslatılır.

9a. Karşı-kaçırma sırasında bir hayvanın bir başkasını zorlaması gibi, burada da kurt, kargayı yakalamakta ve anasını ölüm ve yaşam suyu getirmeye zorlamaktadır (*16*). Suyun önceden elde edilmesiyle gerçekleşecek bu diriliş, özel bir alttür oluşturabilir (simgesi K^{x})[5].

10. *Tutsak kurtarılır* (K^{10}). At zindanın kapısını kırar ve İvan'ı çıkartır (*185*). Bu durumun, biçimbilimsel açıdan, sözgelimi büyülü bir nesnenin tanınmasına ve aktarılmasına yol açan orman perisinin kurtarılmasıyla hiçbir ortak yanı yoktur; burada, olay örgüsünü düğümlemiş olan kötülüğü gidermek söz konusudur. Kurtarmanın özel bir biçimine de *259* numaralı masalda rastlanır. Denizler kralı, bu masalda, tutsağını hep gece yarısı deniz kıyısına getirmektedir. Kahraman, bu tutsağı özgür kılması için, güneşe yalvarır. Güneş, iki kez geç kalır. Üçüncü kez, "güneş bütün ışınlarıyla parlar ve denizler kralı, tutsağı artık zindana götüremez."

11. Aranan nesnenin elde edilişi kimi kez, büyülü nesnenin elde edilişiyle aynı biçimde gerçekleşir. Aranan nesne verilir; bulunduğu yer belirtilir, kahraman gidip satın alır, vb. Doğrudan doğruyu aktarmayı KF^1 ile, yerin belirtilmesini KF^2 ile belirtiyoruz; bunu yukarıda da yaptığımız gibi böyle sürdürebiliriz.

XX. KAHRAMAN GERİ DÖNER
(tanımı: *geri dönüş*, simgesi ↓).

Geri dönüş, genellikle, varışla aynı biçimde gerçekleşir.

5. Suyun önceden elde edilmesi olayını F'nin özel bir biçimi olarak da görebiliriz (büyülü bir nesnenin aktarılması).

Ama, burada, geri dönüşü izleyen özel bir biçim ayırt etmek gerekmez; zaten geri dönüş de uzamın iyi bilindiğini gösterir. Ama, yola çıkış anında (hemen ardından at, kartal, vb. gibi büyülü nesnenin aktarılması gelir) durum her zaman böyle değildir, bu nedenle, o anda yalnızca uçma ya da başka yer değiştirme biçimleri gerçekleşmiştir. Buna karşılık, geri dönüş hemen olur ve ayrıca da varış ile hemen her zaman aynı biçimde gerçekleşir. Kimi kez de, bir kaçış görünümüne bürünür.

XXI. KAHRAMAN İZLENİR
(tanımı: *izleme*, simgesi *Pr*).

1. *İzleyen, kahramanın peşi sıra uçar* (Pr^1). Ejderha, İvan'ı yakalamaya çalışır (*159*), cadı uçarak küçük çocuğu izler (*105*), kazlar küçük kızı izler (*113*).

2. *İzleyen, suçluyu ister* (Pr^2). Bu biçim, aynı zamanda, genel olarak göklerde uçmaya bağlıdır. Ejderhanın babası, kahramanın peşinden bir uçan gemi gönderir. Gemidekiler "Suçluyu verin! Suçluyu!" diye bağırırlar (*125*).

3. *İzleyen, kahramanın peşindeyken art arda birçok hayvana, vb'ne dönüşür* (Pr^3). Bazı aşamalarda uçmaya da bağlanan bir biçimdir bu. Bir büyücü adam, kahramanı, kurt, turnabalığı, insan, horoz kılığına bürünerek izler (*249*).

4. *İzleyen* (ejderhanın karısı, vb.) *çekici bir nesneye dönüşür ve kahramanın yoluna çıkar* (Pr^4). "Onu geçeceğim ve sıcağa boğacağım, ben de bir çayıra dönüşeceğim: Bu yeşil çayırda bir çeşme olacağım ve bu çeşmenin üstünde de gümüş bir maşrapa sallanacak... Onlar haşhaş taneleri gibi parçalara ayrılacak" (*136*). Dişi ejderha bahçeye, yastığa, çeşmeye, vb'ne dönüşür. Masalda, dişi ejderhanın kahramanın önüne geçmeyi nasıl başardığı anlatılmaz.

5. *İzleyen, kahramanı parçalayıp yemeğe çalışır* (Pr^5). Dişi ejderha, genç kız kılığına bürünür, kahramanı baştan çıkarır, sonra dişi aslana dönüşür ve onu parçalayıp yemek ister (*155*). Ejderhanın anası ağzını açar, bir dudağı yerde bir dudağı göktedir (*155*).

6. *İzleyen, kahramanı öldürmeye çalışır* (Pr^6). İzleyen, kahramanın başına bir ölü dişi sokmaya çalışır (*202*).

7. *İzleyen, kahramanın üstüne çıkıp saklandığı ağacı, dişleriyle kesmeye çalışır* (Pr^7). (*108*).

XXII. KAHRAMANIN YARDIMINA KOŞULUR
(tanımı: *yardım*, simgesi *Rs*).

1. Kahraman gökyüzüne götürülür. (Bazen yıldırım hızıyla kaçarak kurtulur.) (Rs^1). Kahraman bir at sırtında uçar (*160*), kazlar tarafından götürülür (*108*).

2. *Kahraman kendisini izleyenlerin yoluna engeller koyarak kaçar* (Rs^2). Kahraman yola bir fırça, bir tarak, bir peşkir atar. Bu nesneler dağlara, ormanlara, göllere dönüşür. Buna benzer bir başka durum da şudur: Vertogor (Dağ-Deviren) ve Vertodub (Meşe-Deviren) dağları ve meşeleri devirip dişi ejderhanın yoluna koyar (*93*).

3. *Kahraman kaçarken, kendisini tanınmaz kılan nesnelere dönüşür* (Rs^3). Prenses kuyuya dönüşür, prensi de kovaya dönüştürür, prenses kiliseye dönüşür, prensi de papaza dönüştürür (*219*).

4. *Kahraman kaçarken saklanır* (Rs^4). Bir ırmak, bir elma ağacı, bir soba genç kızı saklar (*113*).

5. *Kahraman bir demirci dükkânına saklanır* (Rs^5). Dişi ejderha, suçlunun kendisine verilmesini ister. İvan demircilerin yanında saklanır; demirciler ejderhayı dilinden yakalayıp çekiçle döverler (*136*). Kuşkusuz, bu biçimle *153* numaralı masalda anlatılan olay arasında bir bağlantı vardır. Bir asker, şeytanları, pılı pırtı bohçasına

koyup demirci dükkânına götürür, demirciler de onları çekiçle döverler.

6. *Kahraman kaçarken hayvan, taş, vb'ne dönüşerek kurtulur* (*Rs*[6]). Kahraman at, sazan balığı, yüzük, tohum, şahin görünümüne bürünerek kaçar (*249*). Burada önemli olan, dönüşümdür; kaçma olayına kimi kez rastlanmayabilir. Bu durumlar özel bir alttür oluşturabilir. Bir genç kız öldürülür, kendisinden bir bahçe çıkar ortaya. Bahçe yıkılır ve taşa dönüşür, vb. (*127*).

7. *Kahraman, dişi ejderhanın değişik görünümlerine bürünerek kendisini ayartmasına karşı direnir* (*Rs*[7]). İvan, bahçeyi yıkar, çeşmeyi kırar, vb. Çeşmeden kan akar (*137*).

8. *Kahraman kendisini parçalatıp yedirtmez* (*Rs*[8]). İvan, atına binmiş olarak, dişi ejderhanın ağzı üzerinden atlar. Dişi ejderhanın dişi aslan kılığına girdiğini anlar ve onu öldürür (*155*).

9. *Öldürüleceği sırada kahramanın yardımına koşulur* (*Rs*[9]). Hayvanlar, ölü dişini, kahramanın başından tam zamanında çıkarırlar (*202*).

10. *Kahraman bir başka ağaca sıçrar* (*Rs*[10]) (*108*).

Birçok masal, kahramanın, kendisini izleyenlerden kurtulduğu anda biter. Kahraman evine döner, yanında bir genç kız götürmüşse onunla evlenir, vb. Ama durum her zaman böyle değildir. Masal, kahramanı yeni felaketlerle karşı karşıya getirir. Saldırgan yeniden ortaya çıkar, kahraman elde etmiş olduğu nesneyi çalar, onu öldürür, vb. Kısacası, olay örgüsünü düğümlemiş olan kötülük, bazen aynı, bazen de belli bir masal için değişik, yeni bir biçimde yinelenir. Bu da bir başka anlatının başlangıcı olur. Yinelenen kötülüğün özgün biçimleri yoktur; bir başka deyişle kaçırma, büyüleme, öldürme, vb. ile yeniden karşılaşırız. Ama, bu yeni kötülük için özgül saldırganlar vardır; bunlar İvan'ın ağabeyleridir. İvan'ın ağabeyleri evlerine dönmeden az önce, İvan'dan, arayıp elde etmiş olduğu nesneyi çalarlar, bazen de İvan'ı öldürürler. Eğer canını

bağışlarlarsa, bu durumda, yeni bir arayışın başlaması için, kahraman ile arayacağı nesne arasında önemli bir uzamsal ayrılığın bulunması gerekir. Bu nedenle, İvan bir uçurumun dibine (bir çukura, bir yeraltı krallığına, kimi kez de denizin dibine) atılır; yolun sonuna ulaşabilmek için, bazen üç gün süreyle durmadan uçar. Demek ki, her şey, girişteki gibi yeniden başlar: Bağışçıyla beklenmedik karşılaşma, başarılan sınama, yapılan yardım, vb., büyülü nesnenin elde edilmesi ve kendi ülkesine, kendi krallığına dönmek için kullanılması. Bu andan başlayarak, ileride de göreceğimiz gibi, olay değişikliğe uğrar.

Bu olgu, yığınla masalın *olay dizileri* diye adlandırabileceğimiz iki *dizi* işlevden oluştuğunu kanıtlar[6]. Yeni bir kötülük yeni bir olay dizisine yol açar, böylece, bazen bir öykü bir dizi masalı biraraya getirebilir. Betimleyeceğimiz gelişme, yeni bir olay dizisi oluşturuyorsa, belli bir masalın uzantısı da sayılır. Bu konuda, her metnin içerdiği masal sayısının nasıl belirlendiği sorusunu sormak yerinde olacaktır.

VIII. *yinelenir.* ERKEK KARDEŞLERİ, İVAN'IN ELDE ETTİĞİ NESNEYİ YA DA GERİ GETİRDİĞİ KİŞİYİ ALIP KAÇIRIRLAR (ve İvan'ı bir uçurumun dibine atarlar).

Kötülük daha önce *A* ile belirtilmişti. Erkek kardeşleri, İvan'ın nişanlısını alıp kaçırırlarsa bu işlevi A^1 ile, İvan'ın elinden büyülü nesneyi alıp kaçırırlarsa da A^2 ile belirteceğiz. Kaçırma olayına bir de öldürme olayı eklenirse, bunu $A^{1}{}_{14}$ ile belirteceğiz. Bir uçuruma düşme eylemine bağlı biçimler de $^{\circ}A^1$, $^{\circ}A^2$, $^{\circ}A^{2}{}_{14}$, vb. ile belirtilecektir.

6. Fransızca *séquence* sözcüğü karşılığında kullandığımız *olaylar dizisi* terimiyle ilgili açıklama için bkz. 9. bölümdeki 1 numaralı dipnot (Ç.N.)

X-XI *yinelenir*. KAHRAMAN YENİDEN YOLA ÇIKAR, YENİ BİR ARAYIŞ BAŞLAR (C↑; bkz. X-XI).

Bu öğeye kimi zaman yer verilmez. İvan başıboş dolaşır, ağlar ve geri dönmeyi düşünmüyor gibidir. *B* öğesi (kahramanın gönderilmesi) de bizi ilgilendiren durumlarda hiçbir zaman bulunmaz; İvan'ı bir şey aramaya göndermek söz konusu olamaz, çünkü kendi nişanlısıdır kaçırılmış olan.

XII *yinelenir*. KAHRAMAN BÜYÜLÜ NESNEYİ EDİNMESİNİ SAĞLAYACAK OLAYLARI YENİDEN YAŞAR (*D*; bkz. XII).

XIII *yinelenir*. KAHRAMAN, İLERİDE KENDİSİNE BAĞIŞTA BULUNACAK KİŞİYE YENİDEN TEPKİ GÖSTERİR (*E*; bkz. XIII).

XIV *yinelenir*. YENİ BİR BÜYÜLÜ NESNE KAHRAMANA VERİLİR (*F*; bkz. XIV).

XV *yinelenir*. KAHRAMAN ARADIĞI NESNENİN BULUNDUĞU YERE ULAŞTIRILIR YA DA GÖTÜRÜLÜR (G; bkz. XV). Burada söz konusu olan durumda, kahraman kendi evine varır.

Bu andan başlayarak da anlatı başka yolda gelişir; masal yeni işlevler önerir.

XXIII. KAHRAMAN KİMLİĞİNİ GİZLEYEREK KENDİ EVİNE DÖNER YA DA BİR BAŞKA ÜLKEYE GİDER

(tanımı: *kimliğini gizleyerek gelme*, simgesi O).

Burada iki olasılık ayırt edilebilir.

1. Kahramanın *evine* dönüşü. Kahraman bir zanaatçıya —kuyumcu, terzi, kunduracı— uğrar ve onun yanına çırak olarak girer.

2. Kahraman *yabancı bir ülkenin kralına* gider ve onun yanında aşçı ya da seyis olarak çalışmaya başlar. Bazen de basit bir varış, dönüş olayı ile karşılaşılır.

XXIV. DÜZMECE BİR KAHRAMAN ASILSIZ SAVLAR İLERİ SÜRER
(tanımı: *asılsız savlar*, simgesi *L*).

Kahraman kendi ülkesine dönerse, bu savlar erkek kardeşleri tarafından ileri sürülür. Yabancı bir krallıkta çalışmaya başlarsa, bu kez bir general, bir saka, vb. bu tür savları ileri sürer. Erkek kardeşleri kendilerini, geri getirilen nesneyi elde etmiş kahramanlar olarak, general de ejderhayı yenmiş kahraman olarak gösterir. Bu iki biçim, iki özel tür olarak kabul edilebilir.

XXV. KAHRAMANA GÜÇ BİR İŞ ÖNERİLİR
(tanımı: *güç iş*, simgesi M).

Masalın en gözde öğelerinden biri burada yer alır. Bu aşamada kimi kez, yukarıda betimlediğimiz durumların dışında güç işlerin verildiği de görülür ama, biz bu durumlarla daha ileride ilgileneceğiz; bu arada önerilen işleri iş olarak ele alıp inceleyeceğiz. Bu işler öylesine çeşitlidir ki, her birinin özel bir simgeyle belirtilmesi gerekir. Bununla birlikte, şimdilik bu ayrıntılara girmek gerekmez. Kesin bir sınıflandırma yapmayacağımız için, bütüncemizdeki bu aşamayla ilgili bütün durumları yaklaşık bir biçimde kümelendirerek sayacağız. *Yeme ve içme sınaması*: Yığınla boğa, arabalar dolusu ekmek yemek, çok bira içmek (*137*, *138*, *144*). *Ateş sınaması*: Demirden kızgın

bir banyo teknesinde yıkanmak. Bu biçim, her zaman bir önceki biçime bağlıdır. Bir değişik biçim de şudur: Kaynar suda yıkanmak (*169*). *Bilmece, vb. sınaması.* Çözümü olmayan bir bilmece sormak (*239*), bir düşü anlatmak, açıklamak (*241*), kralın penceresi yakınına konmuş kargaların çıkardıkları seslerin ne anlama geldiğini söylemek ve onları kovmak (*247*), kralın kızının taşıdığı özel işaretin ne olduğunu bilmek (*192*). *Seçme sınaması:* Birbirine benzeyen on iki genç kız (delikanlı) arasından aranılan kızı ya da delikanlıyı göstermek (*219*, *227*, *249*). *Bulunamayacak biçimde saklanmak* (*236*). *Prensesi penceresindeyken öpmek* (*172*, *182*). *Giriş kapısının üstünden atlamak* (*101*). *Güç, ustalık, cesaret sınaması:* Prenses, İvan'ı gece boğmaya çalışır ya da onun elini sıkar (*198*, *136*); ejderhanın kesik başlarını kaldırma zorunluğu (*171*); bir atı eğitme zorunluğu (*198*), yabancı kısraklar sürüsünü sağma zorunluğu (*169*); güçlü ve yürekli bir kızı yenmek (*202*); rakibini yenmek (*167*). *Sabır sınaması:* Kalay krallığında yedi yıl geçirmek (*268*). *Bir şeyi getirme ya da üretme zorunluğu:* Bir ilacı (*123*), bir gelinliği, bir yüzüğü, ayakkabıları (*132*, *139*, *156*, *169*) getirmek. Denizler kralının saçlarını getirmek (*137*, *240*). Uçan gemiyi getirmek (*144*). Yaşam suyunu getirmek (*144*). Bir alay askere düzen vermek (*144*). Yetmiş yedi kısrağı bir araya toplamak (*169*). Bir gecede bir saray yapmak (190) ve bu saraya giden bir köprü kurmak (*210*). "Bir şeye uygun düşüp onu tamamlayacak herhangi bir şey" bulmak (*192*). *Üretme sınaması:* Bir gömlek dikmek (*104*, *267*), ekmek pişirmek (*267*); *267* numaralı masalda, kral üçüncü bir sınama önerir: "En iyi dans edecek olana". Başka sınamalar: Bir çalılıktaki ya da bir ağaçtaki meyveleri toplamak (*100*, *101*). Bir çukuru, bir sopa üstünde geçmek (*137*). "Mumu kendi kendine yanacak olana" (*195*).

İleride, benzeşmelere ayrılan bölümde, bu önerilen işlerin, kendilerine çok benzeyen bazı öbür öğelerden nasıl ayrıldıklarını belirteceğiz.

XXVI. GÜÇ İŞ YERİNE GETİRİLİR
(tanımı: *güç işi yerine getirme*, simgesi *N*).

Güç işlerin yerine getirildiği biçimler, kuşkusuz, çok kesin olarak, sınama biçimlerine uygun düşer. Bazı güç işler, ya verilmeden önce ya da bu işleri veren kişi onların gerçekleştirilmesini istemeden önce yerine getirilir. Nitekim, kahraman da, böylece prensesin taşıdığı özel işaretlerin ne olduğunu, bu işaretleri bilmesi kendisinden istenmeden önce öğrenmiş olur. Önceden yerine getirmenin görüldüğü durumları °*N* simgesiyle belirteceğiz.

XXVII. KAHRAMAN TANINIR
(tanımı: *tanı(n)ma*, simgesi *Q*).

Kahraman özel bir işaret, belli bir iz (yara izi, yıldız) ya da kendisine verilmiş olan bir nesne (yüzük, mendil) aracılığıyla tanınır. Bu durumda, tanınma, kahramanın özel bir işaret aldığı işleve uygun düşer. Kahraman, aynı zamanda güç bir işi yerine getirmiş olması nedeniyle de tanınır (bu duruma hemen her zaman, kahramanın kimliğini gizleyerek gelmesinden sonra rastlanır); kahraman, uzun bir ayrılıktan sonra, hemen de tanınabilir. Bu durumda birbirlerini tanıyacak olanlar ana babalar, çocuklar, erkek ve kız kardeşler, vb'dir.

XXVIII. DÜZMECE KAHRAMANIN, SALDIRGANIN YA DA KÖTÜNÜN GERÇEK KİMLİĞİ ORTAYA ÇIKAR (tanımı: *ortaya çıkarma*, simgesi *Ex*).

Bu işlev, çoğu zaman, bir öncekine bağlıdır. Kimi kez yerine getirilmesi gereken güç bir işin karşısında başarısızlığa uğrama (düzmece kahraman, ejderhanın başlarını kaldırmayı beceremez) sonucunda ortaya çıkar. Çoğunlukla da, bir anlatı biçiminde sunulur bu işler ("Bunun üzerine prenses, olup biten her şeyi anlattı"). Bazen, her şey daha başlangıçtan itibaren bir masal biçiminde anlatılır. Saldırgan dinleyenler arasındadır ve anlatılanı onaylamadığını açıkça göstererek kendini ele verir (*197*). Kimi kez, olup bitmiş olayları anlatan ve saldırganın gerçek kimliğini ortaya çıkaran bir şarkı söylenir (*244*). Bu işlevin başka biçimlerine de rastlanır (*258*).

XXIX. KAHRAMAN YENİ BİR GÖRÜNÜM KAZANIR (tanımı: *biçim değiştirme*, simgesi *T*).

1. *Kahraman doğrudan doğruya yardımcısının büyülü eylemiyle yeni bir görünüm kazanır* (T^1). Kahraman, atın (ineğin) kulaklarından geçerek yeni bir görünüm kazanır: Çok yakışıklıdır artık.

2. *Kahraman şahane bir saray yapar* (T^2). Kahraman bir saraya yerleşir: Bir prenstir artık. Genç bir kız apansız görkemli bir sarayda uyanır (*127*). Kahraman, bu durumda, her zaman bir görünüm değişikliğine uğramıyorsa da, yine de bir biçim değişikliği, yeni bir görünüm söz konusudur.

3. *Kahraman yeni giysiler giyer* (T^3). Genç bir kız, büyülü bir elbise giyer, büyülü bir gerdanlık takar ve herkesin hayran kaldığı göz kamaştırıcı bir güzelliğe bürünür apansız (*234*).

4. *Usa yatkın ve gülmeceli biçimler* (T^4). Bu biçimlerin bir bölümü, bir önceki biçimlerin dönüşümü olarak düşünülmelidir; bir bölümü de, kaynaklandıkları fıkraması masallara [güldürücü hikâyelere] göre incelenmeli ve açıklanmalıdır. Burada, tam anlamıyla bir görünüm değişikliği söz konusu değildir; ama aldatmaya dayanan belirgin bir dönüşüm vardır. Örneğin: Tilki, Kuzinka'yı kralın yanına götürür, Kuzinka'nın dereye dönüştüğünü söyler ve giysiler ister. Ona kralın giysileri verilir. Kuzinka böylece saraya giyinik olarak girer ve bir prens yerine konur. Bu türe uygun durumlar şöyle tanımlanabilir: Sahte zenginlik ve güzellik kanıtının, gerçek bir kanıt yerine konulması.

XXX. DÜZMECE KAHRAMAN YA DA SALDIRGAN CEZALANDIRILIR
(tanımı: *cezalandırma*, simgesi *U*).

Düzmece kahraman ya da saldırgan tüfekle öldürülür, yok edilir, bir atın kuyruğuna bağlanır, intihar eder, vb. Bazen de kahramanın bağışlanarak kurtulduğu görülür (*olumsuz U*). Cezalandırılan, genellikle yalnızca ikinci kesitteki saldırgan ile düzmece kahramandır; birinci saldırgan, öyküde bir çatışma, bir izleme olmadığı zaman cezalandırılır ancak. Karşıt durumda, ya dövüş sırasında ya da izleme sırasında ölür (cadı, denizi içmeye çalışırken çatlar, vb.)

XXXI. KAHRAMAN EVLENİR VE TAHTA ÇIKAR
(tanımı: *evlenme*, simgesi $W^{O}{}_{o}$).

1. Kahraman kadını ve krallığı aynı anda elde eder ya da önce krallığın yarısını elde eder, ana babanın ölümünden sonra da bütün krallığı ele geçirir ($W^{O}{}_{o}$).

2. Bazen, kahraman evlenir ama karısı prenses değildir, bu durumda da kral olamaz. (W^{O}).

3. Bazen de tersine, yalnızca tahta çıkmak söz konusudur (W_o).

4. Masal, evlilikten az önce, yeni bir kötülükle kesintiye uğrarsa, ilk kesit nişanlanmayla, evlenme konusunda verilen sözle son bulur (w^1).

5. Karşıt durum: Evli kahramanın karısı kaybolur; arayışın sonunda, evlilik yenilenir. Yenilenen evliliği (w^2) ile belirteceğiz.

6. Kahraman, bazen, prensesle evlenmek yerine, parayla ya da başka bir biçimde ödüllendirilir (w^3).

Masal böylece biter. Burada şunu belirtmeliyiz ki, masal kahramanının bazı eylemleri, bazı ayrı durumlarda, sınıflandırmamıza uymazlar ve yukarıda saydığımız işlevlerin hiçbiriyle tanımlanmazlar. Söz konusu durumlara çok ender olarak rastlanır. Bunlar ya elimizdeki karşılaştırma öğelerinin eksik olması nedeniyle anlaşılamayan biçimlerdir ya da başka kategorilere (fıkralar, efsaneler, vb.) özgü masallardan aktarılmış biçimlerdir. Biz bunları anlaşılmaz öğeler olarak tanımlıyor ve Y ile belirtiyoruz.

Bu gözlemlerden ne gibi sonuçlar çıkarılabilir?

Önce birkaç *genel* sonuçtan söz edelim.

İşlevlerin sayısının, gerçekten de çok sınırlı olduğunu görüyoruz: Yalnızca otuz bir işlev saptayabildik. Bütüncemizde bulunan tüm masallardaki ve çok değişik uluslara özgü başka birçok masaldaki olay örgüsü, bu işlevlerin sınırları içinde gelişmektedir. Bütün işlevleri art arda okursak, her işlevin kendisinden önceki işlevden nasıl bir mantıksal ve estetik gereklilikle doğduğunu görürüz. Gerçekten de, hiçbir işlev öbürünü dışlamaz. Bu işlevlerin tümü, yukarıda da belirttiğimiz gibi, birçok değil, bir tek eksene bağlıdır.

Şimdi de aynı ölçüde önemli olan birkaç özel sonuçtan söz edelim.

Çok sayıda işlevin ikilikler biçiminde biraraya geldiğini gördük (yasaklama-yasağı çiğneme; soruşturma-bilgi toplama; çatışma-zafer; izleme-yardım, vb.). Öbür işlevler de kümelendirilebilir. Böylece, kötülük, gönderilme ya da yardıma çağrı, uğranılan haksızlığı giderme kararı ve gidiş (*ABC*↑) olay örgüsünün düğüm noktasını oluşturur. Kahramanın bağışçı tarafından sınanması, tepkisi ve ödüllendirilmesi (*DEF*) de belli bir bütün oluşturur. Öbür işlevlerse birbirinden ayrı işlevlerdir (gidiş, cezalandırma, evlenme, vb.).

Şimdilik bu özel sonuçları belirtmekle yetineceğiz. Bazı işlevlerin ikişer ikişer kümelenmesi olayına ileride yeniden değineceğiz. Ayrıca, ileride genel sonuçları da yeniden ele alacağız.

Şimdi, masalların kendisine, bazı özel metinlere geçeceğiz. Önerilen şemanın metinlere nasıl uygulandığı, her masalın şemaya göre durumu, işte bu sorun, yalnızca metinlerin incelenmesiyle çözümlenebilir. Bu sorunun tersi, yani şemanın masallara göre ne olduğu konusuysa, şimdiden bir çözüme ulaştırılabilir. Bu şema, her masal için, bir *ölçü birimi*dir. Bir kumaşın uzunluğunu ölçmek için metre kullandığımız gibi, masalları tanımlamak için de bu şemayı kullanabiliriz. Söz konusu şemaya çeşitli metinleri uyguladığımızda, masallar arasındaki bağıntıları da tanımlayabiliriz. Böylece masallar arasındaki *benzerlik* sorunuyla birlikte konular ve değişkeler sorunu da yeni bir çözüme kavuşabilir.

4

BENZEŞMELER. AYNI İŞLEVİN BİÇİMBİLİMSEL AÇIDAN İKİLİ ANLAMI

Yukarıda, işlevleri, bu işlevleri gerçekleştiren kişinin kimliğine bakmadan tanımlamamız gerektiğini belirtmiştik. İşlevlerin dökümü, aynı zamanda, bu işlevlerin gerçekleştirilme biçimini de göz önünde bulundurmamamız gerektiğine inandırdı bizi.

Bu da bazı aynı durumlarda, tanımlamayı güçleştirmektedir; çünkü değişik işlevler tümüyle özdeş biçimde gerçekleşebilmektedir. Burada açıkça, bazı biçimlerin öbür biçimler üstündeki etkisi söz konusudur; biz bunu, işlevleri gerçekleştirme biçimlerinin benzeşmesi olarak betimleyebiliriz.

Söz konusu olgu, burada, bütün karmaşıklığı içinde açıklanamaz. Biz, bunu, ilerideki çözümlemelerin anlaşılması için gerektiği ölçüde inceleyeceğiz.

Şu aşağıdaki durumu (*160*) ele alalım: İvan, Baba Yaga'dan bir at ister. Baba Yaga İvan'a birbirine benzeyen hayvanların oluşturduğu bir sürü içinden en iyi tayı seçmesini önerir. İvan en iyi yemi seçer ve atı alır. Baba Yaga'nın yanında geçen bu olay, kahramanın bağışçı tarafından sınanmasını gösterir, ardından da, büyülü nesnenin verilmesi gelir. Ama, bir başka masalda (*219*), kahraman bir su perisinin kızıyla evlenmek ister. Su perisi, kahramandan, nişanlısını birbirine benzeyen on iki genç kız

arasından seçmesini ister. Bu olayı, kahramanın bağışçı tarafından sınanması olarak tanımlayabilir miyiz? Olayın özdeşliğine karşın, tamamıyla farklı bir öğe karşısında bulunduğumuz apaçık: Burada, evlenme önerisinin yapıldığı anda verilen güç iş söz konusudur. Bir biçim ile bir başka biçim arasında benzeşmenin gerçekleştiğini varsayabiliriz. Şu ya da bu anlamın önceliği konusunu çözümleme amacında değiliz ama, yine de bütün benzer durumlarda, olayın özdeşliğine karşın, öğeleri kesin bir biçimde belirlememizi sağlayacak bir ölçüt bulmamız gerekir. İşlevleri sonuçlarına göre tanımlamak ilkesini her zaman için benimseyebiliriz. Bir işin yerine getirilmesinin ardından büyülü bir nesnenin elde edilmesi gelirse, burada, kahramanın bağışçı tarafından sınanması söz konusudur (D^1). Bu işin yerine getirilmesinin ardından nişanlanma ve evlenme gelirse, bu kez de güç iş söz konusudur (M).

Böylece, güç iş, kahramanın yola çıktığı ve olay örgüsünün düğüm noktasına ulaştığı andan ayırt edilebilir. Kahramanın altın boynuzlu geyiği aramaya gönderilmesi, vb. "güç iş" diye adlandırılabilir, ama bu tür bir gönderme, prenses ya da Baba Yaga tarafından verilen işten, biçimbilimsel açıdan ayrı bir öğeyi simgeler. Kahramanın gönderilmesi ardından, kahramanın gidişi, uzun bir arayış ($C\uparrow$), bağışçıyla karşılaşma, vb. gelirse, karşımızda olay örgüsünün düğüm noktasıyla (*a*, *B* – eksiklik ve gönderme) ilgili bir öğe var demektidr. Verilen iş hemen gerçekleştirilmişse ve hemen ardından bir evlilik geliyorsa, bu, güç işin verilmesi ve yerine getirilmesi (*M-N*) demektir.

Verilen işin yerine getirilmesinin ardından evlilik geliyorsa, bu, kahramanın kendisinden istenilen şeyi yerine getirerek, nişanlıyı hak ettiğini ya da elde ettiğini gösterir. Demek ki, verilen işin gerçekleştirilmesi (bir öğe sonuçlarına göre betimlenir) aranan kişinin *elde edilmesi* demektir (ya da daha doğrusu aranan nesnenin elde edilmesi; büyülü nesne değildir burada söz konusu

olan). Evlenmeye bağlı güç işler ile evlenmeye bağlı olmayan güç işleri birbirinden ayırt edebiliriz. Bu son duruma çok ender olarak rastlanır (bütüncemizde iki kez geçer: *249* ve *239* numaralı masallar). Verilen işin yerine getirilmesinin ardından, aranan şeyin elde edilmesi gelir. Böylece şu sonuca ulaşmış oluruz: Ardından bir arayışın geldiği bütün işler, olay örgüsünün düğüm noktasıyla ilgili öğeler olarak kabul edilmek zorundadır (*B*); ardından büyülü bir nesnenin elde edildiği bütün işler, sınama olarak kabul edilecektir (*D*). Bütün öbürleriyse güç işlerdir (M) ve iki altkategoriden oluşurlar: Evlenmeye bağlı işler, evlenmeye bağlı olmayan işler.

Şimdi daha yalın başka benzeşme durumlarını inceleyelim. Güç işler en değişik benzeşmelerin yer aldığı alandır. Prenses bazen büyülü bir sarayın yapılmasını ister, kahraman da genellikle büyülü nesne yardımıyla bu sarayı hemen yapar. Burada güç bir iş ve bu güç işi yerine getirme söz konusudur. Ama, büyülü bir sarayın yapılması bambaşka bir anlam da yüklenebilir. Kahraman bütün başarılardan sonra, göz açıp kapayıncaya kadar bir saray yaratır ve kendisinin de bir prens olduğu ortaya çıkar. Burada, güç bir işin gerçekleştirilmesi değil de, özel bir biçim değişikliği, büyük bir başarı söz konusudur. İki biçimin birbirine benzemesidir bu ama, hangisinin önce geldiği sorununa da burada bir çözüm getirilemez: Bu sorunu çözümleyecek olanlar masal tarihçileridir.

Güç işler, ejderhaya karşı sürdürülen çatışmayla benzeşebilir. Genç bir kızı kaçıran ya da bir krallığı yakıp yıkan ejderhaya karşı sürdürülen savaş ve prensesin verdiği işler, birbirinden tümüyle değişik öğelerdir. Ama masalların birinde, prenses, eğer kendisiyle evlenmek istiyorsa, kahramanın ejderhayı yenmesi gerektiğini söyler. Bu olayı bir M öğesi (güç iş) olarak mı yoksa bir *H* öğesi (çatışma kavga) olarak mı ele almak gerekir? Burada, güç bir iş söz konusudur; çünkü öncelikle, ardından evlenme

gelmektedir; ayrıca yukarıda çatışmayı da *kötü kişi*ye, *saldırgan*a karşı sürdürülen çatışma olarak betimlemiştik; buradaysa ejderhanın böyle bir rolü yoktur, ejderha masala, uygun bir biçimde sokulmuştur ve yerini olayın akışı açısından hiçbir sakınca yaratmaksızın, öldürülmesi ya da eğitilmesi gereken bir başka yaratığa bırakabilir (bir hasmı yenme, bir atı eğitme zorunluğu).

Sık sık karşılaşılan bir başka benzeşme de, başlangıçtaki kötülük ile kahramanın saldırgan tarafından izlenmesi arasındaki benzeşmedir. 93 numaralı masal şöyle başlar: Kız kardeşi (cadı, dişi ejderha) İvan'ı yemek ister. İvan evden kaçar, olay da bundan sonra gelişmeye başlar. Ejderhanın kız kardeşi (genellikle, izleyen kişi) burada kahramanın kız kardeşine dönüştürülmüştür; izlemenin yeri masalın başına doğru kaydırılmıştır ve A öğesi (kötülük), daha kesin olarak da A^{XVII} olarak kullanılmıştır. Genel olarak dişi ejderhanın izleme sırasındaki davranış biçimleri ile kötü ananın masalların başlangıcındaki eylemlerini karşılaştıracak olursak, kötü ananın üvey kızına işkence ettiği giriş bölümlerini aydınlatan benzerlikler elde ederiz. Buna bir de, bu kişilerin niteliklerinin incelenmesini eklersek, söz konusu karşılaştırma özel bir görünüm kazanır. Çok sayıda masalın çözümlenmesi sonucunda kötü ananın, öykünün başlangıcına aktarılmış dişi bir ejderha olduğunu görürüz; bazı özellikleri Baba Yaga'dan gelir, bazılarınınsa gerçekçi bir niteliği vardır. Kimi kez kötü ananın üvey kızını kovduğu an ile izleme anını doğrudan doğruya karşılaştırabiliriz. Dişi ejderhanın, kahramanın yolu üzerindeki bir elma ağacına dönüşmesi ve görkemli ama ölümcül meyvelerle kahramanı imrendirmesi, kötü ananın üvey kızını kovduktan sonra ona zehirli elmalar göndermesiyle karşılaştırılabilir her açıdan. Dişi ejderhanın dilenciye dönüşümü ile üvey ananın gönderdiği cadının satıcı kadına dönüşmesini, vb'ni de karşılaştırabiliriz.

Şimdi de benzeşmeyi andıran bir başka olguyu inceleyelim: Aynı işlevin biçimbilimsel açıdan ikili anlamı. En yalın örnek *265* numaralı masalda ("Beyaz Ördek") karşımıza çıkar. Prens, evden ayrılırken, karısının dışarı çıkmasını yasaklar. Karısını "çok ciddi ve çok cana yakın bir kadın" ziyaret eder ve ona şöyle der: "Neyin var? Canın mı sıkılıyor? Tanrı'nın ışığını gidip görmeliydin, bahçede dolaşmalıydın," vb. (saldırgan kurbanını kandırmaya çalışmaktadır–η^1). Prenses bahçeye çıkar. Böylece yasağı çiğnerken (δ^1) saldırgan tarafından kandırılmış olur (θ^1). Dolayısıyla, prensesin evden dışarı çıkışı, biçimbilimsel açıdan ikili bir anlam taşır. Bu olguya ilişkin daha karmaşık bir başka örnek de *179* numaralı masalda bulunur. Güç iş (ata binmiş olan kahraman, prensesi, önünden dört nala geçerken öpmek zorundadır) burada masalın başına doğru kaydırılmıştır; kahramanın gidişini sağlar, bir başka deyişle, geçiş anının (*B*) tanımlanmasına uygun düşer. Bu iş, kaçırılan prenseslerin babasının yaptığı çağrıya benzeyen belirgin bir çağrı görünümünde verilmiştir ("Kızım prenses Milolika'yı ["Güzel Yüz"], önünden atıyla dört nala geçerken kim öpercek?", vb. – "Kızlarımı kim bulacak?", vb.). Her iki durumda da, çağrı özdeş bir öğedir (B^1) ama *179* numaralı masalda, aynı zamanda güç bir iş olarak ortaya çıkar. Başka benzer durumlarda olduğu gibi burada da güç iş, olay örgüsünün düğüm noktasını oluşturan öğeler arasına aktarılır ve M olarak kalmakla birlikte *B* olarak kullanılır.

Demek ki, işlevleri gerçekleştirme biçimleri birbirlerini etkilemekte, aynı biçimler de değişik işlevlere uygulanmaktadır. Bir biçim yeni bir anlam kazanarak ya da aynı zamanda eski anlamını da koruyarak yer değiştirebilir. Bütün bu olgular çözümlemeyi güçleştirmekte ve karşılaştırmalar sırasında özel bir dikkat gerektirmektedir.

5

MASALIN BAŞKA BİRKAÇ ÖĞESİ

A. İŞLEVLER ARASINDA BAĞLANTIYI SAĞLAYAN YARDIMCI ÖĞELER.

İşlevler masalın temel öğelerini, olayı oluşturan öğeleri simgeler. Ayrıca, olay örgüsünün akışını belirlememekle birlikte büyük bir önem taşıyan başka öğeler de vardır.

Bazen, işlevlerin hemen birbirlerini izlemedikleri görülebilir. Birbirini izleyen iki işlev değişik kişilerce yerine getirilirse, ikinci kişi daha önce neyin geçtiğini bilmek zorundadır. Demek ki, masalda estetik açıdan son derece çarpıcı biçimlere bürünen başlı başına bir bilgi edinme dizgesi gelişmiştir. Kimi kez, masalın bu bilgi edinme dizgesine başvurmadığı görülür; bu durumda kişiler tam zamanında yetişerek, beklenmedik bir biçimde olaya el koyarlar ya da her şeyi bilirler. Buna karşılık, söz konusu bilgi edinme dizgesi, gerçekte hiç de zorunlu olmamakla birlikte, yine de uygulanabilmektedir. Olayın akışı içinde bir işlevi öbürüne bağlayan da bu bilgilerdir.

Örnekler: Koşçey'in kaçırmış olduğu prenses kendisinden geri alınır. Ardından, kahramanın izlenmesi gelir. Bu izleme prensesin geri alınmasının hemen ardından gelebilirdi ama masal, iki işlevin arasına, Koşçey'in atının söylediği şu sözleri sokar: "Prens İvan geldi ve Maria-Morevna'yı götürdü", vb. İşte böylece izleme (*Pr*) kötülüğün

giderilmesine (*K*, bkz. *159*) bağlanır.

Bir bilginin en yalın biçimde aktarılmasıdır bu durum. Estetik açıdan, aşağıdaki biçim daha çarpıcıdır. Büyülü elmaları olan cadının evindeki duvarın üstüne ses çıkaran teller gerilmiştir. İvan, cadının evinden giderken, tam duvarın üstünden atladığı sırada tellere değer. Cadı, hırsızlığı *öğrenir* ve izleme başlar. Bu teller, ateş kuşunun öyküsü, vb. öykülerde de başka işlevleri birbirine bağlamak için kullanılmıştır.

106 ve *108* numaralı masallar daha karmaşık bir durum sunarlar. Cadı, bu masallarda, İvan'ın yerine yanlışlıkla kendi kızını yer. Ama *bunun farkında değildir*. Saklanmış olan İvan, ona, alaycı bir dille durumu *bildirir*, ardından da, kahramanın kaçışı ve cadı tarafından izlenmesi gelir.

Karşıt durum, izlenen kahramanın yakalanmaya çalışıldığını öğrendiği an ortaya çıkar. *Kahraman kulağını yere koyar* ve ayak sesleri duyar.

Ejderhanın kızının ya da karısının bahçeye, çeşmeye, vb'ne dönüştüğü izleme sürecinin özgül bir niteliği vardır. İvan, ejderhayı öldürdükten ve dönüş yolunu tuttuktan sonra, hareket etmiş olduğu noktaya döner. *Dişi ejderhalar arasında geçen bir konuşmayı duyar* ve böylece dişi ejderhaların kendisini izleyeceklerini öğrenir.

Bu türe uyan durumları *doğrudan bilgi edinmeler* olarak betimleyebiliriz. Gerçekte, yukarıda *B* ile belirttiğimiz öğe (ansızın gelen felaket ya da eksiklik öğrenilir) ile ξ öğesi (saldırgan, kurbanı hakkında bilgiler elde eder ya da karşıtı) de bu kategoriye bağlıdır. Ama, bu işlevler olay örgüsünün düğümlendiği anda büyük önem taşıdıklarından, bağımsız işlev özellikleri almışlardır.

Bilgi edinme, çok değişik işlevler arasına girer. İşte örnekler: Kaçırılan prenses, ana babasına küçük bir köpek aracılığıyla bir mektup gönderir; bu mektupta Kojemiaka tarafından kurtarılabileceğini belirtmektedir (kötülük ile

kahramanın gönderilmesi arasındaki, yani *A* ile *B* arasındaki bağ). Kral, böylece kahramanın varlığını öğrenir. Kahramanla ilgili bu bilgi, değişik duygusal özelliklerle bezenmiş olabilir. Kıskançların çekiştirmeleri de özgül bir biçim oluşturur ("galiba kendi kendine övünüyor," vb.); bunlar da kahramanın gönderilmesine yol açar. Bir başka masalda (*192*), kahraman, gerçekten de gücüyle övünür. Yakınmalar da, bazı durumlarda, aynı rolü oynar.

Bu bilgi edinme, kimi kez, karşılıklı konuşma biçiminde de ortaya çıkabilir. Masalda, birbirine benzeyen bir dizi karşılıklı konuşmanın örnek biçimleri düzenlenmiştir. Bağışçının, büyülü nesnesini aktarabilmesi için nelerin olup bittiğini *öğrenmesi* gerekir. Baba Yaga ile İvan'ın karşılıklı konuşması da bundan kaynaklanır. Aynı biçimde, büyülü yardımcı da eyleme geçmeden önce, felaketi bilmek zorundadır; İvan'ın atıyla ya da başka yardımcılarıyla yaptığı o özel konuşma da bu nedene dayanır.

Verilen örnekler ne denli çeşitli olursa olsun, hepsinin ortak bir özelliği vardır: Bir kişi, başka birinden bir şey öğrenir, bu da bir önceki işlevi bir sonraki işleve bağlar.

Kişiler, eyleme geçmek için, bir yandan bir şey öğrenmek (bir haberin duyurulması, işitilen bir konuşma, sesli işaretler, yakınmalar, çekiştirmeler, vb.) zorundadırlar, öte yandan da bir şey *gördükleri* için işlevlerini çoğunlukla yerine getirmiş olurlar. Böylece, ikinci tür bir bağlantı oluşur.

İvan krallık sarayının karşısında bir saray yapar. Kral sarayı *görür* ve bunun İvan'ın işi olduğunu *öğrenir*. Kralın kızıyla kahramanın evlenmesi de bundan sonra gerçekleşir. Bu ve başka durumlarda, kimi kez bir dürbün kullanılır. Çutki (Koku Alan) ya da Zorki (Uzağı Gören) gibi kişiler de, benzer bir rolde, ama değişik işlevlerle ortaya çıkarlar.

Ancak gerekli olan nesne çok küçükse, çok uzaklardaysa, vb. masal bir başka bağlantı yöntemine başvurur.

Nesne *getirilir*; aynı biçimde, eğer söz konusu olan insanlarsa onlar da bir yerden bir başka yere *getirilir*. Yaşlı bir adam krala bir kuş getirir (*126*), bir okçu kraliçeye bir taç getirir (*127*), bir okçu krala ateş kuşunun bir tüyünü getirir (*169*), yaşlı bir kadın krala bir örtü getirir, vb. Bu yöntem en değişik işlevleri bağlar. Ateş kuşu öyküsünde, İvan kralın karşısına getirilir. Aynı şeyi, değişik biçimde, bir babanın oğullarını kralın karşısına *getirdiği 145* numaralı masalda da buluruz. Vereceğimiz son örnekte, iki işlevin değil de başlangıç durumu ile kahramanın gönderilmesinin birbirine bağlandığı görülür: Kral evli değildir, güçlü ve becerikli yedi adam getirirler, kral onları kendisine bir eş bulmaya gönderir.

Buna çok yakın olan biçimse, kahramanın, sözgelimi, düzmece kahramanla evlenmek üzere olan nişanlısının düğününe *gelmesi*dir. Düzmece kahramanın ya da sahte kahramanın asılsız savlarıyla (*L*) gerçek kahramanın tanınmasını (*Q*) sağlayan işte bu geliştir. Ama bu işlevler daha çekici bir biçimde de bağlanabilir. *Bütün dilenciler şenliğe davet edilmiştir*, kahraman da aralarındadır, vb. Büyük şölenlerin düzenlenmesi *N* (güç işi yerine getirme) ile *Q* (kahramanın tanınması) arasında da bağlantıyı sağlar. Kahraman, prensesin önerdiği işi yerine getirmiştir ama, hiç kimse nerede olduğunu bilmemektedir. Bir şölen düzenlenir, prenses konuklara tek tek bakar ve kahramanı tanır. Prenses, düzmece kahramanı da böylece ortaya çıkarmış olur. Askerlerin denetleneceği söylenir, prenses sıra sıra dizilmiş askerlerin arasından geçer ve düzmece kahramanı tanır. Bir şölenin düzenlenmesi, işlevler arasında sayılmayabilir. Bu, düzmece kahramanların ortaya attığı asılsız savları (*L*) ya da güç işlerin gerçekleştirilmesini (*N*), kahramanların tanınmasıyla (*Q*) bağlamayı sağlayan bir öğedir.

Yukarıda saydığımız beş ya da altı değişik biçimi, düzenli ve tümükapsayıcı bir biçimde açıklamadık. Ama, saptadığımız amaca göre de, böyle bir şey şimdilik gerekli değil.

İşlevler arasında bağlantıyı sağlayan öğeleri § simgesiyle belirteceğiz.

B. ÜÇLEMEYİ KOLAYLAŞTIRAN ÖĞELER.

Benzer bağlantı öğelerine bazı üçlemelerde de rastlarız. Üçleme olgusu, bilimsel metinlerde yeterince incelenmiştir, biz burada bunun üstünde durmayabiliriz. Yalnızca şunu belirtelim ki, nitelik verici bazı özel ayrıntılar üçlenebileceği gibi (ejderhanın üç başı), bazı işlevler, bazı işlev ikilikleri (izleme-yardım), bazı işlev kümeleri ya da bazı kesitlerin tümü üçlenebilir. Yineleme eşit olabileceği (üç iş, üç yıl hizmet) gibi, giderek de gelişebilir (üçüncü iş en güçtür, üçüncü çatışma en korkunçtur) ya da iki kez olumsuz bir sonuç, üçüncü kez de olumlu bir sonuç içerebilir.

Olay kimi kez, yalnızca mekanik biçimde yinelenebilir; ama kimi kez de bu olayın sürüp gitmesini önlemek için, araya, gelişmeyi durduran ve yinelemeye yol açan bazı öğelerin sokulması gerekir.

İşte birkaç örnek:

İvan babasından bir gürz, bir sopa ya da bir zincir edinir. Gürzü havaya iki kez fırlatır ya da zinciri iki kez koparır. Gürz yere düşünce parçalanır. Bunun üzerine, bir başkası ısmarlanır ve yalnızca üçüncüsü işi görür. *Büyülü nesne*nin denenmesi bağımsız bir işlev olarak görülmez: Yalnızca bu nesnenin üç kez ele geçmesini sağlar.

İvan bir yaşlı kadına (ya Baba Yaga ya da genç bir kız) rastlar, bu kadın, onu kız kardeşine gönderir. Birinci kız kardeşten ikinci kız kardeşe giden yol bir ip yumağıyla belirtilmiştir. Aynı şey İvan'ı üçüncü kız kardeşe götürmek için de gerçekleşir. Bir ip yumağının kılavuzluğunda yapılan yolculuk, bu durumda G işlevini (bir kılavuzla yolculuk) oluşturmaz. Yumak bir bağışçıdan öbürüne iletir, bu

da, bağışçı kişiliğinin üçlenmesi nedeniyle gerekli kılınmıştır. Büyük bir olasılıkla, yumağın oynadığı rol, yukarıda belirttiğimiz biçimiyle, özgüldür. Öte yandan, yumak, kahramanı da gideceği yere götürmektedir, böylece G'nin simgelediği işlevle karşılaşırız.

Şimdi de bir başka örnek: İzlemenin yinelenmesi için, saldırganın, kahraman tarafından yoluna konmuş engeli ortadan kaldırması gerekir. Cadı ormanı kemirerek bir geçit açar ve ikinci izleme başlar. Ormanı kemirme eylemi, saydığımız otuz bir işlevin hiçbirini oluşturamaz. Bu öğe, üçlemeyi sağlayan, birinci eylemi ikincisine ya da ikincisini üçüncüsüne bağlayan bir öğedir. Öte yandan, cadının yalnızca İvan'ın üzerine çıkıp saklandığı meşe ağacını kemirdiği bir biçimle de karşılaşırız. Yardımcı öğe burada bağımsız olarak kullanılmıştır.

Aynı biçimde, aşçı ya da seyis olarak çalışmaya başlayan İvan, birinci ejderhayı yendikten sonra, mutfağa dönerse, bu dönüş ↓ işlevi (dönüş) değildir; yalnızca birinci çatışma ile ikincisi, ikincisiyle de üçüncüsü arasındaki bağlantıyı sağlar. Ama, üçüncü çatışmadan sonra, İvan prensesi kurtarıp ülkesine dönerse, bu, gerçekten de bir ↓ işlevidir (dönüş).

C. GÜDÜLENMELER.

Güdülenme sözcüğünden, kişilere şu ya da bu eylemi yaptıran dürtüleri ve amaçları anlıyoruz. Güdülenmeler, masala kimi kez canlı ve tümüyle özel bir nitelik kazandırır; ama masalın en kararsız öğeleri arasında yer alır. Ayrıca, bu güdülenmeler, işlevlerden ya da bağlantılardan daha az kesin ve daha az belirgin öğelerdir.

Kişilerin masalın ortasında yaptıklarının çoğu, doğal olarak, olay örgüsünün akışıyla güdülenir ve yalnızca masalın ilk ve temel biçimi olan kötülük ya da zarar, ek bir

güdülenme gerektirir.

Dolayısıyla, kesinlikle birbiriyle özdeş ya da yalnızca birbirine benzeyen eylemlerin en değişik güdülenmelere uygun düştüğü gözlemlenebilir. Kovulma ya da suya bırakılma olayı, kötü ananın nefretiyle, erkek kardeşlerin miras konusundaki anlaşmazlıklarıyla, kıskançlıkla, rekabet korkusuyla (İvan satıcıdır), dengi dengine olmayan bir evlilikle (bir köylü çocuğu olan İvan bir prensesle evlidir), eşlerin birbirine sadakatsizliği konusundaki kaygılarla, bir erkek çocuğun ana babası karşısında küçük düşürüleceğinin önceden haber verilmesiyle güdülenir. Bütün bu durumlarda, kovulmanın nedeni, saldırganın açgözlü, kötü yürekli, kıskanç, kuşkucu olmasıdır. Ama, kovulma, kovulan kişinin hoşa gitmeyen kişiliğiyle de güdülenmiş olabilir. Bu durumda, kovulma, belli bir geçerlik kazanabilir. Erkek çocuk ya da erkek torun budalaca şeyler yapar, kötü davranır (yoldan geçenlerin kollarını, bacaklarını koparır), kent halkı bundan yakınır (yakınmalar – §), bunun üzerine büyük baba torununu evden kovar.

Kovulan kişinin yaptığı kötülüklerin *eylem* olması pek bir anlam taşımaz çünkü kolların ve bacakların koparılması olay örgüsünün içinde yer alan bir işlev oluşturmaz. Bu, kahramanın bir *niteliği*dir; bu nitelik de kahramanın kovulmasını güdüleyen bazı edimlerde dile getirilmiştir.

Şunu açıklayalım ki, ejderhanın ve saldırgan rolünü oynayan başka birçok kişinin eylemleri, masallarda hiç de güdülenmemiştir. Ejderha, prensesi, kuşkusuz bazı nedenlerden ötürü (onunla zorla evlenmek ya da onu yemek için) kaçırır ama masal bu konuda bir şey söylemez. Genelde dilsel olarak açıklanmış güdülenmelerin masallara yabancı olduğunu haklı olarak düşünebilir, büyük bir olasılıkla güdülenmeleri yeni oluşumlar olarak ele alabiliriz.

Bir kötülüğün görülmeyip de, buna karşılık bir eksikliğin (*a*) ortaya çıktığı masallarda, ilk işlev *B*'dir (kahramanın gönderilmesi). Bir eksikliğin ardından gelen bu göndermenin de çok değişik güdülerden kaynaklandığını gözlemleyebiliriz.

Başlangıçtaki eksiklik ya da gereksinme bir durumu simgeler. Olayın başlangıcından önce, bu durumun yıllardan beri var olduğu düşünülebilir. Ama, öyle bir an gelir ki, arayışı yapan ya da gönderen bir şeyin eksik olduğunu anlar; işte bu an güdülenme anıdır: Kahramanın gönderilmesine (*B*) ya da doğrudan arayışa (*C*↑) yol açar.

Eksikliğin bilincine varma, şu biçimde gerçekleşebilir: Eksikliği duyulan nesne, bir an görünerek, arkasında parlak bir iz bırakarak ya da kahramana belli bir biçimde (portre, anlatı) görünerek, istemeye istemeye kendini belli eder. Kahraman (ya da gönderen) akıl dengesini yitirir, melankoliye dalar ve bir an görünen güzelliği yeniden görme isteğine kapılır, şiddetle. Bütün olay da işte bu durumdan kaynaklanarak gelişmeye başlar. Ateş kuşu ile arkasında bıraktığı tüy, bu konuda belirgin ve güzel bir örnek oluşturur: "Bu tüy öylesine güzel, öylesine parlaktı ki, onu karanlık bir odaya götürdüğümüzde, ortalık sanki binlerce mum yakılmış gibi ışıldıyordu[1]." *138* numaralı masalın başlangıcı da buna benzemektedir. Kral, *düşünde* şahane bir at görür: "Kıllarının her biri gümüş bir teldendi ve alnında bir hilal parlıyordu." Kral, atın aranması için birini gönderir. Bir prenses söz konusu olduğu zaman da bu öğe bir başka özellik kazanır. Kahraman Elena'nın

1. Eksikliğin bilincine varmanın bir prensesle ilgili biçimine, bütüncemizde ne yazık ki rastlanmaz. Burada kırlangıçların Kral Marc'a götürdüğü, Yseult'nün altın renkli saçını anımsatalım. Bazı Afrika masallarında, denizin getirdiği şahane kokulu saçın da aynı anlamı vardır. Eski bir Yunan masalında, kartal, krala çok güzel bir kibar fahişenin [hetaira] ayakkabısını getirir.

geçtiğini görür: "Gökyüzü ve yeryüzü aydınlanmıştı–altın yaldızlı bir araba altı ateş ejderhasıyla çekilerek gökyüzünden geçiyordu; arabada, Çok-Bilge kraliçe Elena oturuyordu; hayal edilemeyecek, inanılamayacak ve bir masalda anlatılamayacak kadar güzeldi! Arabasından inip, altın bir tahta oturdu; birbiri ardından güvercinler çağırdı ve onlara bilgelik öğretmeye başladı. Sözünü bitirince de arabasına atlayıp gözden kayboldu!" (*236*). Kahraman da Elena'ya âşık olur, vb. Bu kategorinin içine, kahramanın, girilmesi yasak olan küçük odada eşsiz güzellikte bir genç kız portresini görüp ona delicesine âşık olması, vb. durumları da sokabiliriz.

Eksiklik, bazı şeylerin eksikliğini İvan'a anımsatan aracı kişiler sayesinde de ortaya çıkabilir. Oğullarının bir kadına gereksinme duyduğunu ortaya çıkaran çoğunlukla ana babalarıdır. Aynı şey, son derece güzel kızlar üstüne anlatılanlarla da gerçekleşir. Örneğin: "Ah, prens İvan, ben, ben mi güzelim? Ama, üç kere dokuz ülke ötesinde, üç kere onuncu krallıkta, bir ejderha kralın yanında, gerçekten de anlatılamayacak kadar güzel bir kraliçe yaşamakta" (*161*). Bu ve buna benzer anlatılar (prensesler, yiğitler, olağanüstü nesneler, vb. üstüne anlatılar) arayışa yol açar.

Eksiklik bazen düşsel de olabilir. Kötü bir kız kardeş ya da ana, kötü bir efendi, kötü bir kral, İvan'ı kesinlikle gereksinme duymadıkları ilginç bir nesneyi aramaya gönderirler, böylece; bu nesneyi bahane edip İvan'dan kurtulmaya çalışırlar. Bir satıcı, gücünden korktuğu için İvan'ı uzaklara gönderir, bir kral, karısını ele geçirmek için, kötü kız kardeşleri de ejderhadan etkilendikleri için İvan'ı gönderirler. Bu tür göndermelere, bazen düşsel bir hastalık da neden olabilir. Böyle bir durumda gerçek bir kötülük yoktur, gönderme mantıksal açıdan (ama biçimbilimsel açıdan değil) kötülüğün yerini alır. Kötü kız kardeşin arkasında *ejderha* vardır ve İvan'ı aramaya gönderen kişi

genellikle, saldırganın, başka masallarda çektiği cezaların aynını çeker. Düşmanca gönderme ile dostça göndermenin özdeş bir gelişmeyle sürdüğünü de belirtebiliriz. İvan'ın ilginç bir nesneyi aramaya çıkması, ister kötü kız kardeşinin ya da kötü bir kralın ona zarar vermek istemesine, ister babasının hastalanmasına, ister babasının bu ilginç nesneyi düşünde görmesine dayansın, bütün bu çeşitli nedenlerin ileride de göreceğimiz gibi, olay örgüsünün yapısı üstünde, bir başka deyişle doğrudan doğruya arayış üstünde hiçbir etkisi yoktur. Şunu da belirtelim ki, genel olarak duyguları ve eğilimleri, olayın akışı üstünde hiçbir durumda etkili değildir.

Eksiklik çok değişik biçimlerde farkedilebilir. Kıskançlık, yoksulluk (usa yatkın biçimler için), kahramanın gücü, gözüpek oluşu ve birçok başka şey arayışa yol açabilir. Çocuk sahibi olma isteği de bağımsız bir gelişmenin kaynağını oluşturabilir (kahraman kısırlığa karşı bir ilaç aramaya gönderilir). Bu durum çok ilginçtir. Masaldaki bir öğenin, ne olursa olsun (burada, kralın kısırlığı) başlı başına bir olay oluşturabileceğini, bağımsız bir anlatıya dönüşebileceğini, bir anlatı yaratabileceğini gösterir. Ama her canlının kendisine benzeyen çocuklar üretmesi gibi, masal da yalnızca kendisine benzeyen öğeler üretir. Eğer bu organizmanın bir hücresi masal içinde küçük bir masala dönüşürse, bu, ileride de göreceğimiz gibi, herhangi bir olağanüstü masalla aynı yasalara göre oluşur.

Eksiklik duygusu, çoğunlukla hiçbir güdülenmeye dayanmaz. Kral çocuklarını çevresine toplar: "Bana bir hizmette bulunun" vb. der ve onları herhangi bir şeyi aramaya gönderir.

6

İŞLEVLERİN KİŞİLER ARASINDAKİ DAĞILIMI

Buradaki incelememizde işlevleri yerine getiren kişileri ve bunlardan etkilenen nesneleri değil de yalnızca işlevleri incelemekteyiz ama şu sorunu da aynı ölçüde ele almak zorundayız: İşlevler kişiler arasında nasıl bölüştürülmüştür?

Bu soruyu ayrıntılı bir biçimde yanıtlamadan önce, çok sayıdaki işlevin mantıksal olarak bazı *alanlar*a göre kümelendiğini belirtebiliriz. Bu *alanlar*, işlevleri yerine getiren kişilere uygun düşen eylem alanlarıdır. Masalda, şu eylem alanlarıyla karşılaşılır:

1. SALDIRGAN'ın (ya da *kötü kişi*nin) eylem alanı. Şu işlevleri kapsar: Kötülük (*A*), çatışma ve kahramana karşı sürdürülen öbür kavga biçimleri (*H*), izleme (*Pr*).

2. BAĞIŞÇI'nın (ya da *sağlayıcı*nın) eylem alanı. Şu işlevleri kapsar: Büyülü nesnenin aktarılmasının hazırlanması (*D*), büyülü nesnenin kahramana verilmesi (*F*).

3. YARDIMCI'nın eylem alanı. Şu işlevleri kapsar: Kahramanın uzamda yer değiştirmesi (*G*), kötülüğün ya da eksikliğin giderilmesi (*K*), izle(n)me sırasında yardım (*Rs*), güç işleri yerine getirme (*N*), kahramanın biçim değiştirmesi (*T*).

4. PRENSES'in (*aranan kişi*nin) ve BABASI'nın eylem alanı. Şu işlevleri kapsar: Güç işleri yerine getirme isteği (*M*), bir özel işaretin zorla benimsettirilmesi (*J*), düzmece kahramanın ortaya çıkarılması (*Ex*), gerçek kahramanın

tanınması (*Q*), ikinci saldırganın cezalandırılması (U), evlenme (*W*). Prensesin işlevleri ile babasının işlevleri arasındaki ayrım çok kesin olamaz. Güç işleri öneren, çoğunlukla babadır; bu davranış, nişanlı erkeğe karşı düşmanca bir tutumdan kaynaklanır. Öte yandan, düzmece kahramanı cezalandıran ya da cezalandırılmasını buyuran da çoğunlukla babadır.

5. GÖNDEREN'in eylem alanı. Yalnızca kahramanın gönderilmesi işlevini (geçiş anı, *B*) kapsar.

6. KAHRAMAN'ın eylem alanı. Şu işlevleri kapsar: Arayış amacıyla gidiş (C↑), bağışçının isteklerine tepki (*E*), evlenme (*W*). İlk işlev (C↑) arayıcı-kahramanı niteler, kurban-kahraman ise yalnızca öbür işlevleri yerine getirir.

7. DÜZMECE KAHRAMAN'ın eylem alanı da, arayış amacıyla gidişi (C↑), bağışçının isteklerine karşı gösterilen ve her zaman olumsuz (*olumsuz E*) tepkiyi, özgül bir davranış olarak da asılsız savları (*L*) kapsar.

Demek ki masalda yedi kişi vardır. Hazırlayıcı bölümün işlevleri (α, β, γ, δ, ε, ξ, η, θ) de, bu kişiler arasında bölüştürülmüştür ama, bu bölüştürme düzenli bir biçimde olmadığından kişileri tanımlamada kullanılamaz. Ayrıca, bağıntılar için de özel kişiler (şikayetçiler, muhbirler, karaçalıcılar) bulunduğu gibi ξ işlevi (elde edilen bilgi) için de özel bir bilgi vericiler vardır: Ayna, keski, süpürge, saldırganın aradığı kurbanın nerede bulunduğunu gösterirler. Tekgöz, Çiftgöz, Üçgöz gibi kişiler de burada yer alır.

İşlevlerin dağılımı sorunu, *eylem alanları*nın kişiler arasında dağılımı sorunu düzeyinde çözümlenebilir.

Belirtilen alanlar, masaldaki çeşitli kişiler arasında nasıl bölüştürülmüştür?

Üç olasılık vardır:

1. Eylem alanı doğrudan doğruya kişiye uygun düşer. Kahramanı sınayan ve ödüllendiren Baba Yaga ile aman dileyen ve İvan'a bir yetenek aktaran hayvanlar katışıksız

bağışçılardır. İvan'ı prensesin yanına götüren, onu kaçırmasına yardım eden, güç bir işi yerine getiren, izleme sırasında kahramanı kurtaran at da katışıksız bir yardımcıdır.

2. Bir kişi birçok eylem alanı kaplar. Kuleden çıkarılmasını isteyen küçük demir adam İvan'ı güçlü kılar ve ona kendi kendine iş gören bir sofra örtüsü armağan eder, ardından da, ejderhayı öldürmesine yardım eder; işte bu kişi, hem bir bağışçı, hem de bir yardımcıdır. İyilikbilir hayvanlar, özel bir dikkatle incelenmelidir. Bu hayvanlar, bağışçı olmakla işe başlarlar, aman dilerler ya da yardım isterler, sonra da kahramanın hizmetine girip yardımcısı durumuna gelirler. Bazen, kahramanın kurtardığı ya da canını bağışladığı hayvan, kendisini çağırmaya yarayan formülü vermeden ortadan kaybolur ama tehlikeli bir anda da yardımcı niteliğiyle yeniden ortaya çıkar. Kahramanı *doğrudan doğruya eylemle* ödüllendirir. Sözgelimi kahramana başka bir ülkeye gitmede yardım edebilir ya da aradığı nesneyi onun yerine bulabilir, vb. Bu durumlar $F^9 = G$, $F^9 = K$, vb. ile belirtilebilir.

Baba Yaga'nın kendisi (ya da ormandaki küçük evde oturan başka biri) de özel bir inceleme gerektirir; Baba Yaga önce İvan'la dövüşmeye başlar, sonra kaçar ve böylece öbür krallığın yolunu göstermiş olur İvan'a. Kılavuzla yolculuk da yardımcının işlevlerinden biridir ve Baba Yaga burada istemeden (ve hatta kendi isteğine karşı olarak) yardımcı rolünü oynar. Önce düşman bir bağışçıdır, sonra da gönülsüz bir yardımcıya dönüşür.

Başka birkaç yığılma örneği de şunlardır: Oğlunu bir şey aramaya gönderen ve ona bir gürz veren baba, hem bir gönderendir, hem de bir bağışçıdır. Altın, gümüş, bakır saraylarda yaşayan ve İvan'a büyülü bir yüzük verdikten sonra onunla evlenen üç genç kız, hem bağışçıdır, hem de prenses. Baba Yaga, küçük bir çocuğu kaçırıp sobaya kapatır, bu küçük çocuk sonradan geri alınır (bu arada büyülü mendili çalınır). Böylece, Baba Yaga hem saldırgan,

hem de bağışçı (gönülsüz, düşman bağışçı) işlevlerini kendinde toplar. Demek ki, şu olguyla yeniden karşılaşmaktayız: Kişilerin istekleri, eğilimleri, ancak bu kişilerin tanımlanması söz konusu olduğunda güvenilir göstergeler olarak görülebilir. Önemli olan, kişilerin yapmak istedikleri değildir; onları harekete geçiren de duygular değil, hem kahraman için hem de olay örgüsünün akışı için taşıdıkları anlam açısından tanımlanıp değerlendirilen edimleridir. Aynı şey güdülenmelerin incelenmesinde de ortaya çıkar: Yardım isteyenin duyguları düşmanca, yansız ya da dostça olabilir, ama bu, olay örgüsünün akışını hiç değiştirmez.

3. Karşıt durum: Bir eylem alanı birçok kişi arasında dağılır. Ejderha çatışma sırasında öldürülmüşse, kahramanı izleyemez. Bu durumda masala söz konusu izlemeyi gerçekleştirecek bazı özel kişiler sokulur: Ejderhaların karıları, kızları, kız kardeşleri, kaynanaları, anaları, kısacası kadın akrabaları. Kahramanın sınanmasına, sınanma karşısındaki tepkisine ve öldüllendirilmesine ilişkin öğeler (*DEF*) de bazen bölümlenir; ama bu bölümleme, estetik açıdan hemen her zaman için bir başarısızlık olmuştur. Bir kişi sınamayı önerir, bir başkası da rastlantıyla kahramanı ödüllendirir. Prensesin işlevlerinin, prenses ile babası arasında paylaşıldığını yukarıda gördük. Ama bu olguyla ilgili olan, özellikle yardımcılardır. Burada önce büyülü nesneler ile büyülü yardımcılar arasındaki bağıntıları incelemek gerekir. Şu durumları birbirleriyle karşılaştıralım: a) İvan bir uçan halı elde eder, prensese doğru gitmek ya da evine dönmek için üstüne binip uçar; b) İvan bir at elde eder, prensese doğru gitmek ya da evine dönmek için üstüne binip uçar. Görüyoruz ki *nesneler canlı varlıklar gibi davranmaktadır.* Böylece gürz tek başına bütün düşmanları öldürür, tek başına hırsızları cezalandırır, vb. Karşılaştırmamızı sürdürelim: a) İvan armağan olarak bir kartal elde eder ve üstüne binip uçar; b) İvan armağan

olarak şahine dönüşme yeteneğini elde eder ve bir şahin görünümüne bürünerek uçar. Bir başka karşılaştırma: a) İvan altın üretebilen (altın pisleyen) bir at elde eder ve böylece zengin olur; b) İvan kuş başı, ciğeri, yüreği, vb'ni yer, ağzından altın saçma yeteneğini elde eder ve böylece zengin bir adam olur. Bu iki örnek, *bir niteliğin bir canlı varlık gibi işlev gördüğünü* gösterir. Dolayısıyla, canlı varlıklar, nesneler ve nitelikler kişilerin işlevleri üstüne kurulmuş bir biçimbilim açısından eşit değerler olarak görülmelidir. Bununla birlikte, hepsi aynı biçimde işlev görmesine karşın, canlı varlıkları *büyülü yardımcılar*, nesneleri ve nitelikleri de *büyülü nesneler* olarak adlandırmak daha uygun olur.

Zaten, bu özdeşlik belli bir kısıtlamaya uğrar. Yardımcılar arasında üç kategori ayırt edilebilir: 1. Yardımcının beş işlevini de bazı biçimlerde yerine getirme yeteneği taşıyan tümel yardımcılar. Bütüncemizde, yalnızca at, bu tür bir yardımcıdır; 2. Bazı işlevleri yapabilecek yetenekte olan ama veriler toplamına göre, yardımcının bütün beş işlevini yerine getirmeyen tikel yardımcılar. At dışındaki bazı hayvanlar, yüzükten çıkan cinler, şu ya da bu şeyi yapmakta usta olan bazı kişiler, vb. bu kategoriye girer. 3. Yalnızca bir tek işlev yerine getiren özgül yardımcılar. Bu kategoride yalnızca nesneler yer alır. Sözgelimi, ip yumağı bir yolculukta kılavuz görevini görür, kendi kendine kesen kılıç bir düşmanı yenmeye, kendi kendine çalan keman da prensesin verdiği güç işi yerine getirmeye yarar, vb. Demek ki, büyülü nesne, büyülü yardımcının sınırlı bir biçiminden başka bir şey değildir.

Burada kahramanın çoğunlukla hiçbir yardımcı kullanmadığını da belirtmemiz gerekir. Kahraman sanki kendi kendisinin yardımcısıdır. Ama, kişilerin niteliklerini inceleme olanağımız bulunsaydı, bu durumlarda, kahramanın yalnızca yardımcının işlevlerini değil ama aynı zamanda niteliklerini de elde ettiğini gösterebilirdik. Yardımcının en önemli özel niteliklerinden biri kâhince bilgeliğidir: Kâhin

at, kocanın kâhin karısı, bilgelik yeteneği olan çocuk, vb. Yardımcının yokluğunda, bu nitelik kahramana geçer. Sonunda da kâhin kahraman görüntüsü çıkar ortaya.

Buna karşıt olarak, yardımcı, kahramanın özgül işlevlerini yerine getirir kimi kez. Uğranılan haksızlığı düzeltmeyi kabul etmekten (C) başka, kahramana özgü olan tek işlev, bağışçının edimlerine tepki göstermesidir. Bu aşamada, yardımcı, kahramanın yerine geçer çoğunlukla. Fareler, ayının inindeki körebe oyununu kazanırlar; iyilikbilir bu fareler, Baba Yaga'nın önerdiği güç işi, İvan'ın yerine gerçekleştirirler (*159*, *160*).

7

OLAYIN AKIŞI İÇİNE YENİ KİŞİLER KATMANIN ÇEŞİTLİ YOLLARI

Her türden kişinin kendine özgü bir olaya katılma biçimi vardır; kişiler olay örgüsüne girmek için özel yöntemler kullanırlar. Bu biçimler şöyle sıralanabilir:

Saldırgan (*kötü kişi*) olayın akışı içinde iki kez görünür. İlk kez, apansız ortaya çıkar (uçarak gelir, gizlice yaklaşır, vb.), sonra da kaybolur. İkinci kez, *aranılan* bir kişi olarak, genellikle de kahramanın kılavuzun peşinden gittiği bir yolculuk sonunda ortaya çıkar.

*Bağışçı*yla, çoğunlukla ormanda (kulübede), tarlada, yolda, caddede karşılaşılır.

Büyülü yardımcı, olay örgüsüne bir bağış olarak katılır. Bu an, *F* simgesiyle belirtilmiştir, olası değişikliklerinse yukarıda dökümü yapılmıştır.

Gönderen, *kahraman*, *düzmece kahraman*, *prenses* başlangıç durumunun birer parçasıdır. Bazen başlangıç durumundaki kişilerin sıralanmasında düzmece kahraman üstüne hiçbir şey söylenmez, sonradan sarayda ya da evde oturduğu öğrenilir. Prenses de, saldırgan gibi, iki kez görünür. İkinci kez, aranılan kişi olarak ortaya çıkar; arayıcı önce prensesi sonra da saldırganı görebilir (ejderha evinde değildir, prensesle konuşmaktadır) ya da tersi.

Bu dağılımı masalın kuralı olarak düşünebiliriz. Ama kural dışı durumlar da vardır. Bir masalda bağışçı yoksa, onun olaya katılma biçimleri, bir sonraki kişiye, başka bir

deyişle yardımcıya geçer. Şu ya da bu şeyi yapmada usta kişilerle de aynı durum söz konusudur; kahraman her zaman bağışçıyla karşılaştığı gibi, bu kez de onlarla karşılaşır. Kişi iki işlev alanı kaplıyorsa, olaya ilk girişine uygun düşen biçimler arasına katılır. Önce bağışçı, sonra yardımcı ve prenses olarak görünen bilge kadın, olaya bir yardımcı ya da prenses olarak değil de bir bağışçı olarak girer.

İkinci kural dışı durum, bütün kişilerin başlangıç durumunda olaya katılabilmeleridir. Bu biçim, yukarıda da belirttiğimiz gibi, yalnızca kahramanlara, gönderenlere ve prenseslere özgüdür. Başlangıç durumuyla ilgili iki temel biçim saptayabiliriz: *Arayıcı*yı ve ailesini (baba ve üç oğlu) kapsayan biçim ile saldırganın *kurban*ını ve ailesini (kralın üç kızı) sunan biçim. Bazı masallar iki durumu birleştirir. Öykü bir eksiklikle başlıyorsa, bu öyküde arayıcıyı (bazen *gönderen*i) kapsayan durumu bulmamız gerekir. Söz konusu iki durum birbiriyle karışabilir de. Ama başlangıç biçimi bir ailenin üyeleri arasına yerleşebileceği için, arayıcı ve aranan kişi İvan ve prenses olacağına, bir erkek kardeş ve bir kız kardeş, oğullar ve ana, vb'dir. Söz konusu durum hem arayıcıyı, hem de saldırganın kurbanını kapsar. Bu masallarda prensesin çok önceden kaçırılmış olduğunu gözlemleyebiliriz. İvan, Koşçey tarafından kaçırılmış anasını aramaya çıkar ve bu arada çok önceden kaçırılmış olan kralın kızını bulur.

Bu türdeki bazı durumlar destan türüne özgü bir gelişme gösterir. Başlangıçta, arayıcı yoktur. Genellikle olağanüstü durumlarda doğar. Kahramanın olağanüstü doğuşu, masalın önemli öğelerinden biridir. Kahramanın, başlangıç durumundaki olaya giriş biçimlerinden biridir bu. Kahramanın doğuşuna, genellikle, yazgısıyla ilgili bir kehanet de eşlik eder. Geleceğin kahramanının nitelikleri, olay örgüsü düğümlenmeden önce açıklanır. Hızla büyüyüp gelişmesi, kardeşlerinden üstün olduğu betimlenir.

Bazen de tersine, İvan bir aptaldır. Kahramanın bütün niteliklerini incelemek olanaksızdır. Bu niteliklerin bazıları edimlerle (ağabeylik hakkı üstüne tartışma) kendini gösterir. Ama bu edimler, olay örgüsünün işlevlerini oluşturmaz.

Şunu da belirtelim ki, başlangıç durumu çoğunlukla özel bir mutluluğun görüntüsünü verir; bu da, kimi kez, özellikle belirtilir, bazen bu görüntü çok çekici ve çok canlıdır. Sonradan belirginleşecek felaketle çelişen bir temel oluşturur.

Başlangıç durumu bazen hem bağışçıyı, hem yardımcıyı, hem de kahramanın hasmı olan saldırganı kapsar. Yalnızca saldırganı kapsayan durumlar özel bir inceleme gerektirir. Başlangıç durumu her zaman aynı ailenin üyelerini biraraya getirdiğinden, başlangıç durumu içine katılmış olan saldırgan da, her ne kadar nitelikleri kendisini açıkça bir ejderha, bir cadı, vb. yapıyorsa da, kahramanın bir akrabası durumuna gelir. 93 numaralı masaldaki ("Cadı ve Güneşin Kız Kardeşi") cadı, tam bir dişi ejderhadır. Ama bu cadı, başlangıç durumuna doğru ilerledikçe, kahramanın kız kardeşi olur.

Şimdi de, ikilenen ya da genellikle yinelenen olay dizilerinin durumları üstüne birkaç söz edelim. Bu olay dizileri de kesin bir durumla başlar. İvan prensesi bulmuşsa, elinde büyülü bir nesne varsa ve de nişanlısı (bazen de karısı) ondan bu büyülü nesneyi çalarsa, şu durum karşısındayız demektir: Saldırgan + arayıcı + ileride aranılacak nesne. Olaylar dizisi yinelenmişse, saldırganla çoğu kez başlangıç durumunda karşılaşılır. Aynı kişi bir olaylar dizisinde belli bir rol, bir başkasında da başka bir rol oynar (şeytan, ilk olaylar dizisinde yardımcı, ikincide de saldırgandır, vb.). Sonradan ikinci olaylar dizisinde ortaya çıkan ilk olaylar dizisinin bütün kişileri, önceden belirlenmiştir, dinleyici ya da okur tarafından önceden tanınmaktadır; benzer kategorilerden kişilerin yeniden ortaya

çıkması gereksizdir. Bununla birlikte, bazen, yinelenen olaylar dizisinde, masalcı, sözgelimi, ilk olaylar dizisinin[1] yardımcısını unutur ve kahramanı, onu elde etmek için gereken girişimleri yapmaya zorlar. Kötü üvey anayı kapsayan durumu özel olarak belirtmek gerekir. Bu kadın ya hemen ortaya çıkar ya da ilk karısı ölen adamın bu kadınla evlenişi anlatılır. Dul adamın, ikinci evlenişiyle saldırgan masala katılır. Kendileri de kötü olan kızlar ya da düzmece kahraman kızlar dünyaya gelir.

Bütün bu sorunlar daha ayrıntılı bir incelemeyle ele alınabilir ama, genel biçimbilim açısından bu gözlemler yeterlidir.

1. Olaylar dizisi terimiyle ilgili açıklama için bkz. 9. bölümdeki 1 numaralı dipnot. (Ç.N.)

8

KİŞİLERİN ÖZEL NİTELİKLERİ VE BU ÖZEL NİTELİKLERİN ANLAMI

Biçimlerin incelenmesi, dönüşümlerin incelenmesidir.

GOETHE.

Kişilerin işlevlerine göre incelenmesi, kategorilere bölünmesi ve olaya giriş biçimlerinin incelenmesi bizi kaçınılmaz olarak masal kişilerinin genel sorununa götürmektedir. Çok kesin olarak iki inceleme konusu ayırt etmek gerektiğini yukarıda belirtmiştik: Eylemleri yapan kişiler ve bu eylemlerin kendileri. Kişilerin adları ve nitelikleri değişken değerlerdir. Özel nitelik sözcüğünden, kişilerin dış nitelikler bütününü anlıyoruz: Kişilerin yaşı, cinsiyeti, durumu, taşıdığı özellikler ile dış görünümü, vb. Bu özel nitelikler masala canlılık, güzellik ve sevimlilik verir. Bir masaldan söz edildi mi, öncelikle Baba Yaga ve kulübesi, çok başlı ejderha, prens İvan ve güzel prenses, uçan büyülü atlar ve daha birçok şey anımsanır. Ama, yukarıda da gördüğümüz gibi, masalda bir kişi kolayca bir başkasının yerine geçer. Bu yerine geçmelerin bazen çok karmaşık olan nedenleri vardır. Gerçek yaşamın kendisi de hayali kişilerin yerini alan yeni ve renkli kişiler yaratır, masal çağdaş tarihsel gerçekten, komşu toplumların destansı şiirinden, yazından ve ister Hıristiyan dogmaları olsun, ister bölgesel halk inançları, dinden etkilenir. Masal en eski çoktanrıcılığın, Eskiçağ geleneklerinin ve törelerinin

izlerini taşır. Yavaş yavaş dönüşüm geçirir ve bu değişikliklerin de belli yasaları vardır. Bütün bu süreçler öylesine bir biçim çeşitliliği yaratır ki, işin içinden çıkmak son derece güçtür.

Ama, bu konuda yapılacak inceleme de olanaksız değildir. İşlevler değişmez olarak kalır, bu da işlevler çevresinde kümelenen öğeleri dizgeleştirmemizi sağlar.

Bu dizge nasıl oluşturulabilir?

En iyi yol, çizelgeler yapmaktır. Veselovski de masalların çizelgelere aktarılmasından söz ederdi, ne var ki çizelgelerin yapılabileceğine de pek inanmazdı.

Biz, bu çizelgeleri oluşturduk. Büyük bir karmaşıklık içermemesine karşın, söz konusu bütün çizelgelerin ayrıntılarını okura sunmamız olanaksız. Kişilerin özel niteliklerinin incelenmesi yalnızca şu üç temel bölümden oluşur: Kişilerin görünüşü ve adları, olaya giriş özellikleri, yaşadıkları yer. Buna daha az önemli bir dizi yardımcı öğe de eklenir. İşte bu nedenledir ki, Baba Yaga'nın belirgin özellikleri şunlar olacaktır: Adı, görünüşü (kemik bacaklı, upuzun burunlu, vb.), tavuk ayaklı dönen kulübesi ve olaya giriş biçimi: Uçan bir havan içinde gelirken ıslık sesi ve gürültüler çıkarır. Bir kişi, işlevler açısından, sözgelimi bağışçı, yardımcı, vb. diye tanımlanırsa ve onun hakkında söylenen her şey değişik bölümlere yazılırsa, son derece ilginç gözlemler yapılabilir. Bir bölümdeki bütün veriler, öbür bölümlerdeki verilerden bağımsız olarak bütün masallarda incelenebilir. Bu öğeler her ne kadar değişken değerlerse de, burada da çok sayıda yinelemelerin bulunduğunu görebiliriz. En canlı, en çok yinelenen biçimler, belli kurallar taşır. Bu kurallar ayırt edilebilir. Ama bu arada, öncelikle temel biçimlerin ya da türemiş veya bağımlı biçimlerden nasıl ayırt edilebileceğinin genel olarak tanımlanması gerektiğini de belirtelim. Uluslararası kurallar, ulusal biçimler (özellikle de Hint, Arap, Rus, Alman biçimleri) ve yöresel biçimler (Kuzey, Novgorod bölgesi, Perm bölgesi, Sibirya,

vb. biçimleri) vardır. Bir de yarı-kentsel biçimler gibi (askerler, tarım işçileri) bazı toplumsal kategorileri karşılayan biçimler söz konusudur. Genellikle belli bir bölümde rastlanan bir öğenin, birdenbire bir başka bölümde ortaya çıktığını görebiliriz: Bu durumda, bir biçimin yer değiştirmesi karşısındayız demektir. Sözgelimi, bir ejderha, akıl danışılan bir bağışçı olabilir. Bu tür değişmeler, ikincil oluşumların ortaya çıkmasında önemli bir rol oynar; ikincil oluşumlar, çoğunlukla, yeni konular olarak görülmektedir; oysa, bu konular eski konulardan kaynaklanmakta ve belli bir dönüşüm, belli bir değişim sonucunda ortaya çıkmaktadır. Yer değiştirme, tek dönüşüm örneği değildir. Her bölümün verilerini kümelendirerek, bütün tipleri, daha doğrusu bütün dönüşüm türlerini belirleyebiliriz. Bu sorun, bizi çok uzaklara götüreceğinden üstünde pek durmayacağız. Dönüşümler, bağımsız bir incelemeye gereç sağlayabilir.[1]

Ama çizelgeler, kişilerin özel niteliklerinin dizelgesi ve genel olarak değişken değerlerin incelenmesi, başka bir olasılık yaratır. Bütün masalların aynı işlevlerden oluştuğunu şimdiden bilmekteyiz. Dönüşüm yasalarına uyan yalnızca özel niteliklerle ilgili öğeler değildir; daha az belirgin ve incelenmesi daha güç olmasına karşın, işlevler de dönüşüm yasalarına uyar. (Temel olarak gördüğümüz biçimler, dizelgemizde hep birinci sırada verilmiştir.) Bu sorun özel araştırmalarla ele alınsaydı, olağanüstü masalın ilk örneği [prototipi], bizim yaptığımız gibi yalnızca şematik bir biçimde değil de, tümüyle somut olarak oluşturulabilirdi. Tek tek konular için, bu işlem uzun süreden beri yapılmaktadır. Bütün yöresel ya da ikinci oluşumları bırakıp, yalnızca temel biçimleri tutarak, genel

1. Bkz. V. Propp, "Olağanüstü Masalların Dönüşümleri," *Yazın Kuramı. Rus Biçimcilerinin Metinleri* (der. T. Todorov), İstanbul, Yapı Kredi Yay., 1995, s. 201-224 (Türkçe'ye çeviren: M. Rifat-S. Rifat). [Ç.N.]

masal türünü elde ederiz; bütün olağanüstü masallar da bir genel masal türünün değişkelerini oluşturur. Bu alanda yaptığımız araştırmalar, genel olarak olağanüstü masalların temel biçiminde görüldüğü gibi, bir ejderhanın bir prensesi kaçırdığı, İvan'ın Baba Yaga ile karşılaştığı, bir at elde ettiği, uçtuğu, atının yardımıyla ejderhayı yendiği, yeniden yola koyulduğu, dişi ejderhalarca izlendiği, erkek kardeşlerine rastladığı, vb. masallara ulaştırdı bizi. Ama bunu ancak, masaldaki değişimleri, dönüşümleri kesin bir incelemeden geçirdikten sonra kanıtlayabiliriz. Biçimsel sorunlar düzlemindeki bu incelemeler, bizi konular ve değişkeler sorununa ve de konular ile konuların düzenlenişi arasındaki bağıntı sorununa iletir.

Özel niteliklerin incelenmesi çok önemli bir saptamanın yapılmasını da sağlar. Bütün bölümlerdeki temel biçimleri saptayıp, bir masal oluşturmak amacıyla bunları belli bir düzene göre sıralarsak, bu masal, kuruluşunda bazı soyut kavramlar taşıdığını gösterir.

Düşüncemizi bir örnekle açıklayabiliriz. Bağışçının bütün işlerini saptayıp bir bölüm içinde sınıflandırırsak, bu işlerin rastlantıya bağlı olmadığını görürüz. Anlatı açısından, bu işler, destanın kullandığı geciktirme yöntemlerinden başka bir şey değildir. Kahraman bir engelle karşılaşır, bu engeli aşarken de, amacına ulaşma yolunu elde eder. Bu açıdan, işin ne olduğunu bilmek kesinlikle önemli değildir. Gerçekten de, söz konusu işlerin büyük bir bölümünü yalnızca belli bir yazınsal yapının oluşturucu bölümleri olarak göz önüne almak gerekir. Ama işlerin temel biçimleri açısından, bunların özel ve gizli bir amacı bulunduğunu gözlemleyebiliriz. Baba Yaga'nın ya da bir başka bağışçının, kahramanın ağzından öğrenmek istediği şeyler, ona uyguladıkları sınama, ancak soyut bir formülle açıklanan bir tek yanıt içerir. Aynı formül, temelde ayrı olmasına karşın, prensesin yaptığı işleri de aydınlatır. Formülleri karşılaştırırsak, birbirlerinden doğduklarını görürüz. Bu

formülleri, incelenen öbür özel niteliklerle ilgili öğelerle karşılaştırırsak, mantıksal düzlemde olduğu kadar estetik düzlemde de, beklenilenin tersine sürekli bir zincirlenme görürüz. İvan'ın bir sobanın üstüne yatmış olması (bu yalnızca Rus masallarına ilişkin değildir, uluslararası bir özelliktir), ölmüş ana babasıyla olan ilişkileri, yasaklamaların içeriği ve bu yasakların çiğnenmesi, bağışçının nöbet tuttuğu yer (bunun temel biçimi Baba Yaga'nın kulübesidir) ve hatta prensesin altın saçları gibi ayrıntılar (bütün dünya masallarında karşılaşılan bir özelliktir bu) tümüyle özel bir anlam kazanır ve bir inceleme konusu olabilir. Özel niteliklerin çözümlenmesi, masalın bilimsel olarak *yorumlanmasını* sağlar. Tarihsel açıdan, bu, olağanüstü masalın, biçimbilimsel temelde, bir mit olduğunu belirtir. Mitolojik okulun yandaşları, söz konusu görüşü gözden düşürmeye çalışmışlardır ama, bu görüşün Wundt gibi önemli yandaşları da olmuştur; biz de şimdi biçimbilimsel çözümleme yoluyla aynı görüşe varıyoruz.

Ama bütün bunları yalnızca varsayım biçiminde dile getiriyoruz. Biçimbilimsel araştırmalar bu alanda tarihsel bir incelemeyle desteklenmelidir; böyle bir inceleme de bu aşamada, uğraşımızın içinde yer alamaz. Masal daha sonra dinsel canlandırmalarla olan bağıntısı açısından da incelenmelidir.

Görülüyor ki, bizim ancak ana çizgileriyle belirttiğimiz, kişilerin özel niteliklerinin incelenmesi son derece önemlidir. Kişilerin özel niteliklerine göre kesin bir sınıflandırmasını vermek, amacımızın içinde yer almaz. Saldırganın bir ejderha, bir cadı, Baba Yaga, eşkiyalar, satıcılar, kötü bir prenses, vb.; bağışçının da Baba Yaga, küçük yaşlı bir kadın, arka avluda yaşayan bir nine, bir orman perisi, bir ayı, vb. olabileceğini söylemek gereksizdir; çünkü bu, bir katalog sunmak demektir. Bu tür bir katalog da, ancak daha genel sorunları açıklamak için verildiğinde ilginç olabilir. Aynı sorunlar, yukarıda belirtilmiştir: Söz

konusu özel niteliklerin temel biçimlerine yansıyan dönüşüm yasaları ve soyut kavramlardır bunlar. Biz burada aynı zamanda, bir incelemenin dizgesini, düzenini de belirledik.[2] Ama ortaya çıkan genel sorunlar özel araştırmalar gerektirdikleri ve kısa taslağımızda çözümlenemedikleri ölçüde, yalın bir katalog bütün anlamını yitirecek, kuru bir dizelgeden başka bir şey olmayacaktır; böyle bir dizelge uzman için son derece gereklidir ama genel olarak büyük bir yarar sağlamaz.

2. Bkz. Ek I.

9

BÜTÜN OLARAK MASAL

İlk bitki (Urpflanze) *dünyanın en şaşırtıcı varlığı olacaktır. Doğanın kendisi de bende bir kıskançlık duygusu uyandıracaktır. Bu örnekçeyle ve bu örnekçenin anahtarıyla sonsuz sayıda bitki, bir çıkarsama sonucu yaratılabilecektir; bir başka deyişle, bu bitkiler şu anda var olmasalar da ileride var olabileceklerdir. Bunlar, boş umut ya da şiirsel ve çarpıcı hayaller değildir; iç gerçek ve zorunluluktur bunların özünü oluşturacak olan. Bu yasa canlı olan her şeye uygulanabilir.*

GOETHE.

A. MASALLARIN BİLEŞİMİ.

Masalın başlıca öğelerinin neler olduğunu gösterdikten ve bazı ikinci dereceden önemli anları açıkladıktan sonra, şimdi de bir metnin oluşturucu bölümlerine göre kesitlenişini ele alabiliriz.

Önce masaldan ne anladığımız sorusu ortaya çıkar.

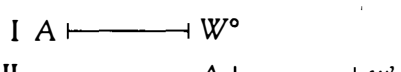
Bir kötülükle (*A*) ya da bir eksiklikle (*a*) başlayıp ara işlevlerden geçerek evlenmeye (*W*) ya da düğümü çözme olarak kullanılan başka işlevlere ulaşan her gelişmeyi biçimbilimsel açıdan olağanüstü masal diye adlandırabiliriz. Bitiş işlevi, ödüllendirme (*F*), aranılan nesnenin edinilmesi ya da genel olarak kötülüğün giderilmesi (*K*), izleme sırasında yardım ya da kurtarma (*Rs*), vb. olabilir.

Bu gelişmeyi *olaylar dizisi*[1] olarak adlandırıyoruz. Her yeni kötülük ya da zarar, her yeni eksiklik yeni bir olaylar dizisine yol açar. Bir masal birçok olaylar dizisi kapsayabilir ve bir metin çözümlendiğinde önce bu metnin kaç olaylar dizisinden oluştuğunu belirlemek gerekir. Metinde bir olaylar dizisi hemen bir başka olaylar dizisinin ardından gelebileceği gibi, bu olay dizileri birbirine de geçişebilir; böylece, başlayan gelişme araya bir başka olaylar dizisinin girmesi için duraklar. Bir olaylar dizisini ayırt etmek her zaman kolay olmasa da, her zaman olanaklıdır, hem de büyük bir kesinlikle. Bununla birlikte, masalı her ne kadar bir olaylar dizisi olarak tanımladıysak da bu, olay dizilerinin sayısının masal sayısına kesinlikle uygun düştüğü anlamına gelmez. Özel yöntemler, koşut olaylar, yinelemeler, vb. bir masalın birden çok olaylar dizisinden oluşmasına yol açabilir.

Bu nedenle, bir tek masal içeren bir metnin, iki ya da daha çok masal içeren bir metinden nasıl ayırt edileceğini incelemeden önce, olay dizileri arasındaki bağlantı yöntemlerini metnin içerdiği masal sayısından bağımsız olarak ele alacağız.

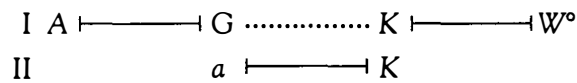
Olay dizileri birbirlerine aşağıdaki biçimde bağlanabilirler:

1. Bir olaylar dizisi hemen bir başka olaylar dizisinin arkasından gelir. Bu tür bağlantıyı şu şemayla gösterebiliriz:

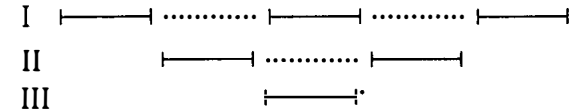

1. Fransızca metindeki *séquence* terimi karşılığında önerdiğimiz *olaylar dizisi* için Türkçe'de *sekans, bölüm, sahne* ve *kesit* sözcükleri de kullanılmaktadır. Nitekim biz de çevirimizin ilk baskısında *kesit* terimini önermiştik. Ancak bu terimi, sonradan, göstergebilimsel çözümlemede metnin "okuma birimleri"ni adlandırmada kullanmaya başladığımız için, bu baskıda söz konusu terimi değiştirip yerine *olaylar dizisini* kullandık. (Ç.N.)

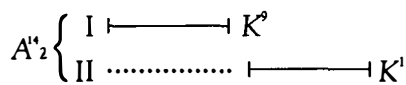
2. Bir önceki olaylar dizisi bitmeden yeni bir olaylar dizisi başlar. Olay ikinci dereceden bir olgunun anlatıldığı bir olaylar dizisinin araya girmesiyle duraklar. Bu olgunun bitmesinden sonra, ilk olaylar dizisi yeniden başlar ve sonuçlanır:

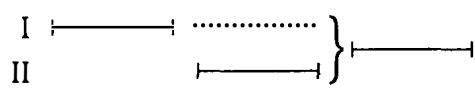
3. Araya giren ikinci dereceden olgu da kesintiye uğrayabilir ve böylece görece olarak karmaşık şemalar elde edebiliriz:

4. Masal aynı anda yapılmış iki kötülükle başlayabilir; bu kötülüklerden önce biri tümüyle giderilebilir, öbürünün giderilmesiyse daha sonra olur. Kahraman öldürülmüşse ve büyülü nesne elinden alınmışsa, önce öldürme sonra da hırsızlık giderilir.

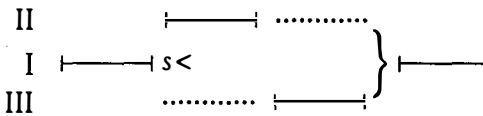

5. İki olaylar dizisinin ortak bir sonucu bulunabilir:

6. Masalda bazen *iki* arayıcı vardır (sözgelimi *155* numaralı masal; bu masalda asker çocuğu olan iki İvan vardır). İlk olaylar dizisinin ortasında kahramanlar birbirlerinden ayrılırlar. Genellikle, üzerinde kehanetlerin bulunduğu bir işaret direği önünde ayrılırlar. Bu direk *ayırıcı* olmaya yarar (bir işaret direği önündeki ayrılığı < simgesiyle belirteceğiz. Bu direk bazen basit bir aksesuvardır). Kahramanlar ayrılırlarken birbirlerine belirleyici

bir nesne verirler (kaşık, ayna, mendil; belirleyici bir nesnenin aktarılmasını s simgesiyle belirteceğiz). Bu masalların çizimi şöyledir:

Olay dizileri arasındaki başlıca bağlantı yöntemleri işte bunlardır.

Hangi koşullarda birden çok olay dizisinin bir masal oluşturduğu ve ne zaman iki ya da daha çok masal karşısında bulunduğumuzu kendi kendimize sorabiliriz. Önce, *olay dizileri arasındaki bağıntı yöntemlerinin bu alanda hiçbir etkide bulunmadıklarını* açıklamalıyız. Bu sorunla ilgili kesin ölçütler yoktur. Ama biz yeterince açık birkaç durumu belirteceğiz.

Aşağıdaki durumlarda yalnızca bir masal vardır:

1. Masalın tümü bir tek olaylar dizisinden oluşmuşsa.

2. Masal, biri olumlu öbürü de olumsuz biçimde biten iki olaylar dizisinden oluşmuşsa. Örnek: Olaylar dizisi I– kötü ana, üvey kızını evden kovar. Baba onu götürür. Kız armağanlarla döner. Olaylar dizisi II– kötü ana kızlarını gönderir. Baba onları götürür. Cezalandırılmış olarak geri dönerler.

3. Olay dizileri bütünlükleri içinde üçlenmişse. Bir ejderha bir genç kız kaçırır. I. ve II. olaylar dizisinde ağabeyler birbiri ardından onu aramaya giderler ve çamura saplanırlar. III. olaylar dizisinde en küçük erkek kardeş aramaya çıkar ve genç kız ile iki ağabeyini kurtarır.

4. Büyülü bir nesne birinci olaylar dizisinde elde edilmiş ve yalnızca ikinci olaylar dizisinde kullanılmışsa. Örnek: Olaylar dizisi I– erkek kardeşler, atları aramaya çıkarlar. Onları bulurlar ve evlerine dönerler. II– bir ejderha prensesi korkutur. Erkek kardeşler yola çıkar. Atlar sayesinde amaçlarına ulaşırlar. Bu durumda şunlar olur: Genellikle

masalın ortasında gerçekleşen büyülü nesnenin elde edilmesi, masalın başına doğru kaydırılır ve olay örgüsünün en önemli düğüm noktasından (ejderhanın tehdit etmesi) önce yer alır. Büyülü nesnenin elde edilmesinden önce, bir eksikliğin güdülenmesiz olarak tanınması yer alır (erkek kardeşler birdenbire atları olsun isterler); bu da, bir arayışa yol açar; bir başka deyişle, bir olaylar dizisinin başlangıç noktasını oluşturur.

5. Kötülüğün kesinlikle giderilmesinden önce yeni bir arayışa yol açan, bir başka deyişle, yeni bir masala değil de yeni bir olaylar dizisine yol açan bir eksiklik birdenbire duyulursa, yine bir tek masal var demektir. Bu durumda, yeni bir at, Koşçey'in ölümünü taşıyan yumurta, vb. gerekir; bu da, yeni bir gelişmeyi başlatır; aynı anda da daha önce başlamış olan olaylar dizisi geçici olarak duraklar.

6. Olay örgüsünün birlikte yapılmış iki kötülükle (kötü ana üvey kızını kovar ve büyüler, vb.) düğümlendiği durumda da bir tek masal vardır.

7. İlk olaylar dizisinin ejderhaya karşı sürdürülen bir çatışmayı ortaya koyduğu, ikinci olaylar dizisininse, aranılan nesnenin erkek kardeşler tarafından çalınması, kahramanın bir uçuruma düşmesi, vb. ile başladığı, ardından da düzmece kahramanın asılsız savlarının (*L*) ve güç işlerin geldiği metinlerde de bir tek masal vardır. Bütün işlevleri saydığımızda, gözümüze çarpan öğe, gelişme bölümü olmuştur. En dolu, en bütünlenmiş masal biçimidir bu.

8. Kahramanların birbirlerinden işaret direğinin önünde ayrıldıkları masallar da bir tek masaldan oluşmuş metinler olarak ele alınabilir. Bununla birlikte, erkek kardeşlerden her birinin talihinin, birbirinden kesinlikle ayrı masallara yol açabileceğini belirtmek gerekir; demek ki, bu durum bir tek masaldan oluşmuş öyküler topluluğunun dışında tutulabilir.

Bütün öbür durumlarda, iki ve daha çok masal söz konusudur. Bir metinde, birçok masalın bulunup bulunmadığı

belirlenmek istendiğinde, çok kısa kesitlerin bizi şaşırtmaması gerekir; özellikle de tohumlara zarar verilmesinin ya da bir savaş ilanının yer aldığı kesitlerin. Tohumlara zarar verilmesi genellikle biraz özel bir yer tutar. Çoğunlukla tohumlara zarar veren kişinin ikinci olaylar dizisinde birincisine oranla daha önemli bir rol oynadığını ve tohumlara zarar verilmesinin, kişiyi olaya sokmaktan başka bir işlevi olmadığı hemen gözümüze çarpar. Nitekim *105* numaralı masalda, otları çalan kısrak, ardından bir bağışçı olur (ayrıca bkz. *186* ve *187* numaralı masallar.) 126 numaralı masalda, *129* ve *125* numaralı masallardaki küçük adama benzeyen küçük bir tunç adam, ortaya buğday çalan bir kuş biçiminde çıkar. ("Ve bu kuş küçük bir tunç adamdı.") Ama, masalların kişinin ortaya çıkma biçimine göre bölümlenmesi olanaksızdır. Buna karşılık, her ilk olaylar dizisinin yalnızca sonraki olaylar dizisindeki kişileri hazırlayıp ortaya çıkardığını söyleyebiliriz. Kuramsal olarak, tohumların çalınması ve hırsızın yakalanması, kesinlikle ayrı bir masalın bölümleridir. Ama, bu olaylar dizisi çoğunlukla bir giriş olarak algılanır.

B. ÇÖZÜMLEME ÖRNEĞİ.

Şimdi artık olay dizilerinin nasıl bölümlendiğini bildiğimize göre, bir masalı oluşturucu bölümlerine göre kesitleyebiliriz. Temel oluşturucu bölümlerin kişilerin işlevleri olduğunu gördük. Bir de, bağlantı öğeleri ve güdülenmeler var. Kişilerin ortaya çıkış biçimleriyse (uçan ejderhanın gelişi, Baba Yaga ile karşılaşma) özel bir yer tutar. Son olarak da, Baba Yaga'nın kulübesi ya da kilden [dayanıksız] ayakları gibi nitelendirici aksesuvarlar ya da öğeler de vardır. Bu öğelerin oluşturduğu beş kategori, yalnızca masalın yapısını değil, ama masalı kendi bütünlüğü içinde de belirtir.

Şimdi bütün bir masalı, sözcüğü sözcüğüne bağlı kalarak, oluşturucu bölümlerine göre bölümlemeye çalışalım. Bu amaçla, tek olaylar dizisinden oluşan küçük bir masalı, bütüncemizdeki en kısa masalı seçeceğiz. Daha karmaşık masal çözümleme örneklerini ek bölümünde verdik, çünkü bu çözümlemeler daha çok uzmanları ilgilendiriyordu. Seçtiğimiz masal *Kuğu-Kazlar* (*113*) adını taşıyor.

Bir zamanlar yaşlı bir karı koca yaşarmış, bunların bir kızı ve bir de küçük oğulları varmış.[1]

1. Başlangıç durumu (α).

Günlerden bir gün "Kızım, kızım, demiş anası, biz çalışmaya gidiyoruz, sana dönüşte çörek getiririz, güzel bir giysi diker, bir de küçük mendil alırız. Sen uslu uslu otur, kardeşine göz kulak ol ve sakın dışarı çıkma.[2]"

2. Verilen sözlerle desteklenen yasaklama (γ^1).

Ardından yaşlı karı-koca yola koyulmuşlar[3]; kız da kendisine söylenenleri kulak ardı ederek[4], küçük kardeşini pencerenin altındaki otların üstüne bırakıp dışarı çıkmış ve oynamaya, gezip dolaşmaya dalmış[5].

3. Ana babanın evden uzaklaşması (β^1).
4. Yasağın çiğnenmesi güdülenmiştir (*Gdl*).

O sırada, kuğu-kazlar küçük çocuğun üstüne saldırmışlar ve onu yakalayıp

5. Yasağın çiğnenmesi (δ^1).

kanatları üzerinde kaçırmışlar[6].

Kızcağız, eve döndüğünde bir de bakmış ki kardeşi yerinde yok[7].

Bunun üzerine bir çığlık atmış, oradan oraya koşup kardeşini aramaya başlamış. Ama kardeşi hiçbir yerde yokmuş. Bir yandan kardeşini çağırıyor, bir yandan da hıçkıra hıçkıra ağlıyormuş; hele ana babasının kendisine kızacağını düşündükçe de iyice sızlanıp duruyormuş. Ama kardeşinden hiçbir ses çıkmıyormuş[8].

Sonra, doğru kırlara koşmuş[9]; uzaktan uzağa kuğu-kazların korkunç bir ormana dalıp kaybolduklarını görmüş. Bu kuğu-kazların, kötülükleri evvelden beri dillere destanmış, her yana zarar verir, küçük çocukları da kaçırırlarmış. Genç kız, küçük kardeşini onların kaçırdığını anlamış ve yakalamak için peşlerinden koşmaya başlamış[10].

6. Kötülük: Kaçırma (A^1).

7. Kötülüğün öğrenilmesinin eşdeğerli ilk biçimi (B^4).

8. Ayrıntılar. Üçlemenin ilk biçimi.

9. Evden gidiş ve arayışın başlangıcı ($C\uparrow$).

10. Bu masalda, kötülük haberini önceden verecek bir gönderen olmadığı için, bu görev, belli bir gecikmeyle

Koşmuş, koşmuş; birden karşısına bir soba çıkmış[11].

"Soba, soba, demiş, nereye gidiyor bu kazlar söyle bana?

– Çavdar çöreğimden yersen söylerim, demiş soba[12].

– Biz, babamın evinde buğdaydan yapılanları bile yemeyiz[13]." demiş kız.

(Bundan sonra, kız bir elma ağacı ve bir ırmakla karşılaşır. Benzer önerileri de aynı küstahlıkla yanıtlar[14]).

Genç kız, eğer bir kirpiye rastlamamış olsaydı, kırlarda boşuna koşup duracak, ormanlarda boşuna dolaşacaktı[15]; içinden kirpiye bir tekme atmak gelmiş[16], ama dikenleri batar diye korkmuş[17] ve ona soru sormuş:

"Kirpi, kirpi, kazların nereye gittiğini görmedin mi?[18]

saldırgana aktarılır; ortalıkta bir an görünen saldırgan, kötülüğün ne tür bir kötülük olduğunu açıklar (bağlantı — §).

11. Bağışçının ortaya çıkışı (ortaya çıkışın kurallara uygun biçimi: Bağışçıyla rastlantısal olarak karşılaşılır [*71-73*][1].

12. Bağışçı ile çok kısa konuşma ve sınama (D^1). [*76, 78 b*].

13. Küstahça bir yanıt: Kahramanın olumsuz tepkisi (sınama karşısında başarısızlık, *olumsuz* E^1).

14. Üçleme. D^1 ve *olumsuz* E^1 öğeleri iki kez daha yinelenir. Her üçünde de ödül elde edilemez (*olumsuz* F^1).

15. İyilikbilir bir yardımcının ortaya çıkışı.

16. Yardımcı güç durumdadır, yine de aman dilemez (d^7).

17. Yardımcı bağışlanır (E^7).

18. Konuşma (bağlantı öğesi — §).

1. Köşeli ayraç içindeki rakamlar Ek 1'deki çizelgelere gönderir.

Kirpi de:

– Şu tarafa, demiş[19].

Kız o tarafa koşmuş ve olduğu yerde dönen tavuk ayaklı bir kulübe görmüş[20].

Kulübede de, mosmor burunlu, kilden ayaklı Baba Yaga yaşarmış[21].

Kız bir de ne görsün? Kardeşi de orada bir sıraya oturmuş[22], altın elmalarla oynuyormuş[23].

Ablası onu görünce yavaş yavaş içeri girmiş ve kardeşini kapıp kaçırmış[24,25] ama kazlar da peşine takılmışlar[26], onu yakalayacaklar, nereye saklanmalı acaba?

(Kahramanın, aynı kişiler tarafından bir kez daha üçlü bir sınamadan geçirildiği görülür; ama bu kez, kahraman olumlu yanıtlar verir: Onlar da kızın yardımına koşarlar. Irmak, elma ağacı ve soba genç kızı gizlerler[27]. Öykü de, genç kızın eve dönüşüyle biter).

19. İyilikbilir kirpi kahramana yolu gösterir (F^9 = G^4).

20. Saldırganın evi [*92 b*].

21. Saldırganın portresi [*94*].

22. Aranan kişinin ortaya çıkışı [*98*].

23. Altın, aranan kişinin değişmez özelliklerinden biridir [*99*].

24. Aranan nesnenin zorla ya da kurnazlıkla geri alınması (K^1).

25. Dönüşten söz edilmez, ona üstü kapalı değinilir (↓).

26. Uçarak izleme (Pr^1).

27. Yeniden üçlü bir sınamadan geçirme (D^1), kahramanın tepkisi bu kez olumludur (E^1). Sınamayı yapan kişi, kahramanın hizmetine girer (F^9), ve böylece onu izleyenlerden kurtarır (Rs^4).

Şimdi bu masalın bütün işlevlerini bir araya getirirsek şu şemayı elde ederiz:

$$\alpha\gamma\beta^{1}\delta^{1}A^{1}B^{4}C\uparrow \left\{ \begin{array}{ccc} D^{1}\text{Olmsz} & E^{1}\text{ Olmsz} & F^{1} \\ d^{7} & E^{7} & F^{9} \end{array} \right\} G^{4}K^{1}\downarrow Pr^{1}\ [D^{1}E^{1}F^{9} = Rs^{4}]\ \text{x } 3$$

Şimdi de bütüncemizdeki bütün masalların aynı biçimde çözümlendiğini ve her çözümlemenin de bu tür bir şemayı oluşturmamıza olanak verdiğini düşünelim. Bu bizi nereye ulaştırır? Önce şunu belirtelim ki, oluşturucu bölümlere ayırma, genel olarak, bütün bilimlerde son derece önemlidir. Bugüne kadar bu tür bir bölümlemenin masal için gerekli nesnellikle yapılmadığını gördük. Demek ki, bu, çok önemli bir ilk sonuçtur. Ama, ayrıca, bu şemalar, kendi aralarında karşılaştırılabilir ve böylece, yukarıda, giriş bölümünde ele alınan bir dizi sorun çözümlenebilir. İşte, şimdi bu sorunların çözümüyle ilgileneceğiz.

C. SINIFLANDIRMA SORUNU.

Masalları konularına göre sınıflandırmanın başarısızlığını yukarıda açıklamıştık.

Şimdi elde ettiğimiz sonuçları uygulayacağız ve yapısal özelliklere göre bir sınıflandırma yapmaya çalışacağız.

Önce iki sorunu birbirinden ayırmamız gerekir: 1. Olağanüstü masallar ile öbür masalların ayırt edilmesi; 2. Olağanüstü masalların sınıflandırılması.

Olağanüstü masalların yapısının değişmezliği, bu masalların varsayımsal bir *tanımını yapmamızı* sağlar, bu tanım da şöyle dile getirilebilir: Olağanüstü masal, değişik biçimleriyle belirtilen işlevlerin birbirini düzenli bir biçimde izlemesine göre oluşmuş bir anlatıdır. Bu işlevlerin bazıları kimi anlatılarda yoktur, bazılarınınsa bir başka anlatıda yinelendikleri görülür. Söz konusu tanım, *olağanüstü*

sözcüğünün anlamını yitirmesine yol açar ve gerçekten de, tümüyle ayrı bir biçimde oluşmuş olağanüstü bir peri masalı ya da fantastik masal tasarlamak kolaydır (sözgelimi, Goethe'nin ejderha ve zambak konusundaki masalı, Andersen'in bazı masalları, Garşin'in masalları, vb.). Buna karşılık, çok ender olarak rastlanan, bazı olağanüstü olmayan masallar yukarıdaki şemaya göre oluşturulabilir. Belli sayıdaki efsanelerin, birkaç hayvan masalının ve hiçbir yere bağlanmayan öykülerin de aynı yapısı vardır. Dolayısıyla, *olağanüstü* sözcüğünün yerine bir başka terim konmalıdır. Ancak böyle bir terim bulmak çok zor olduğu için, bu masalları geçici olarak, eski terimiyle adlandırmayı sürdürüyoruz. Bu terimi başka masal kategorilerini incelediğimiz zaman değiştirebiliriz; bu da düzenli bir terimler bütününün yaratılmasını sağlayacaktır. Olağanüstü masallar yedi kişinin yer aldığı bir şemaya uyan masallar olarak belirtilebilir. Bu, çok doğru ama hiç de uygun olmayan bir terimdir. Söz konusu masalları tarihsel bir açıdan tanımlarsak, bunlara artık kullanılmayan mitsel masallar terimini vermemiz gerekir.

Kuşkusuz, bir kategorinin tanımlanması için önceden çözümlenmesi gerekir. Bütün metinlerin hızla ve kolaylıkla çözümlenebileceği düşünülmemelidir. Bir metindeki anlaşılmaz bir öğe, koşut ya da değişik bir başka metinde çok açık seçik olabilir. Ama, koşut metin yoksa, anlaşılmaz kalır. Bir masalın doğru çözümlemesini yapmak her zaman kolay bir şey değildir. Belli bir alışkanlık, belli bir beceri gerektirir. Gerçeği söylemek gerekirse, çok kolay ayrıştırılan Rus masal derlemelerinin sayısı oldukça yüksektir. Ama, masalların yapısındaki anlaşılırlığın, köylülüğe, hatta, uygarlığın pek ilişmediği köylülüğe özgü olmasından ötürü, işler karmaşıklaşır. Her yabancı etki, masalı değişikliğe uğratır, bazen de bütünlüğünü bozar. Kesinlikle gerçek [otantik] olan masalların sınırlarını aştığımız an, karışıklıklar başlar. Afanasyev'in derlemesi, bu açıdan şaşılacak ölçüde değerli

bir inceleme konusudur. Ama, aynı şemaya uyan Grimm kardeşlerin masalları daha az katışıksız ve daha az değişken bir görünüm sunar. Bütün ayrıntıların ne olacağı ise kestirilemez. Masalın iç öğeleri arasında bir benzeşme gerçekleşebilirse, bütün türlerin de kendi aralarında kesişip, birbirlerine benzeyeceğini düşünmek gerekir. Böylece bazen, son derece karmaşık yığışımlar oluşur; şemamızdaki oluşturucu bölümler de bunların arasına ikinci dereceden öğeler olarak katılır. Ayrıca en eski mitlerin bir bölümünün de benzer bir yapı sunduğu ve bazı mitlerin bu yapıyı son derece arı bir biçimde ortaya koyduğunu belirtmek istiyoruz. Masalın kaynağını, işte bu tür anlatılara dayandırmak gerekir. Öte yandan, aynı yapıyı sözgelimi, bazı şövalye romanlarında da buluruz. Söz konusu türün kaynağı her halde masala dayanmaktadır. Bu sorunların ayrıntılı bir karşılaştırmalı incelemesi ilerki yıllarda yapılacak bir iştir.

Bazı hayvan masallarının aynı biçimde oluştuğunu göstermek için, kurt ve oğlaklar öyküsünü (53) inceleyeceğiz. Bu masalda başlangıç durumu (keçi ve oğlaklar), ananın uzaklaşması, yasaklama, saldırganın (kurt) kandırması, yasağın çiğnenmesi, aileden birinin kaçırılması, kötülüğün duyurulması, arayış, saldırganın ortadan kaldırılması işlevlerini buluruz. Kurtun öldürülmesi, aynı zamanda onun cezalandırılmasıdır. Daha sonra da, kaçırılan kişilerin geri alınması ve geri dönüşle karşılaşırız. Masal aşağıdaki şemaya uyar:

$$\gamma^{1}\ \beta^{1}\ A^{1}\ B^{4}\ C\ \uparrow\ I^{4}\ K^{5}\ \downarrow$$

Böylece, yapı özelliklerine dayanarak, belli bir sınıfı doğru olarak ve kesin bir nesnellikle öbürlerinden ayırt edebiliriz.

Çalışmayı sürdürmek için, masallar arasında konularına göre ayrımlar yapmak zorundayız. Mantıksal yanlışlara düşmemek için, iyi bir sınıflandırmanın üç ilkeye göre

gerçekleştirilebileceğini belirtelim: 1. Aynı özelliğin çeşitli türlerine göre (yapraklı ağaç, iğne yapraklı ağaç); 2. Aynı özelliğin yokluğuna ya da varlığına göre (omurgalılar ve omurgasızlar); 3. Birbirini karşılıklı dışlayan özelliklere göre (memeliler arasında çiftparmaklılar ve kemirgenler). Bir sınıflandırma içinde, tanımlar ancak cinslere, türlere ve çeşitlere göre ya da başka aşama derecelerine göre değişebilir, ama her aşama içinde, tanımlar değişmez ve düzenli olmalıdır.

Şemalarımızı incelediğimizde, birbirini karşılıklı dışlayan özelliklere göre bir sınıflandırma yapıp yapamayacağımızı sorabiliriz. İlk bakışta, bu olanaksız gibi görünür, çünkü hiçbir işlev bir başka işlevi dışlamaz. Ama daha yakından bakıldığında, aynı olaylar dizisinde ancak çok ender olarak bulunan iki ikili işlevin var olduğunu görürüz; bunlara öylesine ender olarak rastlanır ki, dışlamayı bir kural, rastlaşmayı da bir kural dışı olarak ele alabiliriz (bu da, aşağıda göreceğimiz gibi, masalların değişmezliği, tekbiçimliliği konusunda söylediğimizle çelişmez). Bu iki ikili işlev şunlardır: Bir yandan, saldırganla çatışma ve kahramanın zaferi (*H-J*), öte yandan, güç iş ve bu işi yerine getirme (*M-N*). İlk ikili işleve yüz masalda kırk bir kez, ikincisine ise otuz üç kez rastlanır, bu ikili işlevlerin her ikisi de aynı olaylar dizisinde üç kez geçer. Söz konusu işlevlerin bulunmadığı kesitlerin de var olduğunu ileride göreceğiz. Bu durumda, hemen dört kategori çıkar ortaya: *H-J*'den (çatışma-zafer) geçen gelişme, *M-N*'den (güç iş-güç işi yerine getirme) geçen gelişme, *H-J* ve *M-N*'den geçen gelişme, ne *H-J*'den ne de *M-N*'den geçen gelişme.

Ama sınıflandırma, çok sayıda masalın birden çok olaylar dizisinden oluşması nedeniyle, büyük ölçüde karmaşıklaşır. Biz yalnızca bir tek olaylar dizisinden oluşan masallardan söz ettik. İleride daha karmaşık masallarda durumun nasıl olduğunu göreceğiz; şimdilik, yalın masalların bölümlenmesini izleyelim.

Bu bölümleme salt yapısal özelliklere göre sürdürülemez, çünkü yalnızca *H-J* ve *M-N* işlevleri birbirini dışlar. Dolayısıyla, bütün masallarda bulunan bir öğe seçmek ve bu öğenin çeşitlerine göre bir bölümleme yapmak gerekir. Bütün masallarda bulunması zorunlu olan tek işlev *A* (kötülük) ya da *a*'dır (eksiklik). Ama bu öğenin çeşitleri, sınıflandırmayı sürdürmemizi sağlar. Dolayısıyla, her altbölümün ilk paragrafı, bir adamın kaçırılmasını anlatan masallara, ikincisi bir tılsımın çalınmasına, vb'ne ayrılacak, böylece *A* öğesine ilişkin bütün çeşitler tüketilecektir. Daha sonra *a* öğesini sunan masallar, bir başka deyişle, bir nişanlı kızın, bir tılsımın, vb'nin aranmasını anlatan masallar sınıflandırılacaktır. Bu ilkeye dayanarak, aynı biçimde başlayan iki masalın, sözgelimi güç işin bulunmasına ya da bulunmamasına göre değişik kategorilere yerleştirileceğini ileri sürebiliriz. Gerçekten de, böyle olur, ama bu durum sınıflandırmamızın doğruluğunu hiçbir biçimde geçersiz kılmaz. *H-J*'li ve *M-N*'li masallar gerçekte, değişik oluşumlu masallardır, çünkü bu öğeler birbirlerini karşılıklı dışlarlar. Bir öğenin varlığı ya da yokluğu onların temel yapı özelliğidir. Nitekim, hayvanbilimde balina, görünüşte bir balığa benzemesine karşın, akciğerleriyle soluduğu için balıklar arasında sayılmaz. Yine aynı biçimde, yılanbalığı her ne kadar yılana benzerse de balıklar kategorisinde yer almaktadır, patates de genellikle bir kök olarak görülmesine karşın, bir gövdedir, vb. Bir sınıflandırma, yapısal ve iç özellikleri izler, dış ve değişken özellikleri değil.

Burada şöyle bir sorun çıkar ortaya: Birden çok olay dizisi içeren masalları, bir başka deyişle, sözgelimi birçok kötülüğün yer aldığı ve her birinin de değişik bir gelişmeyle sürdüğü masalları ne yapmalı?

Bu sorun bir tek biçimde çözümlenebilir. Birden çok olay dizisinden oluşan her metin için, birinci olaylar dizisi şudur, ikinci olaylar dizisi şu, vb. demekle. Başka bir çözüm yolu yoktur. Özellikle bu sınıflandırmanın kesin

bir çizelgesini çıkarmak istediğimizde kullanımı güç ve pek uygun olmayan bir çözüm yoludur bu ama, gerçekten ve haklı olarak da doğrudur.

Demek ki, dört tür masal elde ederiz. Peki bu, bütün olağanüstü masalların tam anlamıyla tekbiçimliği konusunda ileri sürdüğümüz görüşle çelişmez mi? *H-J* ve *M-N* öğeleri aynı olaylar dizisi içinde birbirlerini karşılıklı dışlıyorlarsa, bu, yukarıda ileri sürdüğümüz gibi, bir tek tip değil de, iki temel masal tipi bulunduğu anlamına gelmez mi? Hiç de öyle değil. İki olaylar dizisinden oluşan masalları dikkatlice incelediğimizde şunu görürüz: Olay dizilerinden biri bir çatışmayı, öbürü de güç bir işi sunuyorsa, çatışma her zaman birinci olaylar dizisindedir, güç iş de ikinci olaylar dizisinde. Bu masallarda ayrıca, kardeşleri tarafından itilen İvan'ın bir uçuruma düşmesi, vb. gibi, ikinci olay dizileri için özgün bir başlangıca da rastlanır. Bu masalların iki olaylar dizisine göre kurulmaları kurallara uygundur. İki olaylar dizisi içeren masal bütün masalların temel türüdür. Bu tür masallar çok kolaylıkla ikiye bölümlenebilir. Belli bir karmaşıklık yaratanlar erkek kardeşlerdir. Erkek kardeşler daha başlangıçta ortaya çıkmamışlarsa ya da genellikle bunların rolleri sınırlandırılmışsa, masal, İvan'ın mutlu dönüşüyle, bir başka deyişle, ikinci olaylar dizisi başlamadan, birinci olaylar dizisiyle bitebilir. Demek ki, masalın ilk yarısı bağımsız bir masal olarak var olabilir. Öte yandan, ikinci yarısı da bitmiş bir masal görünümündedir. Bunun için, erkek kardeşleri başka saldırganlarla değiştirmek ya da yalnızca nişanlı kızın aranmasıyla başlamak yeterlidir; böylece gelişimi güç işlerin anlatımıyla oluşan bir masal elde ederiz. Demek ki, her olaylar dizisi ayrı ayrı var olabilir ama iki olay dizisinin birleşmesi sonucu tümüyle bitmiş bir tek masal ortaya çıkar. İki masal tipinin var olması, her tipin kendine özgü bir öyküsü bulunması ve çok eski bir dönemde, iki geleneğin

karşılaşıp bir tek bütün biçiminde kaynaşmış olması, tarihsel açıdan son derece olanaklıdır. Ama olağanüstü Rus masallarından söz ettiğimizde, bu kategoriye bağlı bütün masalların kaynaklandığı bir tek masalın söz konusu olduğunu belirtmek zorundayız.

D. ÖZEL BİÇİMLERİN GENEL YAPIYLA BAĞINTISI.

Şimdi masallarımızdaki çeşitli türlerin neyi simgelediklerini inceleyelim:

1. Çatışma ve zafer işlevlerini içeren bütün şemaların ve saldırganın, çatışma olmadan basit bir biçimde öldürüldüğü bütün durumların bir dizelgesini çıkaracak olursak, şöyle bir şema[2] elde etmiş oluruz (ileride sözünü edeceğimiz hazırlayıcı bölüme ilişkin işlevler bu taslakta yer almaz):

A B C ↑ D E F G H I J K ↓ Pr - Rs O L Q Ex U T W°

Güç işler içeren bütün çizimleri alt alta yazacak olursak, şu sonucu elde ederiz:

A B C ↑ D E F G O L M J N K ↓ P- Rs Q Ex T U W°

2. Elde edilen iki şemanın karşılaştırılması da şunu verir:

A B C ↑ D E F G H J I K ↓ P r - R s O L Q Ex U T W°
A B C ↑ D E F G O L M J N K ↓ P r - R s Q Ex T U W°

Görüldüğü gibi, bir yandan çatışma ve zafer, öte yandan da güç işler ile bu işleri yerine getirme, öbür işlevlerin

2. Bkz. Ek III'teki kısaltmalar dizelgesi.

dizilişi içinde, konumları açısından, birbirine uymaktadır. Bu işlevler arasında yer değiştirenler, yalnızca kahramanın kimliğini gizleyerek gelişi ile düzmece kahramanın asılsız savlarıdır; bunlar çatışmadan sonra (prens bir aşçının yerine, saka da zafer kazanmış birinin yerine geçer), güç işlerden de önce (İvan, ülkesine döndüğünde bir zanaatkârın yanına girer, erkek kardeşleriyse başarıyı elde etmiş kişilerin yerine geçer) gelir. Ayrıca, güç işlerin yer aldığı olay dizileri çoğunlukla, yinelemeli ya da tekli ikinci olay dizileridir; bu olay dizelerinin birinci olaylar dizisi olmalarına çok az rastlanır. Masal iki olaylar dizisinden oluşmuşsa, bir çatışma içeren olaylar dizisi her zaman güç işler içeren olaylar dizisinden önce gelir. Bundan şöyle bir sonuç çıkarabiliriz. *H-J*'li olaylar dizisi tam anlamıyla birinci olaylar dizisidir; M-*N*'li olaylar dizisiyse tam anlamıyla ikinci bir olaylar dizisi ya da yinelemeli bir olaylar dizisidir. Bunların her biri ayrı ayrı da var olabilir, ama birleşmeleri her zaman belirttiğimiz düzene uyar. Karşıt düzene uygun bir birleşme de kuramsal açıdan olanaklıdır kuşkusuz ama, bu durumda her zaman mekanik bir birleşme söz konusu olacaktır.

3. İki ikiliyi birleştiren masallar şu şemaya[3] uyarlar:

A *B C* ↑ *F H* - J K ↓ *L* M - N Q Ex U W°

Bu durumda da, *H-J* işlevlerinin (çatışma-zafer) M-*N* işlevlerinden (güç iş - güç işi yerine getirme) önce geldiği görülür. İki ikili arasında *L* işlevi (düzmece kahramanın asılsız savları) yer alır. İncelenen üç durum, bileşimin, izlemeye olanak sağlayıp sağlamadığına karar vermek için yeterli değildir. Çünkü bu, üç metinde de yoktur.

Açıkça, iki kesitin mekanik bir birleşmesiyle, bir başka

3. Bütüncemizde üç duruma rastlanır: *123*, *136 IV*, *171 III*. Bu üç durum teknik nedenlerden ötürü, son çizimde yeniden ele alınmamıştır.

deyişle, deneyimi az olan masalcıların kurallara uymayışlarıyla karşılaşırız. Bu, masalın klasik yapısının belli bir ölçüde bozulması demektir.

4. Hangi biçimde olursa olsun, içinde bir çatışmaya da bir güç işe de rastlamadığımız bütün şemaları alt alta yazacak olrusak, şunu elde ederiz:

$$A\,B\,C\uparrow D\,E\,F\,G\,K\downarrow\ Pr\text{-}Rs\,Q\,Ex\ T\,U\,W^{\circ}$$

Bu masalların şemasını bir önceki şemalarla karşılaştırırsak, bu çizimin de özel bir yapı ortaya koymadığını görürüz. Aşağıdaki almaşık şema bütüncemizdeki bütün masalları düzenler:

$$A\,B\,C\uparrow D\,E\,F\,G\ \frac{H\,J\,I\,K\downarrow Pr\text{-}Rs\,O\,L}{L\,M\,J\,N\,K\downarrow Pr\text{-}Rs}\ Q\,E\,x\,T\,U\,W^{\circ}$$

H-J'li olay dizileri üst bölüme göre; M-*N*'li olay dizileri alt bölüme göre gelişir, iki ikiliyi içeren olay dizileriyse önce üst bölüme göre, sonra da sonuna dek izlemeksizin alt bölüme göre gelişir; *H-J* ile M-*N* işlevlerini sunmayan olay dizilerine gelince, bunlar da olay dizilerini birbirinden farklı kılan öğelerden uzak durarak gelişirler.

L işlevinin durumu (düzmece kahramanın asılsız savları) bazı açılardan sakınımlı olmayı gerektirir. Çatışma ve zafer (üst şema) işlevlerinden geçen gelişmede *L* işlevi gerçek kahramanın kimliğini gizleyerek gelişi (O) ile tanınması (*Q*) arasında yer alır; güç iş ile bu işin yerine getirilmesi (M-*N*) işlevlerini kapsayan ve alt bölümle belirtilen gelişmede *L* işlevi güç işlerin önerilmesinden önce (M'den önce) yer alır. Gerçekte, bu işlevin durumu aynıdır. Ya üst bölümü kapar ya da alt bölümü açar. Yinelenen öğeleri eleyip birbirleriyle uyuşmayan öğeleri alt alta yazarsak, şu son şemayı elde ederiz:

$$ABC\uparrow DEFG\begin{Bmatrix} H & & J \\ & I & \\ M & & N \end{Bmatrix}K\downarrow Pr\text{-}RsOLQExTUW^{\circ}$$

Bütüncemizdeki bütün masalları bu şemanın altında toplayabiliriz.

Bu şemadan ne gibi sonuçlar çıkarılabilir? Her şeyden önce, olağanüstü masalların yapısındaki kesin tekbiçimlilik konusunda ileri sürdüğümüz genel savımızı doğrular, bu şema. Tek tek rastlanan ayrıntı değişiklikleri ya da kural dışı durumlar, bu kuralın değişmezliğini bozmaz.

Bu ilk genel sonuç, görünüşte, olağanüstü masalların zenginliği ve çeşitliliği konusunda ileri sürdüğümüz düşüncelerle hiç de uyuşmaz. Daha önce de belirttiğimiz gibi, bu sonuç, en beklenmedik bir biçimde kendini kabul ettirmiştir. Bu çalışmanın yazarı bile böyle bir sonucu beklememekteydi. Söz konusu olgu, öylesine tuhaf, öylesine alışılmadık bir olgu ki, daha biçimsel ve daha özel sonuçlara geçmeden önce, bunun üstünde biraz durmak istiyoruz. Kuşkusuz, bu sonucu yorumlamak bize düşmez, bizim görevimiz, olayı saptamakla biter. Ama, buna karşın, şöyle bir soru sormak istiyoruz: Bütün olağanüstü masallar da tekbiçimli masallarsa, bu, hepsinin aynı kaynaktan çıktığı anlamına gelmez mi? Biçimbilimcinin bu soruyu yanıtlamaya hakkı yoktur. Bu noktada, elde ettiği sonuçları tarihçiye aktarır ya da kendisi de bir tarihçi olmak zorundadır. Ama, biz, varsayım biçiminde bir yanıt verebilir ve gerçekten de böyle olması gerektiğini söyleyebiliriz. Bununla birlikte, kaynaklar sorunu, coğrafya ile sıkı bir bağıntı açısından ortaya konmamalıdır. "Tek bir kaynağın bulunduğu"nu söylemek, masalların sözgelimi Hindistan'dan çıktığı, buradan bütün dünyaya yayıldığı ve bazılarının sandığı gibi, bu yayılma sırasında da değişik biçimlere büründüğü anlamına gelmez. Tek kaynak, tarihsel-toplumsal bir görünüm altında ruhsal da olabilir. Ama,

bir kez daha, çok sakınımlı olmak gerekir. Masalın sınırları insanın düş kurma yeteneklerinin sınırlarıyla açıklanıyorsa, incelediğimiz kategori dışında, başka masallar bulunmayacak demektir; oysa, olağanüstü masallara benzemeyen binlerce başka masal vardır. Son olarak, tek kaynak, gerçekliğin kendisinde de bulunabilir. Ama, biçimbilimsel inceleme sonucunda, masalın gerçekliği çok az yansıttığı ortaya çıkmıştır. Gerçeklik ile masal arasında, bazı geçiş noktaları vardır: Gerçeklik masallara dolaylı olarak yansır. Bu geçiş noktalarından biri kültür evriminin belli bir düzeyinde gelişmiş inançlarla oluşmuştur; bir yandan eski kültür biçimleri ile din arasında, öte yandan da din ile masallar arasında kurallarla düzenlenmiş bir bağın bulunması son derece olanaklıdır. Bir kültür, bir din yok olup gider, içerikleriyse masala dönüşür. Masallarda eski dinsel canlandırmalarla ilgili izler öylesine bellidir ki, yukarıda da belirttiğimiz gibi, bunları tarihsel bir inceleme yapmadan belirleyebiliriz. Ama, bu tür bir varsayımı tarihsel açıdan incelemek daha kolay olduğundan, bir örnek olarak, masallar ile inançlar arasında kısa bir koşutluk kuracağız. Masallar, İvan'ı havada taşıyanları üç temel biçime ayırır: Uçan at, kuşlar, uçan gemi. Bu biçimler, gerçekten de, ölülerin ruhunu taşıyanların simgesidir; hayvancılıkla ve tarımla uğraşan topluluklarda atın; avcılıkla uğraşan topluluklarda kartalın; deniz kıyısında yaşayan topluluklardaysa geminin önemi vardır. Öyleyse, masalların yapılarının başlıca temellerinden biri olan *yolculuk*un ruhun öbür dünyaya yaptığı yolculuklarla ilgili bazı canlandırmaların yansıması olduğunu düşünebiliriz. Bu ve bunun gibi birkaç görüş bütün dünyada, birbirinden bağımsız olarak ortaya çıkmıştır kesinlikle. Öbür özellikler, kültür çakışmalarından ve bazı inançların sönmesinden doğmuştur. Sözgelimi, uçan atın yerini daha eğlendirici olan uçan halı almıştır. Ama biz işi daha fazla ileri götürmeden, bu konuda karar vermeyi tarihçiye bırakalım.

Masallar konusunda yapılan araştırmalarda, şu ana dek, masal ile dinsel inançlar arasında bir koşutluk kurulmadığı gibi, törelerin ve iktisatın incelenmesinde de derinlemesine bir araştırmaya gidilmemiştir.

Çalışmamızın en genel temel sonucu işte budur. Bunun bir varsayım olduğu gerçektir. Ama söz konusu varsayım doğruysa, ileride bir dizi ek sonuca götürecektir bizi; belki de böylece masalın çevresinde yer alan o kalın giz perdesi, giderek ortadan kalkmaya başlayacaktır.

Ama biz sözünü ettiğimiz şemaya dönelim yine. İşlevlerin art arda dizilişinin her zaman bu şemanın gösterdiği biçimde olmayışı, bizim bu şemanın kesin değişmezliği konusunda söylediklerimizi yalanlar gibidir. Şemaların dikkatli bir biçimde incelenmesi sonucunda bazı kural dışı durumlar ortaya çıkar. Özellikle de *DEF* öğelerinin (sınama, kahramanın tepkisi, ödüllendirme) çoğunlukla *A*'dan (başlangıçtaki kötülük) önce geldiğini görebiliriz. Peki, kuralın çiğnenmesi mi demektir bu? Hiç de değil. Burada, yeni bir diziliş değil, işlevlerin *ters yönde* bir dizilişi söz konusudur. Sözgelimi, masal genellikle önce kötülüğü sonra da bu kötülüğü gideren bir yardımcının elde edilmesini sunar. İşlevlerin ters yönde dizilişiyse, önce yardımcının elde edilişini sonra da bu yardımcının gidermek zorunda olduğu kötülüğü sunar (*DEF* öğeleri *A*'dan önce gelir). Bir başka örnek: Genel olarak, önce kötülükle, sonra da evden gitmeyle karşılaşılır (*ABC*↑). Ters yönde dizilişse genellikle kesin bir amaç belirtilmeksizin, önce evden gitmeyi ("insanları görmek ve onlara kendini göstermek için," vb.) sunar; kahraman kötülüğü yoldayken öğrenir.

Bazı işlevler yer değiştirebilir. *93* ve *159* numaralı masallarda, saldırganla çatışma ancak izlemeden sonra gerçekleşir. Gerçek kahramanın tanınması ve düzmece kahramanın ortaya çıkarılışı, evlenme ve cezalandırma yer değiştirebilir. Büyülü nesnenin aktarılması da bazen kahramanın evinden yola çıkmasından önce gerçekleşebilir.

Bu büyülü nesne, babanın verdiği gürz, ip, sopa olabilir. Aynı aktarım biçimine özellikle tarımsal nitelikli çalma durumlarında (A^3) rastlandığı gibi başka durumlarda da rastlanır; ama büyülü bir nesnenin bu tür aktarımı, yaygın olarak rastlanan bir bağışçıyla karşılaşma olanağını ya da olanaksızlığını hiçbir biçimde belirlemez. Konumu açısından en değişken işlev, biçim değiştirmedir (T); mantıksal olarak, bu işlev en iyi biçimde, ya düzmece kahramanın cezalandırılmasından önce ya da sonra (evlenmeden hemen önce) yer alır: Bu işleve çoğunlukla da burada rastlanır. Bütün bu kural dışı durumlar, örnekçenin tekliği ve bütün olağanüstü masalların biçimbilimsel yakınlığı konusunda vardığımız sonucu değiştirmez. Bunlar, yeni bileşim dizgeleri, yeni eksenler değil, yalnızca çeşitlemelerdir. Kuralı gerçekten çiğneyen durumlar da vardır. Bazı tek tek masallarda, aykırılıklar oldukça önemlidir (*164*, 248), ama dikkatli bir incelemeyle bunların gülmece masallar olduğu ortaya çıkar. Şiirin farsa dönüşmesi eşliğinde görülen bu tür değişmeler, bir yozlaşmanın sonucu olarak kabul edilmek zorundadır.

Masallar temel şemanın eksik bir biçimini sunarlar. Her masalda işlevlerden biri ya da öbürü yoktur. Ama bir işlevin bulunmayışı masalın yapısını değiştirmez, hiçbir biçimde: Çünkü öbür işlevler yerlerini korurlar. Bazı ön bilgilere dayanarak, bu yokluğun bir atlamadan kaynaklandığını söyleyebiliriz.

Hazırlık bölümündeki işlevler de, genel olarak, bu sonuçlara uyar. Bütüncemizdeki tüm durumları alt alta yazacak olursak, yukarıda işlevleri sıralarken izlediğimiz düzene benzer bir düzen elde ederiz aşağı yukarı. Ne var ki, bu bölümü oluşturan yedi işlevin her zaman aynı masal içinde birlikte bulunmayışı nedeniyle ve bu bulunmayış da hiçbir zaman bir atlamayla açıklanamayacağı için, söz konusu bölümün incelenmesi karmaşıklaşır. Bu işlevler arasında, öz niteliklerinden kaynaklanan uyuşmazlıklar

vardır. Aynı eylemin birçok değişik biçimde elde edilebileceğini görebiliriz. Örneğin: Saldırganın kötülük yapabilmesi için, masalcının kahramanı ya da kurbanı, güç bir duruma sokması gerekir. Çoğu zaman, kahramanı ya da kurbanı, ana babasından, kendisini koruyabilecek daha yaşlı kişilerden ayırmak söz konusu olur. Böylece, kahraman ya kendisine söylenen yasağı çiğner (yasaklanmasına karşın evden dışarı çıkar), ya hiçbir yasaklamayla karşılaşmadan dolaşmaya gider ya da kendisini deniz kıyısında dolaşmaya çağıran, ormana götüren ve benzeri biçimde davranan saldırgan tarafından aldatılır. Dolayısıyla, masal kötülüğü olanaklı kılmak için γ-δ ikilisini (yasaklama-yasağın çiğnenmesi) ya da η-θ ikilisini (aldatma-istemeden suça katılma) kullanmışsa, ikiliklerden birinin gereksiz olduğu açığa çıkar. Aynı biçimde, saldırgana bilgi verme olayı, çoğu kez, kahramanın yasağı çiğnemesiyle karışabilir. Hazırlayıcı bölüm *birçok* ikili işlev sunuyorsa, biçimbilimsel açıdan ikili bir anlam karşısında bulunduğumuzu düşünebiliriz her zaman (kahraman yasağı çiğnerken, kendini saldırgana teslim eder, vb.). Bu sorunu daha ayrıntılı olarak incelemek için, çok sayıda masalı ek bir çözümlemeden geçirmek gerekir.

Şemaları incelerken sorabileceğimiz çok önemli bir soru var: Bir işlevin türleri, kaçınılmaz bir biçimde, bir başka işlevde kendisine uygun düşen türlere mi bağlıdır? Şemalardan çıkarabileceğimiz yanıt şudur:

1. Bazı öğeler *her zaman*, hiçbir kural dışı durum olmadan, birbirine bağlı ve birbirine uygun düşen türler sunar. Bunlar bazı ikiliklerdir ve bağlantı bu ikiliklerin her iki yarısıyla da ilgilidir. Nitekim, H^1 (açık alanda yapılan çatışma) her zaman $J^{1''}$ e (açık alanda kazanılan zafer) bağlıdır; sözgelimi J^3 (kağıt oyununda kazanma) ile bağlantı kesinlikle olanaksızdır ve bunun bir anlamı yoktur. Aşağıdaki ikiliklerin bütün türleri sürekli olarak birbirine bağlıdır: yasaklama ve yasağı çiğneme, soruşturma ve bilgi toplama,

saldırganın aldatması (kötü bir oyun oynaması) ve kahramanın buna karşı tepkisi, çatışma ve zafer, kahramanın aldığı özel işaret ve kahramanın tanınması.

Bütün türleri birbirine ikişer ikişer bağlı olan bu ikiliklerin dışında, aynı durumun *bazı* çeşitler için de gerçekleştiği ikilikler vardır. Sözgelimi, başlangıçtaki kötülük ve bu kötülüğün giderilmesiyle ilgili olarak, başka bazı türler arasında olduğu gibi öldürme ve yeniden dirilme, büyüleme ve büyünün bozulması arasında da sürekli bir bağ vardır. Öte yandan izlemenin türleri ile izleme sırasındaki yardımın türleri söz konusu olduğunda, çarçabuk hayvan kılığına dönüşerek gerçekleşen izleme ile izleyenden aynı biçimde kurtulma arasında da değişmez bir bağ vardır. Mantıksal, bazen de estetik zorunluluk gereği, türleri birbirine sürekli olarak ikişer ikişer bağlı öğelerin varlığı da böyle yerleşir.

2. Bir yarısı, öbür yarısının bütün türlerine değil de birçok türüne bağlı olabilen ikilikler de vardır. Sözgelimi, kaçırma, doğrudan bir geri getirmeye (K^1), iki ya da daha çok yardımcı sayesinde yeniden ele geçirmeye (K^1K^2), apansız büyülü bir geri dönüş sonucu ortaya çıkan yeniden ele geçirmeye (K^3), vb'ne bağlı olabilir. Aynı biçimde doğrudan doğruya izleme de, uçmanın getirdiği yardıma, kaçmaya (bu kaçış sırasında yola bir tarak atılır), izlenen kahramanın kiliseye ya da kuyuya dönüşmesine, saklanan kahramanın ortadan kaybolmasına, vb'ne bağlı olabilir. Zaten, ikiliklerde yer alan bir işlevin birçok yanıtı olabileceğini, ama bu yanıtlardan her birinin yalnızca kendisini yaratan tek bir biçime bağlı olduğunu görebiliriz. Sözgelimi, yola bir tarak atma her zaman doğrudan izlemeye bağlıdır ama, doğrudan izleme her zaman yola bir tarak atma olayına bağlı değildir. Demek ki, tek yanlı ya da iki yanlı değiştirilebilecek öğeler vardır. Bu ayrılık üstünde durmayacağız. Büyük ölçüde birbirinin yerini alma olayına örnek olarak, yukarıda incelediğimiz *D* ve *F* öğelerini

belirtelim yalnızca (bkz. 3. Bölüm, XIV. işlev).

Bununla birlikte, masalın, çok kesin olan bu bağımlılık kurallarına bazen uymadığı görülür. Kötülük ve kötülüğün giderilmesi (*A-K*) uzun bir öyküyle ayrılır. Masalı anlatan ne söyleyeceğini şaşırır, bazen de *K* öğesinin başlangıçtaki *A*'ya ya da *a* öğesine bütünüyle uymadığı görülür. Masal bu durumda, ton değiştirmiş, falso yapmış gibidir. İvan bir at aramaya gider, ama bir prensesle döner. Bu olgu, dönüşümler açısından çok değerli bir inceleme konusu oluşturur. Masalı anlatan ya olay örgüsünün düğüm noktasını ya da düğümün çözüm yerini değiştirmiştir; bundan yararlanarak yapacağımız yakınlaştırmalardan bazı dönüşüm ya da yerine koyma yöntemleri elde ederiz. Masalın ilk yarısı beklenilen karşılığı yaratmadığı ya da bu karışılığın bambaşka, masalın kuralları açısından beklenmedik bir karşılıkla yer değiştirdiği zamanlarda, ton değişikliğine benzer bir olgunun karşısında bulunuruz. 260 numaralı masalda, küçük bir çocuğun büyülenmesi ardından hiçbir biçimde bu büyünün bozulması gelmez; çocuk ömrü boyunca oğlak olarak kalır. *Sihirli Kaval* (244) adlı masal bu açıdan çok ilginçtir. Bu masalda öldürme eylemi ölünün dirilmesiyle onarılmaz; onun yerini öldürme eyleminin ortaya çıkarılması alır; bu ortaya çıkarılma biçimi B^7 ile benzerlik sunar: Masal, katil kız kardeşin cezalandırılmasının söylenmesinden sonra bir ağıtla biter. Şunu da belirtelim ki, kovma eyleminin karşısında bu kovma eylemini gideren özel bir biçim yoktur. Bu biçimin yerini basit bir geriye dönüş alır. Kovma çoğunlukla düzmece bir kötülüktür ve ↑ işlevini güdüler. Kahraman geri dönmez, evlenir, vb.

3. Bütün öbür öğeler ve ikilikler, mantıksal düzeni ya da estetiği hiç bozmadan, olabildiğince özgür olarak birleşir. Belli bir masalda, bir adamın kaçırılmasının zorunlu olarak bir hava yolculuğunun yapılmasına ya da izlenecek yolun gösterilmesine neden olmadığına (kan izlerine

bakarak ilerlemenin dışında) kolayca inanırız. Aynı biçimde, bir tılsımın çalınmasından sonra, kahramanın izlenmesinin havada yapılan bir yarışa değil de bir öldürme girişimine dönüşmesi gerekmez. Demek ki, burada, tam bir özgürlük ve birbirinin yerine geçme ilkesi egemendir; bu açıdan, söz konusu öğeler *H-J* (çatışma-zafer) gibi her zaman kesinlikle birbirine bağlı olan öğelere bütünüyle karşıttır. Burada yalnızca *ilke* sorunu vardır. Gerçekte söz konusu özgürlük çok az kullanılır ve gerçekten var olan bileşimler önemli sayıda değildir. Büyülenmenin çağrıyla bağlantılı olduğu bir masal yoktur; oysa, hem estetik hem de mantık açısından böyle bir şey tamamıyla olanaklıdır. Özgürlüğün bulunmayışı ilkesi yanında, özgürlük ilkesine de yer vermek son derece önemlidir. Masalların değişikliğe uğraması ve konuların değişmesi, bir türün aynı öğenin bir başka türüyle yer değiştirmesi sonucu gerçekleşir.

Özellikle bu sonuçlar deneysel olarak doğrulanabilir. Herkes yapay olarak sonsuz sayıda konu yaratabilir; bütün bu konular da temel şemayı birbirlerine benzemeksizin yansıtabilir. Yapay olarak bir masal oluşturmak için, herhangi bir *A* öğesini, sonra olası *B* öğelerinden birini, sonra bir C↑ öğesini, ardından da, kesinlikle herhangi bir *D*'yi, bir *E*'yi, olası *F*'lerden birini, herhangi bir G'yi, vb'ni alabiliriz. Bunu yaparken de, istediğimiz öğeleri atlayabilir (*A* ya da *a* dışındakileri elbette), onları üç kez yineleyebilir ya da değişik türler altında yeniden ele alabiliriz. Daha sonra işlevleri masal dağarcığından çıkmış kişiler ya da hayalgücünden kaynaklanmış kişiler arasında bölüştürürsek şemalar canlanır ve birer masal olur.[4]

Kuşkusuz, güdülenmeleri ve öbür yardımcı öğeleri de göz önünde tutmak gerekir. Öte yandan, bu sonuçların

4. "Masallar sürekli olarak parçalara ayrılır, konuların oluşumunu düzenleyen ve henüz bilinmeyen özel kurallara uygun olarak yeniden oluşur." (V. Şklovski, *O teorii prozi*, s. 24). Bu kurallar bugün bilinmektedir.

halk sanatına uygulanması büyük ölçüde sakınımlı olmayı gerektirir. Masalı anlatan kişinin ruhsal yapısı, sanatının ruhsal yapısı, genel sanat psikolojisinin bir bölümü olarak, ayrıca incelenmelidir. Ama, gerçekte çok yalın olan şemamızdaki temel ve çarpıcı aşamalar ruhsal açıdan da belli bir eksen görevi görürler. Bundan dolayı, yeni masallar yalnızca birer bileşimdir ya da eski masalların birer değişimidir. Bu, halk, masal kurmaya koyulduğunda, bir sanat yapıtı oluşturmuyor demeye gelir. Ama, tamamıyla da doğru bir şey değildir. Halk masalcısının hiçbir zaman uydurmadığı alanlar ile az çok büyük bir özgürlükle yaratmaya yöneldiği alanları kesinlikle sınırlayabiliriz. Masalcı, aşağıdaki alanlarda bağımlıdır, özgür ve yaratıcı değildir:

1. Sırası yukarıda verdiğimiz şemaya göre olan işlevlerin düzeni açısından masalcı özgür değildir. Bu olgu çok karmaşık bir sorun yaratır. Bunu hâlâ açıklayamadığımız için de saptamakla yetiniyoruz. İnsanbilim ile komşu bilim dalları yalnızca bu olgunun nedenleri üstüne ışık tutabileceklerinden onu incelemeye yönelmelidirler.

2. Masalcı, türleri birbirine kesin ya da görece biçimde bağlı olan öğeleri değiştirmekte özgür değildir.

3. Masalcı, belli bir işleve gereksinmesi varsa, bazı durumlarda, bazı kişileri, özel niteliklerine göre seçmekte özgür değildir. Bununla birlikte, bu özgürlük yokluğunun çok görece olduğunu da söylemek gerekir. Nitekim, masalcı G^1 (hava yolculuğu) işlevine gereksinme duyuyorsa, yaşam suyu, masalda büyülü bir armağan niteliğiyle ortaya çıkamaz, ama onun yerine at, halı, yüzük (iri yarı adamlar), kutu ve daha birçok şeye rastlanabilir.

4. Başlangıç durumu ile bunu izleyen işlevler arasında belli bir bağımlılık vardır. Sözgelimi, A^2 işlevini (yardımcının kaçırılması) kullanmak gerekiyorsa ya da kullanmak istiyorsak, bu yardımcı başlangıç durumunda yer almalıdır.

Öte yandan, masalcı şu alanlarda özgürdür, yaratıcı dehasını kullanır:

1. Masalcı atlayacağı ya da tersine, kullanacağı işlevleri seçmede özgürdür.

2. Masalcı işlevin gerçekleştiği yolu ya da türü seçmede özgürdür. Bu daha önce de belirttiğimiz gibi yeni değişkelerin, yeni konuların, yeni masalların yaratılmasında izlenen yoldur.

3. Masalcı adların ve kişilerin özel niteliklerinin seçiminde tümüyle özgürdür. Kuramsal olarak da, en çok bu açıdan özgürdür. Bir ağaç yolu gösterebilir, bir turna kuşu at verebilir, bir keski pusuda bekleyebilir, vb. Bu özgürlük yalnızca masala özgüdür. Ama, söz konusu alanda da halk bu özgürlüğü çok geniş olarak kullanmaz. İşlevler nasıl yineleniyorsa, kişiler de öyle yinelenir. Daha önce de gösterdiğimiz gibi, bu alanda belli bir kurallar bütünü belirlenmiştir (ejderha bir saldırgan örneğidir, Baba Yaga bir bağışçı örneğidir, İvan bir arayıcı örneğidir, vb.). Kurallar bütünü dönüşüm geçirir, ama bu dönüşümlerin bireyin sanatsal yaratımından kaynaklanmasına çok ender olarak rastlanır. Bir masal yaratıcısının ender olarak uydurduğunu, getirdiği yenilikleri ya başka yerlerden ya da çağının gerçeğinden aldığını ve bunu masala uyguladığını ortaya koyabiliriz[5].

4. Masalcı dilin sunduğu olanakları seçmede özgürdür. Bu çok zengin alanı incelemek masal yapısını araştıran

5. Burada şu kuralı ileri sürebiliriz: Masala dışarıdan giren her şey, bu masalın ilkelerine, kurallarına uyar. Şeytan masala girdikten sonra, ya bir saldırgan, ya bir yardımcı ya da bağışçı olarak ele alınıp işlenir. Törelerle ve başka eski olgularla ilgili öğeler söz konusu olduğunda, bu kuralı incelemek özellikle ilginçtir. Sözgelimi, bazı topluluklarda, yeni bir üyenin kabileye katılması sırasında, o üyenin alnına, yanaklarına ve omuzlarına kan sürülür. Bu olgu, kahramana evlenmeden önce verilen işareti anımsatır. İşaretin omuzlara konması artık ortadan kalkmıştır, çünkü içinde yaşadığımız toplumlarda, giysiler omuzları örtmektedir. Geriye, alındaki ve yanaklardaki iz (çoğunlukla kanlı) kalmıştır; bu da, yalnızca estetik açıdan kullanılmaktadır.

biçimbilimciye düşmez. *Masalın biçemi*, özel olarak incelenmesi gereken bir olgudur.

E. OLUŞUM BİÇİMİ VE KONU, KONULAR VE DEĞİŞKELER SORUNU.

Masalı şu ana kadar yalnızca yapısı açısından inceledik. Masalın geçmişte de her zaman konuları açısından incelendiğini gördük. Bu sorundan kaçınılamaz. Ama *konu* sözcüğünün tek ve herkesçe benimsenmiş bir tanımı bulunmadığı için, bu sözcüğü istediğimiz gibi tanımlayabiliriz.

Bir masalın bütün içeriği şu tür kısa tümcelerle dile getirilebilir: Ana baba ormana gider, çocuklarının dışarı çıkmasını yasaklar, ejderha genç bir kızı kaçırır, vb. Bütün *yüklemler* masalın yapısını yansıtır; bütün *özneler*, bütün *tümleçler* ve söylemin öbür bölümleri [öbür sözcük türleri] de konuyu tanımlar. Bir başka deyişle, aynı oluşum biçimi değişik konuların temelinde yer alabilir. Bir ejderhanın bir prensesi kaçırması ya da bir şeytanın bir köylü ya da bir papaz kızını kaçırması, yapı açısından aynı şeydir. Ama bu durumlar değişik konular olarak görülebilir. *Konu* kavramına ilişkin başka tanımların yapılabileceğini kabul ediyoruz ama, bizim verdiğimiz tanım olağanüstü masallara uygun düşmektedir.

Peki, bir konu, bir değişkeden nasıl ayırt edilir?

Diyelim ki, elimizde çizimleri aşağıdaki gibi olan iki masal var:

Masal 1: $A^1 B^1 C D^1 E^1 F^1$, vb.,

Masal 2: $A^1 B^2 C D^1 E^1 F^1$, vb.,

Bu durumda, bütün öğeler aynı kalırken, bir öğenin (*B*) değişmesi, yeni bir konu mu yaratmaktadır; yoksa, ortaya yalnızca bir önceki konunun bir değişkesi mi çıkmaktadır, diye sorabiliriz. Kuşkusuz, bu bir değişkedir. Peki, iki, üç ya da dört öğe değişirse veya bir, iki ya da üç öğe atlanır ya da

eklenirse ne olur? Bu, artık, niteliksel değil, niceliksel bir sorudur. *Konu* kavramını nasıl tanımlarsak tanımlayalım, bir konuyu bir değişkeden ayırmak tamamıyla olanaksızdır. Soruna ancak iki açıdan bakılabilir: Ya her dönüşüm yeni bir konu yaratmaktadır ya da bütün masalların, çeşitli değişkeleri altında bir tek konusu vardır. Gerçekte bu iki yaklaşım da aynı şeyi açıklar: Bütün olağanüstü masalları bir değişkeler zinciri olarak ele almak gerekir. Dönüşümlerin çizelgesini burada sunabilseydik, masaldaki bütün öğelerin, biçimbilimsel açıdan, bir prensesin bir ejderha tarafından kaçırılışını anlatan öyküden, bir başka deyişle, temel olarak benimsediğimiz biçimden alınmış olabileceğine aklımız yatabilirdi. Yapıtımızda dönüşüm çizelgesi vermediğimiz için gözüpek bir öneridir bu[6]. Böyle bir çizelge oluşturmak için, elimizde çok önemli bir bütüncenin bulunması gerekir. Masallar bu çizelgede öylesine düzenlenmelidir ki, bir konudan öbürüne geçiş açıkça görülsün. Bu çizelgede, bazen atlamalar, boşluklar olacaktır, kuşkusuz. Halk, matematiksel açıdan olası bütün biçimleri üretmemiştir. Ama bu durum varsayımımızla çelişmez. Masalların ancak yüz yıldır derlendiğini unutmamak gerekir. Bu derlemeler, masalların bozulmaya yüz tuttukları bir dönemde yapılmaya başlanmıştır. Günümüzde, yeni biçimlere artık rastlanmaz. Ama, bazı dönemlerin çok üretici, çok yaratıcı olduğu konusunda kuşku yoktur. Aarne, Avrupa'da, Ortaçağ'ın böyle olduğunu düşünür. Masalın yoğun olduğu çağların bilim için çaresiz olarak silindikleri gerçeğini kavrayacak olursak, günümüzde bazı biçimlerin bulunmayışı genel kuramımızla çelişmez. Nasıl ki, gökbilim yasalarına dayanarak, görmediğimiz bazı yıldızların var olduğunu düşünüyorsak, derlenmemiş bazı masalların da var olduğunu düşünebiliriz.

Bütün bunlardan çok önemli yöntembilimsel bir sonuç çıkmaktadır ortaya.

6. Bkz. 8. bölümdeki çevirmenin 1 numaralı dipnotu. (Ç.N.)

Masalların biçimbilimsel açıdan birbirlerine çok yakın oldukları konusundaki görüşlerimiz doğruysa, bundan şu sonuç çıkar: Bir masal türü içindeki hiçbir konu ne biçimbilimsel açıdan, ne de oluşsal açıdan tek başına incelenebilir. Bir konu, öğelerinden birinin değişime uğramasıyla bir başka konuya dönüşür. Doğal olarak, bir masalı bütün değişkeleriyle ve bütün yayılımıyla incelemek çekici gelebilir ama, olağanüstü halk masalları açısından sorun kötü bir biçimde ortaya konmuştur. Bu tür bir masalda, sözgelimi büyülü bir at, iyilikbilir hayvanlar, bilge bir kadın, vb'ni bulursak, yukarıda sözünü ettiğimiz inceleme ancak bütün bu öğeler belli bir birleşim içinde bulundukları zaman uygulanabileceğinden, bu birleşimdeki öğelerden hiçbiri tümükapsayıcı bir biçimde incelenmemiş olabilir. Böyle bir incelemenin sonuçları yanlış ve değişken olacaktır, çünkü öğelerden her birine başka yerde de rastlanabilir, her biri başka türlü kullanılabilir, her birininin kendine özgü bir öyküsü bulunabilir. Bütün öğeler, önce şu ya da bu masaldaki kullanılışlarından bağımsız olarak, kendileri içinde incelenmelidir. Halk masalının bize göre, hâlâ büyük bir karanlık içinde bulunduğu bir dönemde, genel masal bütüncesinden bağımsız olarak, her öğeyle ilgili açıklama gerekir. Olağanüstü doğuş, yasaklamalar, büyülü bir nesneyle ödüllendirme, kaçış ve izleme, vb. bütün bu öğeler bağımsız incelemeler gerektirmektedir. Bu tür bir incelemenin masalla sınırlandırılamayacağı kesindir. Masalı oluşturan öğelerin çoğu şu ya da bu eski olguya dayanmakta, törelere, kültüre, dine ve gerekli karşılaştırmaları yapabilmek için bulmamız gereken bir gerçekliğe bağlanmaktadır. Tek tek öğelerin incelenmesinden sonra, bütün olağanüstü masalların dayanarak oluştuğu eksenin oluşsal incelemesine geçebiliriz. Daha sonra, değişim kurallarını ve biçimlerini incelemek gerekir. Ancak, bütün bunlardan sonra her konunun nasıl oluştuğu ve neyi simgelediği sorununu ele alabiliriz.

SONUÇ

Yapıtımız burada bitiyor; yalnızca bir sonuç çıkarmak kalıyor geriye. Savlarımızı özetlemek gereksiz; bunlar kitabın başında, ve açıkça görünmese de öbür bölümlerde sürekli olarak yer almaktadır. Biz burada, daha çok, önerilerimizin, yeni görünmelerine karşın, daha önce Veselovski tarafından sezinlenmiş olduğunu söyleyebiliriz. Şimdi çalışmamızı bitirirken de sözü ona bırakıyoruz: "Bu alanda, örnek şemalarla ilgili, yeni bir ortamda canlanabilecek, yeni oluşumlar yaratabilecek hazır formüller gibi kuşaktan kuşağa aktarılan şemalarla ilgili bir sorun ortaya atılabilir mi? Çağdaş anlatı yazını, konularının karmaşıklığıyla ve gerçeği fotoğraf gibi yeniden yaratmasıyla böyle bir sorunun olasılığını bile ortadan kaldırıyor gibidir; ama bu sorun, gelecek kuşakların gözünde, bizler ile Eskiçağ (Tarihöncesi'nden Ortaçağ'a kadar) arasındaki bir uzaklıkta yer aldığında, her şeyi son derece yalınlaştıran zamanın bireşimi, olguların karmaşıklığı üstünden geçerek onları derinlere gömülen bir nokta boyutuna indirgediğinde ve de bizler bu çok uzaklardaki şiirsel yaratıma bakmak için geriye döndüğümüzde, bu olguların çizgileri, şu anda ortaya çıkardığımız çizgilerle kaynaşacaktır. Ve gerek şemalar, gerekse yinelemeler bütün bu sürece yayılacaktır[1]."

1. A. N. Veselovski, *Poetika siyujetov*, s. 2.

EK I

MASALLARIN ÇİZELGESİNİ OLUŞTURMAK İÇİN GEREKEN VERİLER

Yalnızca kişilerin işlevlerini inceleyebildiğimiz ve bütün öbür öğeleri bir yana bırakmak zorunda kaldığımız için, burada olağanüstü masalın bütün öğelerini içeren dizelgeyi veriyoruz. Bu dizelge, her masalın içeriğini tüketmemektedir ama, bunların çoğu söz konusu dizelgede bütünüyle yer almaktadır. Çizelgelerin her birini bir kağıt üzerinde düşünecek olursak, başlıklar yatay olarak, bu başlıkları izleyen veriler de dikey olarak yazılabilir. Kişilerin işlevleri yukarıda 3. bölümde belirttiğimiz düzeni izler. Öbür öğelerin düzeni bazı değişikliklere yol açar ama bu durum genel çizelgeyi değiştirmez. Ayırt ettiğimiz öğelerin ya da bazı öğe kümelerinin incelenmesi, genel olarak masalın derinlemesine incelenmesine geniş görüş açıları sağlar ve böylece masalın oluşumu ve gelişimi sorunuyla ilgili tarihsel incelemeyi hazırlamış olur.

ÇİZELGE I.

Başlangıç durumu.

1. Uzamsal - zamansal tanım ("bir krallıkta").
2. Ailenin kimlerden oluştuğu:
   a) adlar ve durum;
   b) kişilerin kategorisi (gönderen, arayıcı, vb.).

3. Kısırlık.
4-5. Bir erkek çocuğun dünyaya gelmesi için dua:
   4. duanın biçimi;
   5. duanın güdülenmesi.
6. Gebeliğe yol açan neden:
   a) bilerek gebe kalma (balığı yeme, vb.);
   b) rastlantıyla gebe kalma (bezelye yutma, vb.);
   c) zorla gebe kalma (genç bir kız, ayı tarafından kaçırılır, vb.).
7. Olağanüstü doğumun biçimi:
   a) bir balıktan ve sudan;
   b) bir ocaktan;
   c) bir hayvandan;
   d) değişik bir biçimde.
8. Vahiyler, kehanetler.
9. Kötülükten önce mutluluk:
   a) doğaüstü;
   b) ailesel;
   c) tarımsal;
   d) değişik biçimler.
10-15. Geleceğin kahramanı:
   10. adı, cinsiyeti;
   11. hızla büyümesi;
   12. ocakla, küllerle bağlantı;
   13. zihinsel nitelikler;
   14. afacanlık;
   15. başka nitelikler.
16-20. Geleceğin düzmece kahramanı (bunun ilk türü erkek kardeş, ana ya da baba ayrı kızkardeştir, bkz. yukarıda 9. bölümün "Masalların Bileşimi" başlıklı alt bölümü):
   16. adı, cinsiyeti;
   17. kahramanla akrabalık derecesi;
   18. olumsuz nitelikleri;
   19. kahramanınkilerle karşılaştırılan zihinsel nitelikleri (her ikisi de akıllıdır);

20. başka nitelikler.

21-23. Erkek kardeşlerin ağabeylik hakkı konusunda tartışmaları:

21. tartışma ve karar biçimi;
22. üçlemeler sırasında yardımcı öğeler;
23. tartışmanın sonucu.

ÇİZELGE II.

Hazırlayıcı bölüm.

24-26. Yasaklama:

24. işlevi yerine getiren kişi;
25. yasaklamanın içeriği ve biçimi;
26. yasaklamanın güdülenmesi.

27-29. Uzaklaşma:

27. işlevi yerine getiren kişi;
28. uzaklaşma biçimi;
29. uzaklaşmanın güdülenmesi.

30-32. Yasağın çiğnenmesi:

30. işlevi yerine getiren kişi;
31. yasağı çiğneme biçimi;
32. güdülenme.

33-35. Saldırganın ilk kez ortaya çıkışı:

33. adı;
34. olaya katılma biçimi (yandan gelerek yaklaşma);
35. ortaya çıkışın dış özellikleri (uçarak gelir ve tavandan geçer).

36-39. Soruşturma, bilgi isteme:

36. işlevi yerine getiren kişi;
    a) soruşturma, saldırganın kahraman üstüne bilgi istemesi;
    b) karşıt durum;
    c) başka biçimler.

37. istenilen şey;
38. güdülenmeler;
39. üçlemelerdeki yardımcı öğeler.

40-42. Bilgi toplama:
40. bilgi veren kişi:
41. saldırgana verilen yanıtın biçimi (ya da sakınmasız davranış);
a) kahramana verilen yanıtın biçimi;
b) başka yanıt biçimleri;
c) sakınımsız davranışlar sonucu verilen bilgi.
42. üçlemelerdeki yardımcı öğeler.

43. Saldırganın aldatması:
a) kandırma yoluyla;
b) büyülü araçlar kullanarak;
c) başka aldatma biçimleri.

44. Aldatıcı bir anlaşmaya bağlanan önceden yapılmış kötülük:
a) bir felaket olmuştur;
b) saldırgan bir felakete yol açar.

45. Kahramanın tepkisi:
a) kandırma girişimine karşı;
b) büyülü araçların kullanılmasına karşı;
c) saldırganın başka edimlerine karşı.

ÇİZELGE III.

Olay örgüsünün düğümlenmesi.

46-51. Kötülük.
46. işlevi yerine getiren kişi;
47. kötülüğün biçimi (ya da eksikliğin belirtilmesi);
48. saldırganın eyleme geçmesine neden olan nesne (ya da eksikliği duyulan nesne);
49. nesnenin ya da kaçırılan kişinin sahibi ya da babası (ya da eksikliği duyan kişi);

50. kötülüğün güdülenmesi ve amacı ya da eksikliğin tanınma biçimi;
51. saldırganın ortadan kaybolma biçimi.

(Örnek: 46: Bir ejderha, 47: kaçırır, 48: kızını, 49: kralın, 50: onunla zorla evlenmek için, 51: uçar. Eksiklik durumunda: 46-47: Eksikliği duyulur, 48: altın boynuzlu bir geyiğin, 49: kral, 50: kahramandan kurtulmak ister).

52-57. Geçiş anı:
52. gönderen [görevlendiren, yardım isteyen], aracı kişi;
53. aracılığın biçimi;
54. kime yönelik bulunduğu;
55. hangi amaçla olduğu;
56. üçlemelerdeki yardımcı öğeler;
57. aracının, kahramanın varlığını öğrenme biçimi.

58-60. Arayıcının, kahramanın ortaya çıkışı:
58. adı;
59. ortaya çıkış biçimi;
60. ortaya çıkışının dış özellikleri.

61. Kahramanın anlaşma biçimi.
62. Kahramanın gönderiliş biçimi.

63-66. Göndermeye eşlik eden belirtiler:
63. tehditleri;
64. verilen umutlar, vaatler;
65. yol için yiyecek;
66. üçlemelerdeki yardımcı öğeler.

67. Kahramanın gidişi.

68-69. Kahramanın amacı:
68. edim olarak amaç (bulmak, kurtarmak, yardıma koşmak);
69. nesne olarak amaç (prenses, büyülü at, vb.).

ÇİZELGE IV.

Bağışçılar.

70. Kahramanın evinden bağışçıya uzanan yol.
71-77. Bağışçı:
  71. masala giriş biçimi, adı;
  72. oturduğu yer;
  73. dış görünümü;
  74. ortaya çıkışının özellikleri;
  75. başka özel nitelikler;
  76. kahramanla konuşma;
  77. kahramana sunulan yemek.
78. Büyülü nesnenin aktarılışının hazırlanması:
  a) işler;
  b) istekler;
  c) savaş;
  d) başka biçimler. Üçlemeler.
79. Kahramanın tepkisi:
  a) olumlu;
  b) olumsuz.
80-81. Bağış:
  80. bağışlanan şey;
  81. bağışlama biçimi.

ÇİZELGE V.

Yardımcının ortaya çıkışından birinci olaylar dizisinin sonuna dek.

82-89. Yardımcı (büyülü nesne):
  82. adı;
  83. çağrı biçimi;
  84. olaya katılma biçimi;
  85. ortaya çıkışının özellikleri;

86. dış görünümü;
87. ilk oturduğu yer;
88. yardımcının eğitilmesi (yola getirilmesi);
89. yardımcının bilgeliği.

90. Belirlenmiş yere dek götürme.
91. Varış biçimi.
92. Aranan nesnenin bulunduğu yerin özellikleri:
    a) prensesin konutu;
    b) saldırganın konutu;
    c) "üç kere onuncu krallığın" betimlenmesi.

93-97. Saldırganın ikinci kez ortaya çıkışı:
    93. olaya katılma biçimi (saldırgan ortaya çıkarılır, vb).
    94. saldırganın görünümü;
    95. saldırganın yanındakiler;
    96. ortaya çıkışının özellikleri;
    97. saldırganın kahramanla konuşması.

98-101. Prensesin (aranan nesnenin) ikinci kez ortaya çıkışı (ilk kez eksiklik durumunda ortaya çıkmıştı):
    98. olaya katılma biçimi;
    99. görünümü;
    100. ortaya çıkışının özellikleri (deniz kıyısında oturmaktadır, vb.);
    101. karşılıklı konuşma.

102-105. Saldırganla çatışma:
    102. çatışma yeri;
    103. çatışmadan önce (üfleyerek yapılan hava akımı, vb.);
    104. çatışma ya da dalaşma biçimi;
    105. çatışmadan sonra (beden yakılır).

106-107. Özel bir işaretin benimsettirilmesi:
    106. veren kişi;
    107. veriliş biçimi.

108-109. Saldırgana karşı zafer:
    108. kahramanın rolü;
    109. yardımcının rolü. Üçlemeler.

110-113. Düzmece kahraman (ikinci tür bir düzmece kahraman: saka, general; bkz. yukarıda 1. Bölüm).
110. adı;
111. ortaya çıkış biçimi;
112. çatışma sırasındaki davranışı;
113. prensesle konuşma, aldatmalar, vb.
114-119. Kötülüğün ya da eksikliğin giderilmesi:
114. yardımcının yasaklanması;
115. yasağın çiğnenmesi;
116. kahramanın rolü;
117. yardımcının rolü;
118. giderme biçimi;
119. üçlemedeki yardımcı öğeler.
120. Geri dönüş.
121-124. İzleme:
121. saldırganın, kahramanın kaçışı konusunda edindiği bilginin biçimi;
122. izlemenin biçimi;
123. kahramanın izleme konusunda edindiği bilgi;
124. üçlemelerdeki yardımcı öğeler.
125-127. İzleme sırasında yardım:
125. kurtaran kişi;
126. yardımın biçimi;
127. saldırganın ölümü.

ÇİZELGE VI.

İkinci olaylar dizisinin başlangıcı.

Yeni kötülüğün (A^1 ya da A^2, vb.) ortaya çıkmasından geri dönüşe dek, daha önce olup biten her şey, aynı bölümlerle yinelenir.

ÇİZELGE VII.

İkinci olaylar dizisinin devamı.

128. Kimliğini gizleyerek gelme:
a) kahraman evine döner ve hizmetkâr olarak çalışır;
b) evine döner ama hizmetkâr olarak çalışmaz;
c) bir başka kralın yanına çalışmaya gider;
d) başka gizleme biçimleri, vb.

129-131. Düzmece kahramanın asılsız savları:
129. işlevi yerine getiren kişi;
130. asılsız savların biçimi;
131. evlilik hazırlıkları.

132-136. Güç iş:
132. güç işi veren kişi;
133. güç işin, bu işi verenlerce güdülenmesi (hastalık, vb.);
134. güç işin gerçek güdülenmesi (gerçek kahramanı düzmece kahramandan ayırma isteği, vb);
135. güç işin içeriği;
136. üçlemelerdeki yardımcı öğeler.

137-140. Güç işi yerine getirme:
137. yardımcıyla konuşma;
138. yardımcının rolü;
139. güç işi yerine getirme biçimi;
140. üçlemelerdeki yardımcı öğeler.

141-143. Tanınma:
141. gerçek kahramanla karşılaşma biçimi (bir şölenin düzenlenmesi, dilencilerin geçişi);
142. kahramanın ortaya çıkış biçimi (evlilik sırasında ortaya çıkışı, vb.);
143. tanınma biçimi.

144-146. Düzmece kahraman ortaya çıkarılır:
144. düzmece kahramanı ortaya çıkaran kişi;

145. ortaya çıkarılış biçimi;
146. ortaya çıkarılışı sağlayan neden.
147-148. Biçim değiştirme:
147. biçim değiştiren kişi;
148. biçim değişikliğinin gerçekleşme biçimi.
149-150. Cezalandırma:
149. kişi;
150. cezanın türü;
151. Evlenme, tahta çıkma.

EK II

BAŞKA ÇÖZÜMLEME ÖRNEKLERİ

1. *Çatışma ve zafer (H-J) motiflerinden geçerek gelişen ve tek olaylar dizisinden oluşan yalın bir masalın çözümlenmesi.*

No. *131.* Kral ve üç kızı (başlangıç durumu-α). Kızlar gezmeye giderler (çocukların uzaklaşması-β^3), bahçede oyalanırlar (yasağın çiğnenmesinin ilk biçimi-δ^1). Bir ejderha onları kaçırır (kötülük-A^1). Kral yardıma çağırır (çağrı-B^1). Üç kahraman onları aramaya gider ($C\uparrow$). Ejderhayla yapılan üç çatışma ve zafer (H^1-J^1), genç kızların kurtarılması (kötülüğün giderilmesi, K^4). Geri dönüş ($\downarrow$). Ödüllendirme (w^3).

$$\alpha\beta^3\delta^1 A^1 B^1 C\uparrow H^1\text{–}J^1 K^4\downarrow w^3$$

2. *Güç işler ve güç işleri yerine getirme motiflerinden (M-N) geçerek gelişen ve tek olaylar dizisinden oluşan yalın bir masalın çözümlenmesi.*

No. *247.* Bir satıcıyla karısı ve oğulları (başlangıç durumu-α). Bir bülbül, ana babanın, oğulları tarafından aşağılanacağını önceden haber verir (önceden haber verme=oğlanı ortadan kaldırmaya girişmenin güdülenmesi. Bu, anlatının bir işlevi değildir. Bkz. Çizelge I, 8). Ana baba, uyuyan çocuğu bir kayığa koyup, kayığı da denize

bırakır (denize bırakmayla gerçekleşen kötülük–A^{10}). Denizciler onu bulurlar ve götürürler (uzamda, bir yolculuk biçiminde yer değiştirme– $\uparrow G^{2}$). Hvalinsk'e gelirler: (burası üç kere dokuzuncu krallığın dengidir). Kral bir iş önerir: Krallık sarayı yakınındaki kargaların çıkardıkları seslerin ne anlama geldiğini kestirmek ve onları avlamak (güç iş–M). Bir delikanlı güç işi başarır (başarılan güç iş–N), kralın kızıyla evlenir (evlenme –$W°$), ülkesine döner ($\downarrow$); yolda, geceyi geçirmek için durduğu bir yerde ana babasını tanır (tanıma–Q).

$$\alpha \; A^{10}\uparrow G^{2}M-NW°\downarrow Q$$

Açıklama: Delikanlı, kuşların dilini doğuştan bildiği için, verilen işi başarır. F^{1} öğesi (büyülü bir yeteneğin aktarılması) burada atlanmıştır. Dolayısıyla yardımcı da yoktur; özel nitelikleri (bilgeliği) kahramana geçer. Masalda bu yardımcının gelişmemiş bir örneğine rastlarız: Ana babanın aşağılanacağını önceden haber veren bülbül, küçük çocukla birlikte uçar ve onun omuzuna konar. Ama olaya katılmaz. Yolculuk sırasında, çocuk bir fırtınanın patlak vereceğini ve korsanların yaklaştığını önceden haber vererek bilgeliğini kanıtlar; böylece denizcileri kurtarmış olur. Bilgelik, destanlarda olduğu gibi burada da abartılmıştır.

3. Çatışma ve zafer motiflerini (H-*J*) *içermediği gibi, güç iş ve güç iş yerine getirme motiflerini* (M-*N*) *de içermeyen ve tek olaylar dizininden oluşan yalın bir masalın çözümlenmesi.*

No. 244. Bir papaz, karısı ve oğulları İvanuşka (başlangıç durumu–α). Alionuşka, ormana çilek toplamaya gider (uzaklaşma–β^{3}). Anası, küçük erkek kardeşini de

birlikte götürmesini buyurur (yasaklamanın bir buyruk görünümündeki karşıt biçimi, $-\gamma^2$). İvanuşka, ablasından daha çok çilek toplar (sonradan ortaya çıkacak kötülüğün güdülenmesi, bu durum olay örgüsünün düğüm noktasını simgeler). "Bırak da, bakayım saçlarında bir şey var mı?" (saldırgan kahramanı aldatmaya çalışır, η^3). İvanuşka uyuya kalır (kahramanın tepkisi-θ^3), Alionuşka kardeşini öldürür (olay örgüsünü düğümleyen kötülük, öldürme–A^{14}). Mezarın üstünde bir saz biter (büyülü bir nesnenin yerden bitmesi $-F^{VI}$). Bir çoban, bu sazı kesip bir kaval yapar (bağlantı öğesi, §). Kavalı çalmaya başlar, kavaldan çıkan türkü sesleri katil kızı ele verir (ortaya çıkarma–*Ex*). Türkü, değişik durumlarda beş kez yinelenir. Gerçekte, bir ağıttır bu (B^7) ve kötülüğün ortaya çıkarılışıyla benzeşir. Ana baba kızını evden kovar (cezalandırma–*U*).

$$\alpha\gamma^2\beta^3\eta^3-\theta^3A^{14}F^{VI}\ Ex\ U$$

4. *Saldırganla çatışma ve kahramanın zaferi (H-J) motiflerinden geçerek gelişen olay örgüsünün bir tek kötülükle düğümlendiği ve iki olay dizisinden oluşan masal.*

No. *133*. I. Bir adam, karısı, iki oğlu ve kızları (başlangıç durumu–α). Erkek çocuklar tarlalara çalışmaya giderler (ailenin yaşlı üyelerinin gidişi–β^1), kızkardeşlerinden kendilerine yemek getirmelerini isterler (istek=yasaklamanın karşıt biçimi–γ^2); yolda giderken, yere yongalar atarlar (böylece ejderhaya kahraman konusunda bilgi vermiş olurlar–ξ^1). Ejderha yongaların yerini değiştirir (kurbanın kaybolması için saldırganın aldatmaya başvurması–η^3); genç kız yemekle birlikte tarlalara gider (isteğin yerine getirilmesi–δ^2), yanlış yola dalar (saldırganın aldatıcı eylemlerine kahramanın tepkisi–θ^3). Ejderha kızı kaçırır (kötülük:

Kaçırma–A^1). Erkek kardeşler durumu öğrenirler (B^4) ve kız kardeşlerini aramaya çıkarlar (kahramanın tepkisi C↑). Çobanlar "benim en büyük öküzümü yiyin" der (bağışçı tarafından sınanma-D^1). Erkek kardeşler bunu başaramazlar (düzmece kahramanın olumsuz tepkisi–*olumsuz* E^1). Aynı şey yinelenir: Bir çoban, onlara bir koyun yemelerini, bir başkası da bir yaban domuzu yemelerini önerir. Olumsuz tepki. Ejderha, "on iki öküz yiyin" der (bir başka kişi tarafından yeniden sınanma–D^1). Erkek kardeşler bir kez daha başaramazlar (*olumsuz* E^1). Üzerlerine bir kaya yuvarlanır (ödüllendirme yerine cezalandırma: *karşıt F*).

II. Pokatigoroşek'in (Yuvarlanan Bezelye) doğuşu. Anası, ona, başlarına gelen felaketi anlatır (felaket haberi verilir–B^4). Kahraman arayış için yola koyulur (kahramanın tepkisi C ↑). Çobanlar ve ejderhalar onu aynı sınamalardan geçirirler (kahramanın sınanması–D^1), tepkisi–E^1; sınama, olayın akışı açısından sonuç vermez). Ejderhayla çatışma ve ejderhaya karşı zafer (H^1-J^1). Kızın ve erkek kardeşlerin kurtarılması (kötülüğün giderilmesi-K^4), geri dönüş (↓).

$$\alpha\beta^1\gamma^2\xi^1\eta^3\delta^2\theta^3\mathrm{A}^1 \quad \mathrm{I} \left\{ \begin{array}{r} B^4\mathrm{C}\uparrow D^1 \textit{ olmsz } E^1 \textit{ ktF} \\ D^1 \textit{ olmsz } \mathrm{E}^1 \textit{ ktF} \end{array} \right\}$$

$$\mathrm{II} \quad B^4\mathrm{C}\uparrow D^1\ E^1 \qquad\qquad H^1\text{–}J^1K^4\downarrow$$

5. *İki olaylar dizisinden oluşan bir masalın çözümlemesi: İlk olaylar dizisi çatışma ve zafer işlevlerinden geçerek (H-J), ikinci olaylar dizisiyse güç iş ve güç işi yerine getirme işlevlerinden (M-N) geçerek gelişir.*

No. *139*. I. Çocuğu olmayan bir kral. Biri kraliçeden, biri inekten, biri dişi köpekten üç erkek çocuk olağanüstü

bir biçimde dünyaya gelir (α). Bu üç oğlan evi terk eder ($\uparrow$). Ağabeylik hakkı konusundaki tartışmayı Suçenko kazanır (21-23. motifler olay örgüsünün işlevleri değildir). Açık Alanın Beyaz Adamı'yla karşılaşırlar. Erkek kardeşlerden ikisi onunla savaşır ama yenemez (düşman bir bağışçıyla çatışma $-D^9$ ve düzmece kahramanın olumsuz tepkisi, *olumsuz* E^9). Bu kez Suçenko savaşır ve yener (D^9 E^9). Bunun üzerine, bağışçı, kahramanın hizmetine girer (F^9). Yaşlı bir adamın oturduğu evin önüne gelirler. Üç erkek kardeş onunla sırayla dövüşür (D^9). Yaşlı adam iki kez yener (kahramanın olumsuz tepkisi-*olumsuz* E^9). Ama en küçük kardeşe yenilir (E^9). Kaçar. Suçenko, bıraktığı kan izlerinin peşinden giderek öbür krallığın girişini bulur (kan izlerinin yolu göstermesi $-G^6$). Suçenko oraya bir halatla iner (durağan ulaşım araçlarının kullanılması, $-G^5$), $-F=G^6{}_5$."Üç ejderhanın öbür krallığa kaçırdığı prensesleri anımsar. Onları aramaya gideceğim" der. (Kaçırma $A^1{}_2$—olaylar dizisinin başlamasından önce gerçekleşmiştir, ama ancak kesitin ortasında kaçırma olayından söz edilir; birdenbire anımsama, haberin duyurulmasıyla eşdeğerlidir, B^4). Gidiş, arayışın başlaması ($C\uparrow$). Üç çatışma, zafer (H^1-J^1). Genç kızlar kurtarılır (kurtarma—K^4). En genç olanı, kahramana nişanlılık simgesi olarak bir yüzük verir (kahraman yüzüğün verilmesiyle özel bir işaret kazanır —I^2). Nişanlanma (c^1). Geri dönüş ($\downarrow$).

II. Erkek kardeşler ve Açık Alanın Adamı genç kızları kaçırırlar. Suçenko'yu bir uçuruma atarlar ($^\circ A^1$). Suçenko yolda karşılaştığı yaşlı bir adamla savaşır, ondan kuvvet suyu ve bir at alır (düşman bir bağışçıyla çatışma—D^9, zafer —E^9, büyülü nesne aktarılır, yenir ya da içilir—$F^1{}_7$). At, Suçenko'yu, havadan ülkesine götürür (uçuş—G_1). Kimliğini gizleyerek gelen Suçenko, bir kuyumcunun yanına girer (O). Düzmece kahramanlar prenseslerle evlenmek isterler (L). Ama, prensesler, bunların altın yüzük yapmalarını isterler (evlenmeden önce güç

iş–M). Kuyumcu rolündeki kahraman bir yüzük yapar (güç işin başarılması–*N*). Prenses, nişanlısını anımsar ama, yüzüğü yapanın o olduğunu düşünemez (tanıma gerçekleşmez—*olumsuz Q*). Kahraman atın kulaklarından geçerek güzel bir delikanlıya dönüşür (biçim değiştirme–*T*). Düzmece kahramanlar cezalandırılır (*U*). Kız, nişanlısını tanır (tanıma—*Q*). Üçlü evlenme (*W*°).

I. $\alpha \uparrow$ D^9 *olmsz* E^9 *kt F*
D^9 *olmsz* E^9 *kt F*
D^9 E^9 F^9
D^9 *olmsz* E^9
D^9 *olmsz* E^9
D^9 E^9 $F=G^6{}_5A^1{}_2B^4C\uparrow H^1–J^1$
$H^1–J^1$
$H^1–J^1K^4I^2c^1\downarrow$
II. $°A^1$ D^9 E^9 $F^1{}_7G^1OLM–N$ *olmsz QTUQW*°

6. *Dört olaylar dizisinden oluşan bir masalın çözümlenmesi.*

No. *123* I. Bir kral ile oğlu (α). Kral, orman perisinin yakalanmasını buyurur; orman perisi prense, kendisini bırakması için yalvarır (önceden yakalanmış tutuklunun isteği—$°D^4$). Prens kabul eder (kahramanın tepkisi—E^4). Orman perisi ona yardım etmeye söz verir (f^9). Kral oğlunu kovar (kovma—A^9), yanına da arkadaş olarak soylu gençlerden birini verir (saldırganın, kötülüğü yapanın ortaya çıkışı), bu genç soylu yolda prensi aldatır (kahramanın aldatılması, kahramanın tepkisi, η^3—θ^3), onun giysilerini alarak, hizmetkârıyla dolaşan bir kralın oğlu kimliğine bürünür (ihanet—A^{12}). Prens ve hizmetkârı, bir başka krallığa varırlar, ama prens bir aşçı görünümündedir (kimliğini gizleyerek gelme—*O*). Burada anlatının kuruluşuyla hiçbir ilgisi olmayan bir olay anlatılmaktadır, biz bu olayı atlıyoruz.

II. Orman perisi görünür, kızları, prense büyülü armağanlar verir: Bir sofra örtüsü, bir ayna ve bir kaval (büyülü nesnelerin aktarılması—F^1). Prenses, prensi "farkeder" (burada bir işlev değil, ileride gerçekleşecek tanımanın hazırlanışı söz konusudur). Bir dev, tehditler savurarak, prensesin kendisiyle evlendirilmesini ister (korkutarak evlenmeye zorlama—A^{16}). Kral bir çağrı çıkarır (B^1). Prens ve arkadaşı prensesin yardımına koşarlar ($C\uparrow$). Orman perisi görünür, prense güç vermek için bir içki içirir, ayrıca bir at ve bir kılıç verir (büyülü nesnelerin bağışlanması—F^{17}). Ejderhaya karşı zafer kazanır (çatışma ve zafer—M^1–N^1). Prenses kurtarılır (kötülüğün giderilmesi—K^4). Geri dönüş ($\downarrow$). Prenses herkesin önünde prensi öper (özel bir işaretin verilmesinin bir öpücük biçiminde gerçekleşen örneği—*I*). Prensin hizmetkârı, devi kendisinin yendiğini ileri sürer ve prensesin kendisiyle evlenmesi gerektiğini söyler (düzmece kahramanın asılsız savları—*L*).

III. Prenses hastaymış gibi görünüp bir ilaç ister (eksiklik—a^6 ve kahramanın gönderilmesi—B^2. Aynı işlevin iki anlama geldiği bir durumdur bu: Bu işlevi, aynı zamanda güç işin önerilmesi olarak da görebiliriz.) Prens ve hizmetkârı bir gemiyle yola çıkarlar ($C\uparrow$).

IV. Hizmetkâr prensi boğar (A^{14}). Prensin aynası tehlike işareti verir (kötülük haberi—B^4). Prenses yardımına koşar ($C\uparrow$). Orman perisi ona bir ağ verir (büyülü bir armağanın aktarılması—f^1). Prenses, prensi sudan çeker (kötülüğün giderilmesi, dirilme—K^9), evine döner ($\downarrow$), her şeyi anlatır (düzmece kahraman ortaya çıkarılır—*Ex*), gerçek prensin kim olduğu ortaya çıkar (tanıma—*Q*). Prensin yanındaki hizmetkâr kurşuna dizilir (cezalandırma—*U*). Evlenme (W°).

Sonuncu olaylar dizisi (IV) bir önceki olaylar dizisine de (III) son verir.

I. $\alpha^{\circ} D^{4} E^{4} f^{9} A^{9} \eta^{3} \theta^{3} A^{12} O$
II. $F^{1} A^{16} B^{1} C\uparrow F^{1}{}_{7} H^{1} - J^{1} K^{4}\downarrow IL$
III. $a^{6}\ B^{2}\ C\uparrow$
IV. $A^{14} B^{4} C\uparrow$ $\Big\}\ f^{1}\ K_{9}\downarrow Ex\ Q\ U\ W^{\circ}$

7. Birbirine geçen beş olaylar dizisinden oluşmuş karmaşık bir masalın çözümlenmesi.

No. 198. I. Bir kral, bir kraliçe ve oğulları (α). Ana baba oğullarını soylu genç Katoma'ya bırakırlar (geleceğin büyülü yardımcısı, kahramanın hizmetine girmiştir—F^{1}) ve ölürler (ana babalarının ölerek uzaklaşması—β^{2}). Oğlan evlenmek ister (bir nişanlı kızın eksikliği—a^{1}). Katoma, İvan'a güzel genç kızların resimlerini gösterir (bağlantı—§). Resimlerden birinin altında şöyle bir yazı vardır: "Bu kıza kim bilmece sorarsa, kız onunla evlenecektir" (güç iş–M). Kahraman ve hizmetkârı soylu genç, birlikte yola çıkarlar ($C\uparrow$). Yolda, Katoma bir bilmece uydurur (güç işi yerine getirme– N). Prenses iki iş daha verir. Katoma onları da İvan'ın yerine başarır (güç iş ve güç işi yerine getirme M–N). Evlenme (W°).

II. Evlendikten sonra, prenses, İvan'ın elini sıkar, onun güçsüz olduğunu ve kendisine Katoma'nın yardım ettiğini anlar (bağlantı öğesi—§). İvan'ın krallığına giderler (uzaklaşma—β^{3}). Prenses, İvan'ı güzel ve tatlı sözlerle "kandırır" (η^{3}), ve büyüler (kahraman aldatılır—θ^{3}). Prenses, Katoma'nın ellerinin ve ayaklarının kesilmesini (sakatlama—A^{6}) ve ormana bırakılmasını buyurur.

III. İvan'ın yardımcısı zorla kaçırılır (yardımcıdan ayrılma—A^{11}); İvan'a gelince o da inekleri otlatmak zorunda kalır.

IV. (Masalda, bu bölümün kahramanı olan Katoma anlatılır). Ayakları kesik olan Katoma bir körle karşılaşır

ve onunla anlaşır (hizmet etmeyi öneren bir yardımcıyla karşılaşma—$F^{6}9$). Birlikte ormana yerleşirler, evin işini görecek bir kadına gereksinme duyarlar ve satıcının kızını kaçırmayı tasarlarlar (bir nişanlı kızın eksikliği—a^{1}) ve yola koyulurlar (C↑). Kör olan, ayakları olmayanı taşır (uzamda, taşıma yoluyla yer değiştirme—G^{2}). Satıcının kızını kaçırırlar (bir kızın zorla ele geçirilmesi—K^{1}), evlerine dönerler (↓). İzlenirler ama kaçarak kurtulurlar (izlenme ve yardım—Pr^{1}-Rs^{1}). Bu kızla, kardeş gibi yaşarlar (evlilik gerçekleşmez—olumsuz $W°$).

V. Geceleyin, bir cadı, genç kızın göğüslerini emmeye gelir (vampirlik—A^{18}). Adamlar bunu fark ederler (kötülüğün haber verilmesiyle eşdeğerli—B) ve onu kurtarmaya karar verirler (karşıt eylem—C). Cadıyla çatışma (geleceğin bağışçısı Baba Yaga ile doğrudan doğruya dövüşme—D^{9}-E^{9}). Genç kız kurtarılır (kötülük, önceki eylemlerin sonucu olarak giderilmiş olur—K^{4}).

II. (düğümün çözülmesi). Cadı, kahramana içinde iyileştirici yaşam suyu bulunan kuyuyu gösterir (büyülü nesne gösterilir—F^{2}). Yaşam suyu onları iyileştirir: Katoma el ve ayaklarına, kör de gözlerine kavuşur (zararın, büyülü bir nesnenin kullanılmasıyla giderilmesi; kötülüğün, büyülü bir nesnenin kullanılmasıyla hemen giderilmesi—K^{3}). Baba Yaga, bir ateş kuyusuna atılır (cezalandırma—U).

IV. (sonuç). Kör adam genç kızla evlenir (evlenme—$W°$).

III. (düğümün çözülmesi ve sonuç). Kahramanlar, prensi kurtarmak için yola koyulurlar (C↑). Katoma yeniden İvan'a hizmet eder (yardımcı kahramanın hizmetine girer—F^{9}). Birlikte, prensi yapmak zorunda kaldığı küçük düşürücü işten kurtarırlar (başlangıçtaki kötülüğün giderilmesi, önceki eylemlerin dolaysız bir sonucudur bu—K^{4}). İvan ile prenses arasında dingin bir evlilik yaşamı başlar (yeni bir evlenme-w^{2}).

I. $\alpha F^1 \beta^2 a^1$ MC↑M–*N*
M–*NW*°
II. $\beta^3 \eta^3 \theta^3 A^6$
III. A^{11}
IV. $F^6 9a^1 C\uparrow G^2 K^1\downarrow Pr^1–Rs^1$ *olmsz W*°
V. $A^{18} BCD^9 E^9 K^4$
II. $F^2 K^5 U$
IV. *W*°
III. $C\uparrow F^9 K^4 w^2$

8. *İki kahramanlı bir masalın çözümlenmesi.*

No. *155*. I. Bir askerin karısı iki erkek çocuk dünyaya getirir (α). Bunlar, atları olsun isterler (bir yardımcının ya da büyülü bir nesnenin eksikliği—a^2), herkese veda edip (kahramanın gönderilmesi—B^3), giderler (C↑). Yolda rastladıkları yaşlı bir adam onlara sorular sorar (bağışçı tarafından sınama—D^2). Kibarca yanıt verirler (kahramanın tepkisi—E^2). Yaşlı adam, ikisine de birer at verir (büyülü bir nesnenin bir armağan olarak aktarılması—F^1. Daha önce, pazarda satın alınan iki atın kötü olduğu söylenir—üçleme). Eve dönerler (↓).

II. Kılıçları olsun isterler (a^2), anaları gitmelerine engel olamaz (B^2). Yola koyulurlar (C↑). Yolda rastladıkları yaşlı bir adam onlara sorular sorar (D^2), kibarca yanıtlarlar (E^2), yaşlı adam ikisine de birer kılıç verir (F^1; daha önce, demircilerin yaptıkları kılıçların kötü olduğu söylenir—üçleme). Evlerine dönerler (↓). —Bu kesit, birinci kesitin bir yinelenmesi olarak görülebilir.

III. Erkek kardeşler evlerinden ayrılırlar (↑). Bir işaret direği yolların birinde taç giymenin, öbüründeyse ölümün bulunduğunu bildirir (önceden haber verme—çizelge I, 8). Erkek kardeşler birbirlerine mendil verirler; bu mendiller kardeşlerden birinin başına bir felaket gelirse kanayacaktır

(haber verici bir nesnenin aktarılması—*s*) ve ayrılırlar (ayrılma, kahramanlar ayrı yollara giderler—<). Kardeşlerin birincisinin talihi: Yoluna devam eder (G^2), bir başka krallığa ulaşır ve bir prensesle evlenir ($W°$). Eyerinde, içinde iyileştirici yaşam suyu olan bir şişe bulur (büyülü bir nesnenin bulunması—F^5). Büyülü bir nesnenin elde edilmesi daha önce gerçekleşmişti. Gelişmesi daha sonra olacaktır.

IV. İkinci erkek kardeş, bir ejderhanın insanları yuttuğu bir krallığa varır. Yutulma sırası şimdi kralın kızlarına gelmiştir (yutulma tehlikesi—A^{17}). Kahraman gider, amacı ejderhaya karşı koymaktır ($C\uparrow$), ejderhalarla üç kez çatışma, zafer (H^1-J^1); üçüncü çatışmada, kahraman bir yara alır, prenses yaralarını sarar (kahramana verilen özel işaret—I^1). Kral prensesin kemiklerini toplamak üzere bir saka gönderir (düzmece kahramanın ortaya çıkışı). Bu adam, kendisini ejderhaları yenen kişi yerine koyar (düzmece kahramanın asılsız savları—*L*). Üçüncü çatışmadan sonra, kahraman saraya gelir (bağlantı anı—§), sarılı eli tanınmasını sağlar (tanınma—*Q*). Düzmece kahraman ortaya çıkarılır (ortaya çıkarma—*Ex*), cezalandırılır (cezalandırma—*U*). Evlenme ($W°$).

III. (devam). İkinci erkek kardeş ava gider (uzaklaşma—β^3). Ormanın ortasındaki bir evde yaşayan çok güzel bir genç kız, onu güzelliğiyle büyülemeye çalışır (saldırganın, kahramanı öldürmek amacıyla aldatmaya çalışması—η^3). Kahraman aldatılır (θ^3), genç kız bir dişi arslana dönüşür ve onu yutar (öldürme—A^{14}); bu aynı zamanda, bir önceki kesitte öldürülen ejderhaların öcünün alınmasıdır: genç kızın, bu ejderhaların kız kardeşi olduğu ortaya çıkar). Öbür erkek kardeşteki mendil, felaketi duyurur (kötülüğün duyurulması—B^4). Erkek kardeş bu felaketi gidermek üzere yola çıkar ($C\uparrow$). Büyülü bir atın sırtında bir hava yolculuğu yapar (G^2); genç kız

(dişi arslan) onu ayartmaya çalışır ama başaramaz (η^3—*olumsuz* θ^3) ve kahraman kardeşini arslanın ağzından çıkartıp diriltir (diriltme—K^9). Dişi ejderhayı bağışlar (*olumsuz U*).

Masal kendisine özgü bir biçimde son bulur: Öldürülmeyip bırakılan ejderha erkek kardeşleri küçük küçük parçalara ayırır.

I. $\alpha\ a^2\ B^3\ C\uparrow\ D^2\ E^2\ F^1$
II. $a^2\ B^3\ C\uparrow\ D^2\ E^2\ F^1\ \downarrow$
III. $\uparrow\ s < G^2\ W^\circ\ F^5$
IV. $A^{17}\ C\uparrow\ H^1$ — $J^1\ I^1\ L\ Q\ Ex\ U\ W^\circ$
III. $\beta^3\ \eta^3$ — $\theta^3\ A^{14}\ B^4\ C\uparrow\ G^2\ \eta^3$ — *olmsz*$\theta^3\ K^9$ *olmszU*

EK III

KISALTMALAR DİZELGESİ

Hazırlayıcı bölüm

α başlangıç durumu;
β^1 ana babaların uzaklaşması;
β^2 ana babaların ölümü;
β^3 çocukların uzaklaşması;
γ^1 yasaklama;
γ^2 buyruk;
δ^1 yasağın çiğnenmesi;
δ^2 buyruğun yerine getirilmesi;
ε^1 saldırgan kahramanı sorgular;
ε^2 kahraman saldırganı sorgular;
ε^3 üçüncü bir kişi aracılığıyla yapılan sorgulama ya da başka benzer durumlar;
ξ^1 saldırgan kahraman üstüne bilgi edinir;
ξ^2 kahraman saldırgan üstüne bilgi edinir;
ξ^3 başka durumlar;
η^1 saldırganın kurbanını aldatma girişimleri;
η^2 saldırganın büyülü araçlar kullanması;
η^3 başka aldatma biçimleri;
θ^1 kahraman saldırganın önerisine tepki gösterir;
θ^2 kahraman büyülü eyleme mekanik olarak boyun eğer;
θ^3 kahraman boyun eğer ya da saldırganın aldatmaya çalışmasına mekanik olarak tepki gösterir;

x aldatıcı uzlaşma sırasında gerçekleşen ön kötülük;

A — Kötülük:

A^{1} bir insanın kaçırılması;
A^{2} bir yardımcının ya da büyülü bir nesnenin kaçırılması;
A^{II} yardımcıdan zorla ayrılma;
A^{3} ekinlerin çalınması ya da ekinlere zarar verilmesi;
A^{4} gün ışığının çalınması;
A^{5} başka hırsızlık biçimleri;
A^{6} sakatlama, kör etme;
A^{7} ortadan kaybolmaya yol açma;
A^{VII} nişanlı kızın unutkanlığı;
A^{8} zorla istenen ya da zorla koparılan bilgi; kurban götürülür;
A^{9} kovma;
A^{10} suya bırakma;
A^{11} büyüleme, dönüştürme;
A^{12} yerine koyma;
A^{13} öldürme buyruğu;
A^{14} öldürme;
A^{15} hapsetme;
A^{16} korkutarak evlenmeye zorlama;
A^{XVI} aynı şeye akrabalar arasında rastlanır;
A^{17} yamyamlık ya da yamyamlıkla korkutma;
A^{VXII} aynı şeye akrabalar arasında rastlanır;
A^{18} vampirlik (hastalık);
A^{19} savaş ilanı;
$^{\circ}A$ bir uçuruma itilmiş İvan'ın düşüşüne bağlı biçimler (ikinci olaylar dizisindeki kötülük), bir başka deyişle, nişanlı kızın ($^{\circ}A^{2}$), büyülü nesnenin ya da yardımcının ($^{\circ}A_{2}$), vb'nin kaçırılmasıyla birlikte ortaya çıkan düşüşe bağlı biçimler.

a — Eksiklik:

a^1 bir nişanlı kızın, bir insanın eksikliği;
a^2 bir yardımcının, büyülü bir nesnenin eksikliği;
a^3 ilginç bir şeyin eksikliği;
a^4 ölüm (aşk) yumurtasının eksikliği;
a^5 para, besin eksikliği;
a^6 başka biçimlerde ortaya çıkan eksiklik.

B— Aracılık, bağlantı anı:

B^1 çağrı;
B^2 kahramanın gönderilmesi;
B^3 kahramanın gitmesine izin verilir;
B^4 kötülük haberinin değişik biçimlerde yayılması;
B^5 kahraman götürülür;
B^6 kahraman bir hayvanı ya da bir insanı kurtarır ya da onun gitmesine izin verir;
B^7 ağıt;

C — Saldırgana karşı koymanın başlangıcı.

↑— Kahramanın gidişi.

D — Bağışçının ilk işlevi:

D^1 sınama;
D^2 selamlama, sorular;
D^3 öldükten sonra hizmet etmesini isteme;
D^4 bir tutsak kurtarılmasını ister;
$°D^4$ aynı şey ama önceden hapsedilmiş olmayla birlikte;

D^5 aman dileme;
D^6 tartışan kişilerin bölüştürme isteği;
d^6 bölüştürme isteğinin dile getirilmediği tartışma;
D^7 başka istekler;
$°D^7$ aynı şey, istekte bulunan kişinin önce güç bir duruma düşürülmüş olmasıyla birlikte gerçekleşir;
d^7 bağışçı güçsüz bir durumdadır ama, hiçbir istekte bulunmaz; hizmet etme olasılığı;
D^8 kahramanı yok etme girişimi;
D^9 düşman bir bağışçıyla savaşım;
D^{10} büyülü nesneyi bir başka şeyle değiş-tokuş etme önerisi.

E —Kahramanın tepkisi:

E^1 başarılan sınama;
E^2 nazikçe yanıtlama;
E^3 ölüye hizmet etme;
E^4 tutsağın kurtarılması;
E^5 istenilen iyilik yapılır;
E^6 tartışanlar arasında bölüştürme yapılır;
E^{VI} kahraman tartışmakta olan kişileri aldatır;
E^7 başka hizmetler, yerine getirilen istekler ve dinsel edimler;
E^8 zarar verme girişimi boşa çıkar, vb.;
E^9 düşman bağışçıya karşı zafer kazanılır;
E^{10} değiş-tokuş sırasında aldatma.

F — Büyülü bir nesne kahramanın hizmetine verilir:

F^1 nesne aktarılır;
f^1 maddesel bir değeri olan bağış;
F^2 büyülü nesnenin bulunduğu yer belirtilir;

F^3 büyülü nesne üretilir;
F^4 büyülü nesne satılır, satın alınır;
F^{34} büyülü nesne ısmarlama üzerine üretilir;
F^5 kahraman büyülü nesneyi bulur;
F^6 büyülü nesne kendiliğinden görünür;
F^{VI} büyülü nesne topraktan biter;
F^7 büyülü nesne içilir ya da yenir;
F^8 büyülü nesne kahraman tarafından çalınır;
F^9 büyülü yardımcı hizmet eder, kahramanın hizmetine girer;
f^9 aynı şey yardım çağrısı olmadan gerçekleşir ("bir zaman gelecek sana yararım dokunacak," vb.);
F^{69} hizmet etmek isteyen yardımcıyla karşılaşma.

G — Belirlenen yere dek götürme:

G^1 havada uçurma;
G^2 atla götürme, taşıma;
G^3 kahraman bir kılavuzun eşliğinde gider;
G^4 kahramana yol gösterilir;
G^5 kahraman devingen olmayan ulaşım araçlarını kullanır;
G^6 kan izleri yolu belirtir.

H — Kötü kişiyle çatışma:

H^1 açık alanda dövüşme;
H^2 yarış;
H^3 kağıt oyunu;
H^4 tartılma (sözgelimi 93 numaralı masal).

I — Kahramana verilen özel işaret:

I^1 kahramanın bedeninde özel bir işaret oluşur;
I^2 bir yüzük ya da bir mendil verilir;
I^3 başka özel bir işaret biçimleri.

J — Saldırgana karşı zafer:

J^1 çatışma sırasında zafer kazanılır;
$^\circ J^2$ olumsuz bir biçimde zafer kazanılır (düzmece kahraman çatışmak istemez, saklanır, kahraman da böylece zafer kazanır);
J^2 yarışmada zafer kazanılır ya da üstünlük elde edilir;
J^3 kağıt oyununda kazanılır;
J^4 tartılma sırasında üstünlük elde edilir;
J^5 saldırgan çatışma olmadan öldürülür;
J^6 saldırgan kovalanır.

K —Kötülüğün ya da eksikliğin giderilmesi:

K^1 aranan nesne zor kullanarak ya da kurnazlıkla hemen elde edilir;
K^1 aynı şey, bir kişinin bir başkasını aranan nesneyi elde etmeye zorlamasıyla gerçekleşir;
K^2 aranan nesne birçok yardımcıyla birlikte elde edilir;
K^3 bazı nesneler çekicilik yardımıyla elde edilir;
K^4 kötülüğün giderilmesi doğrudan doğruya önceki olayların bir sonucudur;
K^5 kötülük büyülü nesnenin kullanılmasıyla, anında giderilir;
K^6 büyülü nesnenin kullanılmasıyla yoksulluk ortadan kalkar;

K^7 avlama;
K^8 büyünün bozulması;
K^9 dirilme;
K^{1X} aynı şey yaşam suyunun önceden aranmasıyla gerçekleşir;
K^{10} kurtarma;
KF *F* biçimlerinden biriyle gerçekleşen giderme; bir başka deyişle KF^1—aranan nesne aktarılır; KFK^2—aranan nesnenin bulunduğu yer belirtilir, vb.

↓— Kahramanın geri dönüşü.

Pr —Kahraman izlenir:

Pr^1 havada uçma;
Pr^2 suçlu teslim edilmelidir;
Pr^3 çeşitli hayvan kılığına dönüşerek gerçekleşen izleme;
Pr^4 çekici nesnelere dönüşerek gerçekleşen izleme;
Pr^5 kahramanı yutma girişimi;
Pr^6 kahramanı yok etme girişimi;
Pr^7 bir ağacı gövdesini yiyerek devirme girişimi.

Rs —Kahramanın yardımına koşulur:

Rs^1 hızla kaçma;
Rs^2 kahraman yola bir tarak, vb. atar;
Rs^3 kiliseye, vb'ne dönüşerek kaçma;
Rs^4 kahraman kaçarken saklanır;
Rs^5 kahraman demircilerin yanında saklanır;
Rs^6 hayvanlara, bitkilere, taşlara dönüşme;

Rs[7] kahraman çekici nesnelerin ayartmasına karşı direnir;
Rs[8] kahraman yutulmaktan kurtulur;
Rs[9] kahraman öldürülmekten kurtulur;
Rs[10] bir ağacın üstüne sıçrama.

O —Kimliğini gizleyerek gelme.

L — Düzmece kahramanın asılsız savları.

M — Güç iş.

N — Güç işi yerine getirme:
°*N* güç işi belirli bir sürede yerine getirme.

Q — Kahramanın tanınması.

Ex — Düzmece kahraman ortaya çıkarılır.

T— Biçim değiştirme:

T[1] bedensel açıdan yeni bir görünüm;
T[2] bir sarayın yapılması;
T[3] yeni giysiler;
T[4] gülmeceli ya da usa yatkın biçimler.

U— Düzmece kahramanın ya da saldırganın cezalandırılması.

W°o — Evlenme ve tahta çıkma:
W° evlenme;
Wo tahta çıkma;
w^1 evlilik sözü verme;
w^2 yinelenen evlilik;
w^3 parayla ödüllendirme (prensesle evlenme yerine) ve düğümün çözülmesinde başka zenginleşme biçimleri.

Y — Anlaşılmayan ya da aktarma biçimler.

< — Bir işaret direği önünde ayrılma.

s — İşaret veren bir nesnenin aktarılması.

Gdl. — Güdülenmeler.

§ —Bağlantılar;

olumlu (*olm*) — İşlevin olumlu sonucu;

olumsuz (*olmsz*) — İşlevin olumsuz sonucu;

Karşıt (*kt*) — İşlevin anlamına karşıt bir sonuç.

"Biçimbilim [morfoloji] sözcüğü, biçimlerin incelenmesi anlamına gelir. Bitkibilimde, biçimbilim, bir bitkiyi oluşturan bölümlerin ve, bu bölümlerin hem birbirleriyle, hem de bütünle kurdukları bağıntıların incelenmesini kapsar; bir başka deyişle, bir bitkinin yapısının incelenmesidir biçimbilim.

Masalın biçimbilimi kavramının ve teriminin var olabileceğini hiç kimse düşünmemiştir. Oysa, halk masalı alanında, biçimlerin incelenmesi ve yapıyı düzenleyen kuralların ortaya konması olanaklıdır; hem de organik oluşumları inceleyen biçimbiliminki kadar kesinlikle."

Göstergebilim (semiyotik), budunbilim (etnoloji), halkbilim (folklor), anlatı çözümlemesi, vb. alanlarda çağımızın önde gelen bilim adamlarından biridir Vladimir Propp (1895-1970). Temel yapıtı *Masalın Biçimbilimi* (1928; 2. baskı 1969) de söz konusu alanlardaki kaynakçalarda tartışmasız olarak yer alır.

Bir benzetme yaparak belirtecek olursak, F. de Saussure nasıl *Genel Dilbilim Dersleri*'yle (1916) çağdaş dilbilim alanında devrim yaratmışsa, V. Propp da *Masalın Biçimbilimi*'yle hem masal incelemesi hem de anlatı çözümlemesi alanında yöntemsel açıdan bir öncü olmuştur.

Yapıtın Türkçe çevirisini okurlarımıza, M. Rifat'ın Önsöz'üyle ("Vladimir Propp ve Masalın Biçimbilimi") birlikte sunuyoruz.

Kapak Resmi : Serge Poliakoff, 1957